

Myers - JDC - Brookdale Institute
מאירס - ג'וינט - מכון ברוקדייל

דוח מחקר

כדי להקל על השיטוט במסמך זה, יש לפתוח את "סימניות (Bookmarks)"
על ידי לחיצה על הלשונית המתאימה או באמצעות הקשה על F6.

The cover features a blue header with three logos: the State of Israel emblem, the Ashalim logo (אשלים ASHALIM), and the Myers-JDC-Brookdale Institute logo. Below the logos are the names of the organizations: 'משרד הרווחה השירות למערות וצעירות', 'אשלים', and 'מאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל מרכז אנגלברג לילדים ולנוער'.

מאפיינים וצרכים של הנערות המטופלות בשירות לנערות וצעירות - משרד הרווחה

פאולה כאהן-סטרבצ'ינסקי • ליאת יורוביץ
וצ'סלב קונסטנטינוב • רווית אפרתי

מחקר זה התאפשר הודות לתרומה מיוחדת מאת
אני סנדלר, ז'רג'יניה.

30
1974-2004
THIRTY YEAR ANNIVERSARY

דמ-465-05

משרד הרווחה
השירות לנערות וצעירות

"אשלים"

מאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל
מרכז אנגלברג לילדים ולנוער

מאפיינים וצרכים של הנערות המטופלות בשירות לנערות וצעירות - משרד הרווחה

פאולה כאהן-סטרבצ'ינסקי • ליאת יורוביץ
וצ'סלב קונסטנטינוב • רווית אפרתי

מחקר זה התאפשר הודות לתרומה מיוחדת מאת
אני סנדלר, וירג'יניה.

משרד הרווחה
השירות לנערות וצעירות

"אשלים"

מאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל
מרכז אנגלברג לילדים ולנוער

מאפיינים וצרכים של הנערות המטופלות בשירות לנערות וצעירות - משרד הרווחה

ליאת יורוביץ
רווית אפרתי

פאולה כאהן-סטרבצ'ינסקי
וצ'סלב קונסטנטינוב

מחקר זה התאפשר הודות לתרומה מיוחדת מאת אני סנדלר, וירג'יניה.

מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל
מרכז אנגלברג לילדים ולנוער
ת"ד 3886
ירושלים 91037

טלפון : 02-6557400
פקס : 02-5612391

כתובת באינטרנט : www.jdc.org.il/brookdale

פרסומים נוספים של מכון ברוקדייל בנושא זה:

בן רבי, ד. ; ארגוב, ד. ; סבו-לאל, ר. בשיתוף כהן-נבות, מ. 2005. יוצאי המפתנים בישראל: מחקר מעקב. דמ-433-04. (עומד להתפרסם).

כאהן-סטרבצינסקי, פ. ; טאזו-סיקרין, ל. 2005. "בית ברחוב חיים" - סחל"ב חיפה: מעקב אחר בני הנוער ששהו בו, תרומותיו ושילובו במערך השירותים בקהילה. דמ-453-05.

כאהן-סטרבצינסקי, פ. ; יורוביץ, ל. (טרם פורסם) מיפוי שירותים ותכניות בעבור נערות בישראל. מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל.

כאהן-סטרבצינסקי, פ. ; קונסטנטינוב, ו. ; אפרתי, ר. ; יורוביץ, ל. (טרם פורסם) ניתוח מידע ממחקרים שונים: השוואה בין המינים ובין קבוצות גיל וקבוצות אוכלוסייה בקרב נערות. מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל.

להזמנת פרסומים נוספים ניתן לפנות למאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ת"ד 3886, גבעת הג'וינט, ירושלים 91037, טל': 02-6557400, פקס: 02-5612391, דואר אלקטרוני: brook@jdc.org.il

תמצית מחקר

הקדמה

השירות לנערות וצעירות של משרד הרווחה מטפל בכ-17,000 נערות המתמודדות עם קשיים רבים וקיצוניים ביחסים עם הוריהן, בלימודים, ביחסים עם בני המין השני ובמצבן הרגשי והאישי. בשנים האחרונות זכתה מצוקתן של נערות אלה לתשומת-לב ציבורית רבה, וכתוצאה מכך הוקצו תקציבים וננקטו יוזמות להרחבה ולהתאמה של השירותים העומדים לרשותן. כחלק מהמאמצים לשפר את האופן בו מסייעים השירותים השונים לנערות אלה הוחלט לבצע, לראשונה בישראל, מחקר שיביא להעמקת ההבנה של מאפיינים וצרכים של הנערות הנמצאות בטיפול השירות לנערות וצעירות, כבסיס להמשך פיתוח שירותים בשבילן, והתאמת מענים קיימים לצורכיהן הייחודיים.

דוח זה הוא חלק ממחקר "נערות על המפה", אשר כולל בנוסף דוח על מיפוי של שירותים ותכניות לנערות, ודוח על ניתוח ממצאים קיימים על נערות. אוכלוסיית המחקר כללה את כלל הנערות המטופלות בשירות לנערות וצעירות נכון לשנת 2003: נערות המטופלות בקהילה (נערות "מטופלות") ונערות שמטופלות בקהילה, אשר נמצאות בהמתנה לכניסה לאחד המוסדות הנעולים "צופיה" או "מסילה" (נערות "ממתונות").

המידע נאסף באמצעות שאלונים שמולאו על-ידי עובדות סוציאליות של נערות, על אודות 390 נערות מטופלות ו-77 נערות ממתונות. כמו-כן, נערכו ראיונות פנים-אל-פנים וקבוצות מיקוד עם נערות ממגזרים שונים.

מדגם הנערות המטופלות נבנה תוך ייצוג של ארבע קבוצות אוכלוסייה: נערות יהודיות ותיקות, עולות מברית-המועצות לשעבר, עולות מאתיופיה ונערות ערביות; ושלוש קטגוריות של גודל יישוב (קטן, בינוני וערים גדולות). הנערות הממתונות נדגמו אקראית מרשימות של נערות הנמצאות בהמתנה למוסדות שצוינו לעיל, אשר סופקו על-ידי המוסדות עצמם. לא הייתה חפיפה בין שני המדגמים הללו, ונערות שהוגדרו כ"ממתונות" לא נכללו במדגם ה"מטופלות".

במסגרת המחקר נאסף מידע על הרקע הסוציו-דמוגרפי של הנערה ומשפחתה, יחסים במשפחה, לימודים ועבודה, מצבים ואירועים משמעותיים בחייה ובחיי משפחתה, התנהגויות סיכון, פעילויות פנאי ויחסים חברתיים, תכניות לעתיד, תחומים חזקים של הנערה, גורמים סביבתיים שעשויים לסייע בשיקומה, המענים שהיא מקבלת בשירות לנערה ומגורמי טיפול נוספים עמם היא נמצאת בקשר.

להלן יובאו עיקרי הממצאים לפי הנושאים השונים שנבדקו, תוך הבחנה בין הנערות המטופלות והנערות הממתינות. בנוסף, יובאו סוגיות לדיון העולות מממצאים אלה.

רקע אישי ומשפחתי של הנערות

חמישים ושמונה אחוזים מהנערות המטופלות, ו-48% מהממתינות, הן יהודיות ותיקות, 15% ו-39% בהתאמה הן עולות מברית-המועצות לשעבר, 6% ו-13% בהתאמה הן עולות מאתיופיה. שני אחוזים מהנערות המטופלות הינן עולות ממדינות אחרות. ממצאים אלה מלמדים שבשתי הקבוצות קיים ייצוג-יתר של נערות עולות (13% מהילדים בישראל גילאי 0-18 הם עולים) (ילדים בישראל, 2003). תשעה-עשר אחוזים מהנערות המטופלות הינן ערביות. כל הנערות הממתינות הן יהודיות.

הגיל הממוצע של הנערות המטופלות הוא 17.2. הנערות הממתינות הן צעירות יותר וגילן הממוצע עומד על 15.6.

המאפיינים המשפחתיים של הנערות מצביעים על מגוון של מצוקות בתנאי הגדילה שלהן:

- ♦ כמחצית הנערות המטופלות, וכמעט 60% מהממתינות, באות ממשפחות חד-הוריות [אחוז גבוה מאוד בהשוואה לאחוז הילדים בארץ בני 0-18 אשר חיים במשפחות כאלו - 8.3% (בן-אריה ואחרים, 2003)].
- ♦ 55% מהנערות המטופלות ו-52% מהממתינות באות ממשפחות שיש להן 4 ילדים או יותר.
- ♦ 15% מהאמהות של המטופלות ו-26% מהאמהות של הממתינות לא למדו כלל, וכך גם 12% מאבות המטופלות ו-32% מאבות הממתינות. לאבותיהן של 30% מהמטופלות ושל 18% מהממתינות יש השכלה יסודית בלבד.
- ♦ רק כמחצית מראשי המשפחות, הן בקרב המטופלות והן בקרב הממתינות, מועסקים.
- ♦ לגבי 15% מהנערות המטופלות ו-24% מהנערות הממתינות דווח כי קיים קושי במשפחה לספק צרכי קיום בסיסיים, ולגבי כמחצית בשתי הקבוצות דווח כי המשפחות מספקות צרכים בסיסיים בלבד.
- ♦ ההורים של אחוז גבוה מהנערות מתמודדים עם מחלות, מוגבלויות ובעיות בתפקוד החברתי. לדוגמה, לפחות אחד ההורים של 43% מהמטופלות ושל 33% מהממתינות, סובל מנכות גופנית או מחלה כרונית, מחלת נפש או פיגור שכלי.
- ♦ ל-30% מהמנערות המטופלות ול-45% מהממתינות יש הורה אחד לפחות שמכור לאלכוהול או לסמים, שעסק בפעילויות בעלות אופי עברייני או שהאם עוסקת בזנות.
- ♦ אירועים נוספים אשר עשויים לערער את יציבותה של המשפחה ותפקודה התקין, כגון גירושין, מוות של אחד ההורים, אשפוז ממושך או מחלה קשה, או מאסר של הורה (לפחות אחד מכל אלה), מאפיינים כ-70% מהנערות בשתי הקבוצות.

ממצאים על מאפיינים אישיים של הנערה מראים שכ-10% בשתי הקבוצות סובלות ממחלות כרוניות או מחלות קשות אחרות; 12% מהמטופלות ו-14% מהממתינות סובלות ממחלת נפש או הפרעה נפשית

מאובחנת, ואחוזים דומים (11% ו-14% בהתאמה) התאשפזו על רקע פסיכיאטרי; 22% ו-38%, בהתאמה, סובלות מליקוי למידה.

יחסים במסגרת המשפחה - הנערות סובלות מסוגים שונים של אלימות והזנחה במסגרת המשפחה: לגבי 51% מהמטופלות ו-69% מהממתינות דווח על אלימות מילולית; לגבי 31% ו-55% בהתאמה דווח על אלימות פיזית; ביחס ל-9% ו-8% בהתאמה דווח על התעללות וניצול מיני (לגבי 9% נוספים מהמטופלות ו-31% מהממתינות דווח על חשד לכך); לגבי 13% ו-24% בהתאמה דווח על הזנחה קשה (היעדר אוכל, ביגוד מתאים וכו') (לגבי כ-10% נוספים בשתי הקבוצות דווח על חשד לכך). עוד עולה מהממצאים ש-10% מבין המטופלות ו-5% מהממתינות עברו גילוי עריות.

התנהגויות סיכון בקרב הנערות

אחוז גבוה מהנערות בשתי הקבוצות היו בעלות מגוון התנהגויות סיכון. כמו בתחומים אחרים, גם בהתנהגויות סיכון מסתמנת תמונה קשה יותר בקרב הנערות הממתינות בהשוואה למטופלות:

- ♦ כשליש מהמטופלות וכמעט שני-שלישים מהממתינות מאופיינות על-ידי לפחות אחת ההתנהגויות הבאות: שימוש בסמים, כדורים או אלכוהול.
- ♦ 45% מהמטופלות ו-87% מהממתינות מאופיינות על-ידי לפחות אחת ההתנהגויות הבאות: מעורבות בעבריינות, שוטטות עם חברות רחוב, קיום קשרים עם חברים עבריינים. לכחמישית מהמטופלות ול-44% מהממתינות נפתח תיק במשטרה או שהנערה נעצרה.
- ♦ רבע מהמטופלות ו-31% מהממתינות ביצעו ניסיון התאבדות. בנוסף לכך, 30% מהמטופלות ו-43% מהממתינות עסקות בנושא מוות או אובדנות, כולל: הנערה ביצעה ניסיון התאבדות, עוסקת באופן אובססיבי בנושא מוות ופגיעה עצמית, משמיעה איומי התאבדות.
- ♦ מעל שליש מהמטופלות ומעל 60% מהממתינות קיימו יחסי מין עם בני זוג מזדמנים, ו/או יחסי מין לא בטוחים.
- ♦ 5% מהנערות המטופלות ו-20% מהממתינות עוסקות או עסקו בזנות; 12% ו-36%, בהתאמה, עוסקות/עסקו בפעילות מינית תמורת טובת הנאה.
- ♦ כשישית מהנערות סובלות מהפרעות אכילה.
- ♦ מדד מסכם של מאפייני סיכון, אשר סופר את מספר ההתנהגויות המאפיינות את הנערות מתוך רשימה של 11 פריטים מלמד, שחמישית מהנערות המטופלות ומחצית הממתינות מאופיינות על-ידי שש או יותר התנהגויות סיכון. שלושים ושישה אחוזים מהנערות המטופלות ו-4% מהנערות הממתינות מאופיינות על-ידי התנהגות סיכון אחת או שתיים. כעשירית מהנערות המטופלות אינן מאופיינות על-ידי אף אחת מההתנהגויות הללו, בהשוואה לאף אחת מהממתינות.

העיסוק העיקרי של הנערות

חמישים ושבעה אחוזים מבין הנערות המטופלות לומדות (כולל נערות שלומדות במסגרות אלטרנטיביות, כגון מפתן, תכנית היל"ה וכד'), 4% עובדות, 5% משרתות בצבא או בשירות לאומי ו-34% אינן לומדות, אינן עובדות ואינן משרתות בצבא או בשירות לאומי. בקרב הנערות הממתינות נמצא אחוז גבוה יותר של נערות ללא עיסוק (57%). כמחצית הנערות שאינן לומדות משתי הקבוצות מביעות רצון לחזור ללימודים. עם זאת, רק כמחצית (53%) מבין הנערות המטופלות שאינן לומדות ורוצות לחזור ללימודים, מקבלות טיפול בהקשר לנושא הלימודים, לעומת 65% בקרב הנערות הממתינות. כלומר, קיימת קבוצה משמעותית של נערות שאינן לומדות כיום, מביעות רצון לחזור ללמוד, אך אינן מקבלות סיוע בתחום זה.

נמצא גם שאחוזים נמוכים מאוד מבין כלל הנערות, הן המטופלות (13%) והן הממתינות (7%), מקבלות טיפול בנושא עבודה, קרי עזרה בחיפוש עבודה, רכישה של נורמות של עולם העבודה וכו'. אחוז זה גדל אמנם עם העלייה בגיל הנערה אך הוא אינו מספיק גבוה לאור האחוז הגבוה למדי של נערות ללא עיסוק והאחוז הקטן של נערות עובדות.

נערות שאינן נמצאות במסגרת נורמטיבית של לימודים או עבודה נמצאות בסיכון גבוה יותר למעורבות בהתנהגויות סיכון, כגון שוטטות, סמים, זנות ועוד. ואכן, ממצאי המחקר ביחס לנערות המטופלות מראים, לדוגמה, שאחוז גבוה מבין הנערות ללא עיסוק (35%) מאופיינות במספר רב של התנהגויות סיכון (שש או יותר), כגון מעורבות בעבריינות, שימוש בסמים או אלכוהול, קיום של יחסי מין בלתי מבוקרים, הפרעות אכילה וכו', בהשוואה לאחוזים נמוכים יותר בקרב הנערות הלומדות (12%), הנערות העובדות (10%), או אלה שמשרתות בצבא או בשירות לאומי (22%).

הממצאים מצביעים על צורך לספק לנערות שאינן נמצאות במסגרת נורמטיבית כלשהי של לימודים, עבודה או צבא, אפשרויות שונות במסגרות שונות, הן של לימודים (כגון הכשרות מקצועיות) על מנת שימשיכו לזכות להשכלה בהתאם ליכולתן, והן של עבודה. יש להציע את האפשרויות הללו צמוד ככל האפשר למועד נשירתן של הנערות מבית-הספר, ובכך למנוע תקופות ארוכות של חוסר עיסוק נורמטיבי ומשמעותי. חשוב לראות בחיפוש אחר מסגרות מתאימות השקעה לטווח ארוך.

תמיכה רגשית בנערה

קבוצת השווים

למרות החשיבות של היחסים עם קבוצת השווים במהלך גיל ההתבגרות, לנערות רבות, ובמיוחד לנערות ממתינות, יש בעיות שונות בתחום זה. כך נמצא, שאחוז גבוה יחסית מהנערות המטופלות (70%) מבלות

בשעות הפנאי עם נערות בנות גילן, אחוז זה נמוך בהרבה בקרב הנערות הממתינות (30%). הנערות הממתינות מרבות לבלות עם נערים מבוגרים מהן (73%), ועם בנות מבוגרות מהן (21%), בהשוואה לאחוזים נמוכים יותר בקרב הנערות המטופלות: 38% ו-10%, בהתאמה.

כמחצית הנערות הממתינות נתקלות כיום בקשיים ביחסים עם החברים. בנוסף, אחוז גבוה מהממתינות לא משתתפות באף מסגרת שיכולה לספק הזדמנויות לקשרים חברתיים נורמטיביים או לתמיכה רגשית מקבוצת השווים. רק אחוזים נמוכים מהנערות הממתינות משתתפות בחוגים (7%), או בתנועות נוער (אף אחת מהן). כמו-כן, חשוב לקחת בחשבון את אחוז הנערות שאינן עובדות ואינן לומדות ולכן אין להן הזדמנות ליצור קשרים חברתיים במסגרת בית-הספר או העבודה.

עולה, אם כן, הצורך להפנות את תשומת הלב לעידוד הקשר החברתי של הנערות עם קבוצה של נערות בנות גילן, קבוצה שעשויה לשמש מסגרת לתמיכה רגשית, במיוחד בקרב הנערות הממתינות. למרות זאת, אחוזים נמוכים יחסית של הנערות (22% בקרב המטופלות ו-15% מבין הממתינות), משתתפות כיום בקבוצה במסגרת השירות,¹ דבר המצביע על הצורך להרחיב פעילויות אלה ולהפכן אטרקטיביות ונגישות יותר לנערות. מאמצים לשילובן של הנערות במסגרות חינוך בלתי פורמליות אחרות צריכים להילקח בחשבון אף הם.

המשפחה

נדבך חשוב נוסף בתמיכה הרגשית של הנערה הוא תמיכתה של המשפחה, בכלל, ושל הוריה, בפרט. ממצאי המחקר מצביעים על כך שהיחסים בין הנערה לבין הוריה הם בעייתיים מאוד: יש מריבות ומתחים רבים בין הנערה לבין האם (81% בקרב הנערות הממתינות ו-69% בקרב המטופלות), ובקרב כ-70% בשתי הקבוצות יש מריבות ומתחים רבים בין הנערה לבין האב. יתרה מזאת, נמצא אחוז נמוך יחסית של נערות ממתינות שמקבלות תמיכה רגשית מצד ההורים (15%), או תמיכה מעשית לפי הצורך (29%), לעומת 21% ו-38% בהתאמה בקרב המטופלות. זאת ועוד, בקרב כ-80% מהנערות הממתינות וכ-60% מהמטופלות נמצאו נתק או דחייה בין הנערה לבין הוריה.

כ-80% מהנערות משתי הקבוצות חוות קשיים ביחסים עם המשפחה כיום, ותחום זה מהווה תחום בעייתי ביותר מבחינת הקשיים בהם נתקלו הנערות, בעת איסוף המידע. בנוסף לכך, עולה, שהקשיים בתחום של יחסי נערה-הורים היוו את אחת הסיבות העיקריות לפנייה או הפניית הנערה לשירות.

---

¹ יש לציין שהמדגם אינו כולל נערות שמשתתפות רק בטיפול קבוצתי כגון בבית חם ואינן נמצאות בטיפול על-ידי עובדת נערה.

עם זאת, העובדת הסוציאלית רואה באמהותיהן של כ-40% מהנערות בשתי הקבוצות גורם משמעותי שיכול לסייע בשיקומה של הנערה ולשמש דגם חיקוי (role-model) בשבילה. בנוסף, 47% מאמהות הנערות המטופלות ו-58.5% מאמהותיהן של הנערות הממתינות כבר שותפות היום בטיפול בבנותיהן.

ממצאים אלה מצביעים על החשיבות של שילובן של האמהות בתכנית הטיפול של הנערה, לא רק לצורכי עדכון הדדי ותיאום ציפיות, אלא גם לחיזוק הקשר והתמיכה בנערה. יש להניח שהמריבות והמתחים הרבים הקיימים בין הנערה לאמה הם לעתים קרובות תגובה של האם על התנהגות הנערה, ועל כן חשוב גם לספק הזדמנויות לחוויות משותפות "אחרות", כלומר חיוביות ומהנות לשני הצדדים.

הגורם המטפל

הגורם המטפל בנערה (השירות לנערות וצעירות, בפרט, וגורמי טיפול נוספים עמם הנערה נמצאת בקשר, בכלל), מהווה מקור נוסף לתמיכה בנערה. זאת ועוד, הממצאים לגבי הקשיים של הנערה בקשר עם בנות גילה ועם משפחתה מדגישים את החשיבות של הקשר החיובי בינה לבין איש הטיפול. הנערות הדגישו בראיונות עמן את הדברים החיוביים שהן מקבלות מהקשר עם איש הטיפול: תמיכה, אוזן קשבת, קבלה ללא תנאי, דאגה ואכפתיות, הרגשה טובה וכוח להמשיך, שינוי חיובי בגישתן לחיים וכד', אך בד-בבד הן דיווחו גם על דברים שליליים, שהיו רוצות שישתנו: היעדר זמינות של העובדות, היעדר גמישות במפגשים ביניהן, פרשנות לא נכונה של דבריהן ואי-שיתוף הנערה בהחלטות לגביה. מכאן, שחשוב ליצור תיאום ציפיות בין הנערה והגורם המטפל - לשמוע את "קולן" של הנערות המטופלות, מחד, ולהגדיר את גבולות התפקיד וסמכויותיו של הגורם המטפל, מאידך.

מקורות תמיכה נוספים

מהמחקר עולה כי ישנן דמויות שונות בחיי הנערות שמהוות לגביהן role-models, ויכולות לסייע בשיקומן. בין דמויות אלה עלו, כאמור, אמהותיהן של הנערות, אך גם גורמי סביבה נוספים כדוגמת אביה של הנערה, מדריכים במסגרת בלתי-פורמלית, אחאים, חברים, חונכים, סב/סבתא וכד'. חשוב להיעזר בדמויות מפתח אלה בחיי הנערה לצורך העצמתה ושיקומה מאחר שאלה הם האנשים שבהם היא נותנת את האמון הרב ביותר, וסביר כי הם בעלי השפעה רבה עליה.

רצף ותיאום בטיפול

ממצאי המחקר מראים שהנערות היו מטופלות על-ידי שירותים מרובים במהלך חייהן, וחלקן הופנו לשירות לנערה על-ידי שירותים שונים. עם זאת, לא ברור עד כמה השירותים הללו עובדים בתיאום ודואגים לרצף הטיפול.

מעל מחצית הנערות המטופלות (54%) וכשני-שלישים מהמתנינות (65%), נמצאות כיום בקשר עם גורמי טיפול נוספים, במיוחד עם צוות בית-הספר (בקרב הלומדות), קצין ביקור סדיר וצוות המסגרת החוץ-ביתית (לגבי 17% מהמטופלות שנמצאות כיום במסגרות כאלה - פנימיות, הוסטלים וכו'). בנוסף לכך, כשליש מהנערות בשתי הקבוצות לא נמצאות כיום בקשר עם גורם טיפולי נוסף אך היו בעבר.

עוד עולה, שלחלק גדול מהנערות יש היסטוריה של טיפול חוץ-ביתי: 48% מהנערות המטופלות ו-71% מהמתנינות היו אי-פעם בסידור חוץ-ביתי, כאשר הזמן הממוצע המצטבר שהנערות שהו במסגרות כאלה הגיע ל-22 חודשים בקרב המטופלות, ו-17 חודשים בקרב המתנינות.

הממצאים על הפניית הנערה לשירותי נערות וצעירות מצביעים על בית-הספר (יועצת, מחנכת, מנהלת), על ההורים ועל לשכות הרווחה כשלושת הגורמים העיקריים שהפנו את הנערות אל השירות: כמחצית הנערות הופנו על-ידי בית-הספר, כ-30% על-ידי ההורים, ובין רבע ל-30% על-ידי לשכות הרווחה, בשתי הקבוצות.

האחוז הגבוה של נערות שהופנו לשירותי בחירום מהווה עדות בולטת להיעדר רצף טיפולי ותיאום בין שירותים: לגבי כמחצית הנערות המתנינות וכשליש מהנערות המטופלות נמצא שההפניה הייתה בחירום. ממצאים אלה מלמדים, שככל הנראה השירותים לא מזהים בזמן משברים מינוריים או תהליכי הידרדרות (שעשויים להיות בלתי נראים לעין), וכתוצאה מכך, בחלק לא מבוטל מהמקרים ההפניה לשירותי נערה מתבצעת רק כאשר מצבן של הנערות הידרדר מאוד ואף הגיע למצב חירום. ממצא זה מחזק את הצורך בתיאום והתייעצות בין הגורמים בטרם הנערה הגיעה למשבר קשה, וזאת מתוך הנחה שפנייה מסודרת יותר, לא בתנאי חירום, עשויה להבטיח סיכויים טובים יותר לשיקום הנערה.

עדות נוספת להיעדר רצף טיפולי נמצאה במקרים של נערות ממתנינות אשר לא נמצאות בטיפול עובד רווחה ביישוב ממנו באו מכיוון שעברו לגור ביישוב אחר, אך אינן מוכרות לאף גורם רווחה ביישוב זה, מה שמעיד על היעדר העברה מסודרת של טיפול בנערה בין לשכות רווחה ביישובים שונים. עוד נמצא, כי שירותים שונים המפנים נערות למוסדות "צופיה" ו"מסילה" אינם מעדכנים את שני המוסדות האלה ברגע שמתקבלת החלטה שלא להכניס אליהם, בסופו של דבר, את הנערה. דבר זה גורם לרשימות המתנה גדולות לשני המוסדות, שאינן משקפות בהכרח את המצב הקיים.

בחינת מאפייניהן של הנערות לפי קבוצות אוכלוסייה העלתה כי לכל קבוצה מאפיינים ייחודיים לה:

♦ אחוזים גבוהים יותר בקרב הנערות הוותיקות מגיעות ממשפחות בהן לפחות אחד ההורים מאופיין על-ידי התנהגות עבריינית (21%) וסובל ממחלת נפש/הפרעה נפשית (24%). עם זאת, בקרב הנערות האלו נמצאו האחוזים הגבוהים ביותר של תמיכה רגשית ומעשית בנערה מצד הוריה. עוד נמצא כי

אחוז גבוה יחסית מהן הופנו לשירות בראשונה במצב חירום, ופנו אי-פעם בעצמן לעובדת השירות בשת חירום.

♦ אחוז גבוה (76%) מן הנערות העולות מברית-המועצות לשעבר באות ממשפחות בהן התרחש לפחות אחד האירועים הבאים: גירושין, מוות, אשפוז או מחלה קשה, מאסר של אחד ההורים. כמו-כן, נערות אלה מתאפיינות באחוזים הגבוהים ביותר של התנהגויות סיכון (שימוש בסמים, שתיית אלכוהול, מעורבות בעבריינות ושוטטות ובילוי עם נערים מבוגרים ובני מיעוטים). עם זאת, אחוז גבוה מנערות אלה לומדות בבית-הספר (66%), ולאחוז יחסית נמוך אין כל עיסוק.

♦ אחוז גבוה מהנערות העולות מאתיופיה מגיעות ממשפחות בהן ההורים אינם עובדים, מתקשים לספק את צורכיהן הבסיסיים, מפעילים אלימות מילולית כלפיהן, אינם תומכים בהן ו/או שקיים בהן נתק בין הנערה לבין הוריה. עם זאת, נערות אלה פחות מתאפיינות בהתנהגויות סיכון ואחוז גבוה יותר מקרבן, בהשוואה לשאר הקבוצות, משרתות בצה"ל או בשירות לאומי.

♦ הנערות הערביות מבוגרות יותר בממוצע, ומגיעות ממשפחות בהן ההורים אינם עובדים, קיימת אלימות פיזית ביניהם, והם אינם מביעים ציפיות חיוביות מהנערה. אחוז גבוה מהנערות הללו אינן לומדות ואינן עובדות, מבלות בעיקר בבית וסובלות באחוזים גבוהים מבעיות נפשיות.

דיון בממצאי המחקר בפורומים שונים העלה מספר כיווני פעולה ובהם: שילוב ההורים, בכלל, והאמהות, בפרט, בטיפול בנערה להגברת התמיכה הרגשית בה; דגש רב יותר על טיפול סביב עיסוק הנערה על-ידי שילוב הנערות במסגרות לימודיות אלטרנטיביות, הכשרות מקצועיות ותעסוקה מתאימה; הרחבת המאמצים למניעת התנהגויות סיכון, התאמה של מענים לצרכים ולמאפיינים הייחודיים של קבוצות שונות.

המחקר הוא פרי יוזמה וביצוע משותפים למאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, אשלים ומשרד הרווחה ומומן בסיועם, ובעזרת תרומה מאת אני סנדלר, וירגינייה.

תודות

חובה נעימה היא להודות לכל האנשים שעזרתם תרמה לביצוע מחקר זה.

תודתנו המיוחדת לכל הנערות שהשתתפו בראיונות ובקבוצות המיקוד, ולכל העובדות הסוציאליות מהשירות לנערות וצעירות, וכל אנשי המקצוע הנוספים שניאותו למלא את שאלוני המחקר על אודות הנערות שבטיפולם.

אנו מודים מאוד למנהלות היחידות ולמפקחים המחוזיים של השירות לנערות וצעירות על עזרתם בתיאום קבלת שאלוני המחקר והחזרתם, וכן לעו"ס נערה ביחידות, שעזרו לנו בתיאום קבוצות המיקוד והראיונות עם הנערות. כמו-כן, ברצוננו להודות לצוות המוסדות "צופיה" ו"מסילה" על שיתוף הפעולה בתיאום הראיונות וקבוצות המיקוד עם הנערות שבטיפולם.

תודה לאביבה פליס מרשות חסות הנוער על עזרתה בהכנת רשימות המועמדות להיכנס למעונות של רשות חסות הנוער.

לכל שותפינו במחקר זה: חיותה שנבל ומרים וייך מהשירות לנערות וצעירות, ומיכל קומס מאשלים, תודה רבה על ליווי המחקר לאורך כל הדרך ועל תרומתן מהניסיון המקצועי.

תודתנו נתונה למנחם וגשל, מנהל אגף נוער, צעירים ושירותי תקון במשרד הרווחה, על נכונותו לקיים את המחקר ועל התעניינותו בממצאיו.

תודה רבה לשמעון שפירו מאוניברסיטת תל אביב, על הערותיו והארותיו לדוח זה.

תודות לכל חברי מאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, אשר סייעו בשלבים השונים של המחקר. תודה רבה לטלל דולב על ליווי המחקר והערותיה החשובות. תודותינו לשולי יחזקאלי על העבודה המסורה בריכוז עבודת השדה ולדורי ריבקין על קריאת הדוח בעיון ועל הערותיה. תודה לבלהה אלון על העריכה, ללסלי קליינמן על ההכנה לדפוס ולאילנה פרידמן על הסיוע בהדפסת הדוח.

תוכן העניינים

1	1. מבוא
1	1.1 אוכלוסיית המחקר
1	1.2 מרכיבי המחקר
4	2. נערות במצוקה - היבטים מהספרות
7	3. מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של נערות בטיפול השירות לנערה
7	3.1 מאפיינים אישיים ומשפחתיים
9	3.2 מאפיינים של הורי הנערות
12	3.3 מאפיינים של האחאים של הנערות
13	3.4 קשר של משפחת הנערה עם גורמי טיפול
14	4. יחסים במשפחה
16	4.1 סוגיות ביחסי הנערה עם משפחתה כפי שעלו בראיונות ובקבוצות המיקוד
17	5. העיסוק העיקרי של הנערה
17	5.1 מידע כללי
18	5.2 הנערות הלומדות
19	5.3 הנערות שנשרו מבית-הספר
21	6. דפוסי התנהגות של הנערה
21	6.1 קורבנות והשתתפות באלומות
22	6.2 מאפייני בריאות של הנערות והתנהגויות סיכון בתחום הבריאות הפיזית והנפשית
26	6.3 מעורבות בהתנהגויות עברייניות ושוטטות
29	7. פעילויות פנאי ויחסים חברתיים
32	7.1 סוגיות בנושא תמיכה חברתית כפי שעלו בראיונות ובקבוצות המיקוד
34	8. השתתפות הנערות היהודיות בנות 17 ומעלה בשירות הצבאי או בשירות לאומי
35	9. תכניות לעתיד של הנערה
36	10. התחומים החזקים של הנערות
37	11. הקשר של הנערה עם השירות לנערות וצעירות
37	11.1 גורמי הפניה של הנערה לשירות
38	11.2 סיבות להפניה/פנייה לשירות
39	11.3 משך הטיפול ורציפותו
39	11.4 תדירות הטיפול
40	11.5 מוקדי טיפול
41	11.6 צורות ושיטות טיפול
42	11.7 פעילויות נוספות מטעם השירות בהן הנערה משתתפת
42	11.8 קשר של הנערות עם גורמי טיפול נוספים
44	11.9 קשר של הורי הנערה עם השירות

45	12. תפיסת הנערות את הקשר עם הגורם המטפל - התנסויות והצעות
45	12.1 הדברים המעודדים את הנערה לפנות לעזרה מקצועית
46	12.2 נושאי פנייה של הנערה
47	12.3 חשיבות הרקע התרבותי של העובדת בשביל הנערה
47	12.4 תרומות הטיפול לנערה והשפעותיו
49	12.5 תפיסת הנערה את תפקיד העו"ס
49	12.6 ביקורת הנערה כלפי הגורם הטיפולי
51	12.7 הצעות לשיפור
53	13. אנשים משמעותיים בחיי הנערה שיכולים לסייע בשיקומה
55	14. סיכום המאפיינים והצרכים הייחודיים לפי קבוצות אוכלוסייה
55	14.1 נערות יהודיות ותיקות
55	14.2 נערות עולות מברית-המועצות לשעבר
56	14.3 נערות עולות מאתיופיה
56	14.4 נערות ערביות
57	15. מאפיינים עיקריים של הנערות שממתינות ל"מסילה" או ל"צופיה"
57	15.1 מידע על הפניית הנערות ל"מסילה" או ל"צופיה"
59	15.2 מאפיינים עיקריים של הנערות הממתינות
61	15.3 דפוסים של התנהגות סיכון בקרב הנערות הממתינות
62	15.4 התמיכה החברתית של הנערות הממתינות
62	15.5 מאפייני הטיפול במסגרת השירות
63	16. כיווני פעולה
65	רשימה ביבליוגרפית
67	נספח 1: השירות לנערות וצעירות, אגף התקון, משרד הרווחה
69	נספח 2: לוחות הרגרסיות וממצאים על מאפיינים של נערות ללא התנהגויות סיכון, בהשוואה לנערות עם התנהגות סיכון אחת לפחות
76	נספח 3: השוואה בין נערות ממתונות לבין נערות מטופלות - עיקרי הממצאים

רשימת לוחות

- 7 לוח 1 : ארץ לידה, לאום וקבוצת אוכלוסייה של הנערות
- 8 לוח 2 : מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של נערות מטופלות, לפי קבוצות אוכלוסייה
- 9 לוח 3 : השכלת ההורים של הנערה, לפי קבוצות אוכלוסייה
- 10 לוח 4 : שיעורי תעסוקה של הורי הנערות המטופלות ורמת החיים של המשפחה, לפי קבוצות אוכלוסייה
- 10 לוח 5 : בעיות בתחום דיור/מחסור בציוד בסיסי של משפחות הנערות המטופלות, לפי קבוצות אוכלוסייה
- 11 לוח 6 : הבעיות מהן סובל לפחות אחד מהורי הנערות המטופלות, לפי קבוצות האוכלוסייה
- 12 לוח 7 : אירועים מיוחדים בחיי משפחות הנערות המטופלות, לפי קבוצות האוכלוסייה (בשנה האחרונה או אי-פעם)
- 13 לוח 8 : בעיות של לפחות אחד האחאים של הנערות המטופלות, לפי קבוצות האוכלוסייה
- 13 לוח 9 : קשר של משפחות הנערות עם שירותים, לפי קבוצות האוכלוסייה, כיום או בשנתיים האחרונות
- 15 לוח 10 : קיום בעיות ביחסים במשפחות הנערות המטופלות לפי קבוצות האוכלוסייה
- 15 לוח 11 : היבטים שונים של היחסים בין הורי הנערה והנערה, לפי קבוצות האוכלוסייה ("תמיד או לעתים קרובות")
- 17 לוח 12 : העיסוק העיקרי של הנערות המטופלות, לפי קבוצות האוכלוסייה
- 19 לוח 13 : הנערות הלומדות, לפי סוג בית-הספר וקבוצת האוכלוסייה
- 20 לוח 14 : סיבות שכיחות לנשירה מבית-הספר, לפי קבוצות האוכלוסייה
- 22 לוח 15 : קורבנות לאלימות והשתתפות בהתנהגות אלימה של הנערות המטופלות, לפי קבוצות האוכלוסייה (לפחות פעם בשנה)
- 22 לוח 16 : בעיות הקיימות אצל נערות מטופלות, לפי קבוצות האוכלוסייה
- 23 לוח 17 : התנהגויות שמסכנות את הבריאות הפיזית של הנערות, לפי קבוצת האוכלוסייה (אי-פעם)
- 24 לוח 18 : אירועים והתנהגויות הקשורים לבריאות הנפשית של הנערות המטופלות (אי-פעם), לפי קבוצות האוכלוסייה
- 26 לוח 19 : מעורבות הנערות בעבריינות ושוטטות, אי-פעם או בשנה האחרונה, לפי קבוצות אוכלוסייה
- 31 לוח 20 : פעילות הפנאי של הנערות המטופלות לפי קבוצת האוכלוסייה
- 32 לוח 21 : עם מי הנערות נוהגות לבלות, לפי קבוצות האוכלוסייה

- 35 לוח 22 : תכניות לעתיד של הנערות המטופלות, לפי קבוצות האוכלוסייה
- 37 לוח 23 : הגורמים שהפנו את הנערה לשירות
- 38 לוח 24 : הסיבות העיקריות להפניית/פניית הנערות לשירות לפי קבוצות האוכלוסייה
- 39 לוח 25 : מאפייני הטיפול של הנערות בשירות
- 39 לוח 26 : תדירות הקשר של הנערה עם השירות כיום
- 40 לוח 27 : הסוגיות/התחומים העיקריים בהם מתמקדים התכניות/השירותים שהנערה מקבלת
- 41 לוח 28 : שיטות/אמצעים בהם משתמשת עובדת השירות בטיפול הפרטני בנערה, לפי קבוצות האוכלוסייה
- 42 לוח 29 : קשר של הנערה עם גורמי טיפול נוספים, בעבר וכיום
- 43 לוח 30 : הנערות שהיו אי-פעם בסידור חוץ-ביתי, לפי קבוצות האוכלוסייה
- 44 לוח 31 : קיום המלצה להעברת הנערה למסגרת חוץ-ביתית והמתנה למסגרת חוץ-ביתית, לפי קבוצות האוכלוסייה
- 44 לוח 32 : השתתפות הורי הנערות בטיפול, לפי קבוצות האוכלוסייה
- 54 לוח 33 : אנשים משמעותיים שלדעת עובדת השירות, יכולים לסייע לשיקום הנערה, לפי קבוצות האוכלוסייה
- 58 לוח 34 : מידע על המתנת הנערה ל"צופיה" או ל"מסילה"
- 58 לוח 35 : הרצף הטיפולי עם הנערה במהלך תקופת ההמתנה, לפי גיל

רשימת לוחות בנספח 2

- 69 לוח 1 : תוצאות רגרסיה לוגיסטית להסבר התנהגות אלימה בקרב הנערות המטופלות המשתנה התלוי : מדד התנהגות אלימה ($=0$ אין ; $=1$ לפחות אחד מהפריטים)
- 70 לוח 2 : תוצאות רגרסיה לוגיסטית להסבר שימוש בסמים/בכדורים שלא למטרות רפואיות בקרב הנערות המטופלות המשתנה התלוי : השתמשה בסמים/בכדורים שלא למטרות רפואיות ($=0$ לא ; $=1$ כן)
- 71 לוח 3 : תוצאות רגרסיה לוגיסטית להסבר הנטייה לאובדנות בקרב הנערות המטופלות המשתנה התלוי : מדד הנטייה להתאבדות ($=0$ אין ; $=1$ אחד הפריטים לפחות)
- 71 לוח 4 : תוצאות רגרסיה לוגיסטית להסבר קורבנות לאונס או גילוי עריות של הנערות המטופלות המשתנה התלוי : נאנסה או עברה גילוי עריות ($=0$ לא ; $=1$ כן)
- 72 לוח 5 : תוצאות רגרסיה לוגיסטית להסבר נטייה להתנהגות עבריינית בקרב הנערות המטופלות המשתנה התלוי : מדד הנטייה להתנהגות עבריינית ($=0$ אין ; $=1$ לפחות אחד מהפריטים)
- 73 לוח 6 : מאפייני הנערות ללא התנהגויות סיכון בהשוואה עם הנערות עם התנהגויות סיכון

רשימת לוחות בנספח 3

- 76 לוח 1 : ארץ לידה ולאום של הנערות, לפי סך-כל הממתינות והמטופלות
- 76 לוח 2 : מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של נערות הממתינות והמטופלות
- 76 לוח 3 : הבעיות מהן סובל לפחות אחד מהורי הנערות הממתינות והמטופלות
- 77 לוח 4 : קיום בעיות ביחסים במשפחות הנערות הממתינות והמטופלות
- 77 לוח 5 : היחס של ההורים כלפי הנערות הממתינות והמטופלות (תמיד או לעתים קרובות)
- 77 לוח 6 : העיסוק העיקרי של הנערות הממתינות והמטופלות
- 77 לוח 7 : היעדרויות מבית-הספר למעלה מחודש, בשנה האחרונה, בקרב הנערות הלומדות, לפי סך-כל הממתינות והמטופלות
- 78 לוח 8 : סיבות לנשירת הנערות מבית-הספר, לפי סך-כל הממתינות והמטופלות
- 78 לוח 9 : תקופת הניתוק מבית-הספר ורצון לחזור ללימודים בקרב הנערות הנושרות, לפי סך-כל הממתינות והמטופלות
- 78 לוח 10 : דפוסי אלימות בקרב הנערות הממתינות והמטופלות
- 79 לוח 11 : אירועים שהנערות עברו בשנה שעברה או אי-פעם, לפי סך-כל הממתינות והמטופלות
- 79 לוח 12 : עם מי נוהגות הנערות לבלות, לפי סך-כל הממתינות והמטופלות
- 80 לוח 13 : פעילויות פנאי של הנערות הממתינות והמטופלות
- 80 לוח 14 : מאפייני הטיפול בשירות, לפי סך-כל הממתינות והמטופלות
- 80 לוח 15 : הגורמים שהפנו את הנערה לשירות, לפי סך-כל הממתינות והמטופלות
- 81 לוח 16 : הסוגיות/התחומים העיקריים בהם מתמקדים השירותים/התכניות שהנערות מקבלות, לפי סך-כל הממתינות והמטופלות
- 81 לוח 17 : הגורמים הנוספים איתם הנערות נמצאות בקשר בעבר וכיום, לפי סך-כל הממתינות והמטופלות
- 81 לוח 18 : תדירות הקשר של הנערות עם השירות כיום, לפי סך-כל הממתינות והמטופלות
- 82 לוח 19 : מקורות תמיכה של הנערה, שלדעת עובדת השירות, יכולים לסייע בשיקומה, לפי סך-כל הממתינות והמטופלות
- 82 לוח 20 : השתתפות הורי הנערות בטיפול, לפי סך-כל הממתינות והמטופלות

1. מבוא

בדוח זה מוצגים ממצאי המחקר על אודות הנערות המטופלות בשירות לנערות וצעירות² במשרד הרווחה (להלן נשתמש לחילופין במונחים "השירות לנערות" ו"שירות לנערות וצעירות"). המחקר נועד להעמיק את ההבנה של מאפייניהן וצורכיהן של הנערות הנמצאות בטיפול השירות, כבסיס להמשך פיתוח שירותים למען, והתאמת מענים קיימים לצורכיהן הייחודיים. המחקר הוזמן על-ידי אשלים ומשרד הרווחה ובוצע בשיתוף פעולה עם שני הגופים הללו.

המחקר התמקד בסוגיות הבאות:

1. המאפיינים והצרכים של הנערות בתחומים שונים: המשפחתי, הבריאותי, הטיפולי, הלימודי, בילוי שעות הפנאי וכד'.
2. מצבי סיכון שונים בקרב נערות אלה: שכיחות התנהגויות סיכון, כגון פגיעה עצמית, שימוש בחומרים ממכרים, מעורבות באלימות וכד'; והיקף הנשירה הסמויה והגלויה מבית-הספר.
3. הבדלים ומאפיינים המייחדים קבוצות שונות בקרב הנערות המטופלות בשירות לנערות וצעירות: נערות מטופלות בהשוואה לנערות שהן מטופלות השירות, אך נמצאות בהמתנה לכניסה למוסדות "צופיה"³ או "מסילה"; נערות מקבוצות אוכלוסייה שונות: יהודיות ותיקות, עולות מברית-המועצות לשעבר, עולות מאתיופיה וערביות; ונערות בקבוצות גיל שונות.
4. תפיסותיהן של הנערות עצמן ביחס לסוג העזרה שהיו רוצות לקבל וטיב המענים שהן מקבלות, ותפיסתן את העובדת הסוציאלית.

1.1 אוכלוסיית המחקר

אוכלוסיית המחקר כללה את כל הנערות המטופלות בשירות לנערות, ואת כל הנערות שבטיפול אשר נמצאות במצבי חירום וסכנה ושממתונות להתקבל למוסדות "מסילה" ו"צופיה". המידע מתייחס למדגם מייצג של 390 נערות מטופלות בשירות (להלן "נערות מטופלות"), ול-77 נערות שרשומות כממתונות ל"מסילה" או ל"צופיה" (להלן "נערות ממתונות"). איסוף המידע נעשה במהלך שנת 2003.

1.2 מרכיבי המחקר

א. מרכיב כמותני

מדגם הנערות המטופלות

מדגם הנערות המטופלות נבנה תוך ייצוג של שלוש קטגוריות של גודל יישוב (קטן, בינוני וערים גדולות) ושל ארבע קבוצות אוכלוסייה: נערות יהודיות ותיקות, נערות עולות מברית-המועצות לשעבר, נערות עולות מאתיופיה ונערות ערביות.

² לתיאור מפורט של השירות לנערות וצעירות, אגף התקון, במשרד הרווחה, ראה נספח 1.

³ "צופיה" ו"מסילה" הם מעונות סגורים לנערות הזקוקות להתערבות מיידיית על מנת למנוע הידרדרות במצבן. ל"צופיה" מגיעות נערות לאחר שכל ניסיונות הטיפול הקודמים במסגרות אחרות ובשיטות אחרות לא הועילו בטיפול בהן. אחריו, בקצה הרצף הטיפולי עומד מעון "מסילה", אשר אליו עוברות נערות שהשהות ב"צופיה" לא הועילה להן.

ההתייחסות בדגימה לגדלים שונים של יישובים באה מתוך ההנחה שהיקף וסוגי המענים שהשירות יכול להציע ביישובים בגדלים שונים משתנים כפונקציה של גודל היחידה לנערה ומיקומה במערך השירותים לבני נוער ביישוב. כמו-כן, האפשרויות של עובדת נערה (להלן נשתמש לחילופין במונחים "עובדת נערה" ו"עו"ס הנערה") להפנות את הנערות לשירותים נוספים קטנות ככל שהיישוב קטן יותר. מאחר שהמחקר בדק, בין היתר, את המענים הניתנים לנערות במסגרת השירות ואת השימוש בשירותים נוספים, חשוב היה לדאוג לשונות גדולה ביחס למשתנה זה.

ההתייחסות לארבע קבוצות אוכלוסייה באה בגלל הצורך להצביע על הצרכים הייחודיים שלהן על מנת שהשירות יוכל לפתח שירותים חדשים ולהתאים את השירותים הקיימים באופן הולם לצרכים הללו.⁴ לאור זאת, חלק גדול מהמידע על אודות הנערות המטופלות יוצג לפי ארבע קבוצות אוכלוסייה אלו. בנוסף לכך, במהלך ניתוח המידע יוזכרו הבדלים מובהקים לפי קבוצות גיל.

שאלון המחקר הוא על אודות הנערות המטופלות בשירות לנערות וצעירות, ונועד למילוי על-ידי עו"ס הנערה. השאלות בשאלון מתייחסות לרקע הסוציו-דמוגרפי של הנערה ומשפחתה; יחסים במשפחה; עיסוק עיקרי של הנערה; מצבים ואירועים משמעותיים בחייה ובחיי משפחתה; דפוסי התנהגות, כולל התנהגויות סיכון; פעילויות פנאי ויחסים חברתיים; תכניות לעתיד; תחומים חזקים של הנערה; מקורות תמיכה שעשויים לסייע בשיקומה; מאפייני השירות שהיא מקבלת בשירות לנערה (כולל תדירות הטיפול, גורמי הפניה לשירות, מוקדי טיפול, השתתפות ההורים בטיפול וכו'); קשר הנערה עם גורמי טיפול נוספים בעבר ובהווה. העובדות הסוציאליות מילאו שאלונים אלה מתוך היכרותן עם הנערות תוך היעזרות בחומרים המצויים בתיקיהן. מספר עובדות בחרו למלא את השאלונים יחד עם הנערות, ודיווחו על התרומה של המילוי המשותף של השאלון לתהליך הטיפול.

הדגימה של היישובים שישתתפו במחקר נעשתה בצורה שיטתית, מתוך רשימת היישובים בכל תא מתאי הדגימה (סך-הכל 12 תאים). בתוך כל יישוב נדגמו אקראית העובדות אשר ימלאו שאלונים על אודות הנערות המטופלות על-ידיהן. כל עובדת שנדגמה נתבקשה ליצור רשימה בסדר אלפביתי של כלל הנערות בהן היא מטפלת, השייכות לקבוצת האוכלוסייה הרלבנטית למחקר. מרשימה זו העובדת דגמה אקראית את מספר הנערות לגביהן נתבקשה למלא שאלון.

עובדות הנערה מילאו את השאלונים במהלך המחצית השנייה של שנת 2003. בסך-הכל מולאו 390 שאלונים על אודות נערות מטופלות.

מדגם הנערות הממתינות

קבוצת הנערות הממתינות להתקבל ב"מסילה" או ב"צופיה" מהווה קבוצה מיוחדת מבין המטופלות בשירות. מצד אחד, אלה הן נערות שעדיין מטופלות במסגרת השירות, כמו הנערות האחרות; אך, מצד

---

⁴ החלוקה לארבע קבוצות אלו גסה ומתייחסת לקבוצות העיקריות שמטופלות על-ידי השירות. עם זאת, יש לציין, שהשירות מטפל גם בתת-קבוצות נוספות, כגון נערות קווקזיות ונערות חרדיות. על מנת להבטיח ייצוג הולם של הקבוצות הקטנות הללו במדגם היינו צריכים לדגום אותן בנפרד, דבר שלא התאפשר במסגרת המחקר הנוכחי.

שני, יש להן צרכים מיוחדים מעצם העובדה שהגורמים המטפלים בהן החליטו שהטיפול בקהילה אינו מספיק והן צריכות טיפול אינטנסיבי יותר במסגרת סגורה. מידע על אודות הנערות הממתינות חשוב ורלוונטי, אפוא, הן למפעילי השירות לנערה והן למוסדות הללו, מאחר שמדובר באוכלוסייה פוטנציאלית לטיפולם.

תהליך הדגימה של הנערות הממתינות היה שונה מזה של המטופלות. בחודש מארס 2003 הופקו רשימות של נערות הממתינות ל"צופיה" ול"מסילה" החל מינואר 2002, מתוך הרשימות שסיפקו מוסדות אלה. מסגרת הדגימה מ"מסילה" כללה 98 נערות בסך-הכל, ומסגרת הדגימה מ"צופיה" כללה 118 נערות. מתוך רשימות אלה ביקשנו לדגום 100 נערות בסך-הכל (50 מכל אחד מהמוסדות).

באמצעות דגימה שיטתית אקראית נדגמו 100 נערות, והחל תהליך בירור לגבי איש המקצוע שמכיר את הנערה בצורה הטובה ביותר, שיוכל למלא לגביה את שאלון המחקר. איש מקצוע זה לא היה בהכרח עו"ס נערה, ויכול היה להיות גם פקידות סעד, קצין מבחן וכד'. לאורך תהליך בירור זה הסתבר פעמים רבות כי הנערה על אודותיה נעשה הבירור אינה נמצאת עוד בתהליך המתנה לאף אחד מן המוסדות הנ"ל, וכי היא אינה רלבנטית עוד למחקר, לפיכך נדרשה החלפתה בנערה אחרת מתוך מסגרת הדגימה.

תהליך החלפת הנערות באמצעות דגימה חוזרת, הביא, בסופו של דבר, לבדיקה של כל הנערות שנכללו במסגרת הדגימה של כל אחד מהמוסדות, וגם כשזאת נסתיימה, לא ניתן היה למצוא 50 נערות בשני המוסדות שנמצאו בסטטוס של המתנה. עקב כך, הרשימות של מסגרת הדגימה עודכנו במהלך חודש יוני 2003 בשמות של נערות שהופנו למוסדות אחרי יצירת הרשימה הראשונה, אך גם ברשימה החדשה שנוצרה נמצאו נערות רבות שכבר לא היו רלבנטיות למחקר. בסופו של דבר, מולאו רק 77 שאלונים על אודות נערות ממתינות שנמצאו רלבנטיות.

הסיבות שניתנו על-ידי אנשי המקצוע לכך שהנערה איננה ממתינה עוד היו מגוונות. מתוך 119 נערות בסך-הכל דווח לגביהן כי הן אינן ממתינות, 28% נכנסו כבר ל"צופיה" או ל"מסילה" בזמן הבירור לגבי הנערה; 25% נכנסו למוסד אחר (הוסטל, פנימיה וכד'); 9% הגיעו לגיל 18; לגבי 19% דווח כי מצבה של הנערה השתפר ואין עוד צורך בהכנסתה למסגרת נעולה; לגבי 6% דווח כי הנערה אינה מתאימה עוד למוסדות אלה בגלל שמצבה קשה מדי, בשל בעיית סמים קשה או בעיה נפשית ושהיא מטופלת בשירותים אחרים; 3% מנערות אלה עזבו את הארץ; לגבי 4% נאמר שאין עובדים שמכירים את הנערה ויכולים למלא עליה שאלון; 2% עזבו את היישוב ממנו הופנו מלכתחילה ולא הצלחנו לאתרן בלשכות ביישוב החדש שעברו אליו; ולגבי 5% ניתנו סיבות אחרות, בהן כניסת הנערה להיריון, פטירתה וכד'. חשוב לציין כי האחוזים אינם מסתכמים ל-100%, מאחר שהיו מצבים שבהם ניתנו מספר סיבות לגבי נערה אחת.

השאלון על אודות הנערה הממתינה זהה לשאלון על אודות הנערה המטופלות, פרט למספר שאלות הנוגעות להפניה למוסד ולתקופת ההמתנה.

כדי למנוע חפיפה בין מדגם הנערות המטופלות ומדגם הנערות הממתונות, העובדות שמילאו שאלונים על אודות נערות מטופלות נתבקשו לא להכניס למסגרת הדגימה שיצרו נערות שנמצאות בהמתנה ל"צופיה" ו"מסילה".

חשוב לציין כאן את החסרונות בשימוש בעובדות הנערה כמקור למידע על אודות הנערות שבטיפולן. דבר זה עלול להיות בעייתי כאשר העובדת איננה מכירה מספיק את הנערה עליה הייתה אמורה למלא שאלון. כמו-כן, בשאלות שונות היה חשש כי העובדת ענתה מתוך הטיה תרבותית או דעות קדומות בהן היא מחזיקה. מכאן עולה הסברה כי ייתכן שאם הנערות היו ממלאות בעצמן שאלונים אלה, התמונה המתקבלת הייתה שונה. כמובן שלמילוי השאלונים על-ידי עובדת הנערה ישנם גם יתרונות, בהם הימנעות מבעיה של תת-דיווח לגבי נושאים רגישים שנשאלו בשאלונים, או הטיות של רצייה חברתית. החלק האיכותני של המחקר, המפורט להלן, נועד להשלים את התמונה המתקבלת, ולהביא את נקודת המבט של הנערות על תחומים שונים.

ב. מרכיב איכותני

בנוסף למידע שנאסף באמצעות שאלון על אודות הנערה, מוצג בדוח זה מידע איכותני שנאסף באמצעות עשרה ראיונות פנים-אל-פנים עם נערות ממגזרים שונים, המטופלות על-ידי השירות: עולות מברית-המועצות לשעבר ומאתיופיה, ערביות, יהודיות ותיקות חילוניות וחרדיות, ונערות השוהות ב"מסילה". כמו-כן, נערכו שלוש קבוצות מיקוד עם (1) נערות קוקזיות, (2) נערות השוהות ב"צופיה", ו-(3) נערות בוגרות הלומדות בתכנית המנטורינג - תכנית משותפת לאשלים, משרד הרווחה, אוניברסיטת תל אביב וויצ"ו, המכשירה נערות בוגרות לעבודת חונכות עם נערות צעירות במסגרות שונות (מוסדות, יחידות לטיפול בנערה וכו').

הראיונות וקבוצות המיקוד נועדו להשמיע את קולן של הנערות ולהביא את תפיסותיהן לגבי תחומים שונים: יחסיהן עם נערות אחרות, היעזרותן באנשים אחרים, הקשר שלהן עם השירות לנערות וצעירות ועם עו"ס הנערה, וכן תכניותיהן לעתיד.

2. נערות במצוקה - היבטים מהספרות

נערות במצוקה מאופיינות על-ידי רב-הממדיות של מצבן, המתבטאת במגוון תחומים ולא-דווקא בסימפטומים יחידניים. לטענת Berger & Shechter (1989), נערות במצוקה הן אוכלוסייה בסיכון מרבי, בשל השתייכותן לשלוש קבוצות בסיכון: מתבגרים, בשל היותן בשלב מעבר בעל פוטנציאל משברי-התפתחותי; נשים, בשל היותן בשלב מעבר מבחינה חברתית-תרבותית; ואוכלוסיות במצוקה חברתית-כלכלית. נערות במצוקה, אפוא, נחשבות קבוצה בקצה רצף הסיכון, יחסית למתבגרים אחרים, לנערות בעלות רקע אחר ולנשים בגילים אחרים. הצירוף של נעורים, נשיות ומצוקה, יוצר קבוצה בסיכון גבוה הן בטווח הקצר והן בטווח הארוך. בטווח הקצר קיים סיכון של הרס עצמי ו/או הידרדרות אישית, מוסרית וחברתית; ובטווח הארוך קיים סיכון של פגיעה בתפקודן כבוגרות, כנשים וכאמהות.

למונח "נערה במצוקה" יש מגוון הגדרות בספרות המקצועית, אשר כוללות התייחסויות לפנים שונות של התופעה: תנאי גדילה שמאופיינים על-ידי מצוקה חברתית, דפוסי התנהגות ומאפיינים פסיכולוגיים ייחודיים.

קבוצת מאפיינים אחת של נערות במצוקה מתייחסת, כאמור, לתנאי המצוקה בהן גדלו וגדלות הנערות. תנאי מצוקה אלה מתבטאים במגוון תחומים, בהם התחום הסוציו-דמוגרפי: השכלה נמוכה, סטטוס עיסוקי נמוך של ההורים, צפיפות דיור וכד'; תחום היחסים הבין-אישיים: מתחים, אלימות מילולית ופיזית במשפחה, תקשורת לקויה עם ההורים וגילוי עריות; התחום החינוכי-חיברותי: סוציאליזציה נוקשה במשפחה על-ידי שימוש-יתר בסמכות, או אנרכיה והיעדר גבולות, וכן היעדר מודלים חיוביים בתחום הלימודי; והתחום התרבותי: משפחות בעלות נורמות "לא נורמטיביות". למעשה, נערות אלה באות לרוב ממשפחות שמצבן הכלכלי-חברתי קשה, החיות ב"תרבות העוני" שמובילה לתפיסת חיים פסיבית. הן עוברות ישירות ממצב של להיות ילדות למצב של להיות נשים ואמהות, ובכך נשללת מהן חווית הנערות וההתבגרות (קרומר-נבו, 2000; פנסו, 2000; Berger & Shechter, 1989).

קבוצת מאפיינים נוספת מתייחסת לדפוסי ההתנהגות של הנערות, החורגים מהנורמות המקובלות בקרב לבנות גילן. חלק גדול מנערות אלה נמצאות מחוץ למסגרת לימודית או מסגרת של עבודה, יש להן קשיים ביצירת יחסים בין-אישיים משמעותיים ויציבים, משוטטות, בורחות מהבית, ובמקרים החמורים מידרדרות לזנות ולסמים. כמו-כן, חלק מנערות אלה מתאפיינות בהתנהגות מילולית ופיזית אגרסיבית, בקשר עם חברה עבריינית, בהתנהגות מינית בלתי מבוקרת (המביאה פעמים רבות להריונות לא רצויים ולהפלות), בקורבנות לאונס, בניסיונות אובדניים ובפעילות עבריינית (פנסו, 2000; שטיינר, 1993; טנא, 1987; Berger & Shechter, 1989).

לפי Calhoun et al. (1993), אשר התמקדו בתופעת הנערות במצוקה בארצות-הברית, עבריינות נשים לא הייתה רווחת במהלך שנות ה-50, ואם הייתה קיימת, היא התמקדה בתחום המיני. עם זאת, מאז שנות ה-50 חלה עלייה ניכרת בעבריינות נשים, וזו מתאפיינת גם במעורבות בהתנהגות אלימה, עבריינות, סחר בסמים, וזנות. חוקרים שונים (Haralambos, 1985; Heimer & De Coster, 1999) טענו כי מחקרים נטו להתעלם לאורך השנים מן התופעה של עבריינות נשים בשל התפיסה הרווחת שפשיעה ואלימות הן תופעות גבריות בעיקרן.

בספרות נטען כי אוכלוסיית הנערות במצוקה נמצאת, למעשה, ב"אזור האפור" שבין שומרי החוק לבין העולם העבריין. כלומר, קבוצה זו אינה מאופיינת בדרך כלל כקבוצה עבריינית על אף שבסינדרום ההתנהגות של הנערות במצוקה כלולים גם מרכיבים של התנהגות עבריינית. בהתנהגותן, הנערות הללו מזיקות לעצמן יותר מאשר לאחרים, דרך הפרעות אכילה, ניסיונות התאבדות, דיכאון וכד' (שטיינר, 1979, אצל Berger & Shechter, 1989). עוד נטען בספרות, כי פשיעת נשים קשורה ישירות לקורבנות של נשים. Chesney-Lind & Shelden (1998) טוענים, כי בנות הגדלות בבתים מתעללים מפתחות טקטיקות ייחודיות של שמירה עצמית כולל בריחה מהבית, אשר חושפות אותן לעולם העבריין. תופעות האלימות

והעבריינות בקרב נערות אלה הנן, אפוא, תוצאה עקיפה של פעולתן "נגד" בתים מנצלים או בריחתן מבתים כאלה.

לפי רפפורט (1989, 1993), נערות במצוקה משתמשות במשאב המיניות כמצרך רב-ערך לצורך מיקוח ביחסים בין המינים ולוויסות יחסי הגומלין שלהן עם סביבתן, לצד משאבים אישיים אחרים (כגון מיומנויות אינטלקטואליות ובין-אישיות). מכאן, שאין לראות בשימוש במשאב זה התנהגות הנובעת ממקום של חולשה, אלא להיפך. לטענתה, נערות אלה משתמשות במשאב המיני בכל קונטקסט והן עסוקות באופן מתמיד במציאת דרכים אפשריות ומותרות לביטוי מיניותן, שיזכו אותן בהערכה חברתית.

Abrams (2003a), מוסיפה על כך, שאין לראות בקטגוריות חברתיות של מעמד ומוצא אתני סיבות מיידיות למצבי המצוקה של נערות, אלא שלעתיים יש לראות סטטוסים מרגינליים אלה כמי שדוחפים את הנערה להתנהגות המפגינה התנגדות תרבותית העולה מתוך עוצמה ולא מתוך חולשה. Robinson & Ward (מצוטטים אצל Abrams, 2003a) הבחינו בין שני סוגים של התנגדויות בקרב נערות אפרו-אמריקאיות: "התנגדות לצורך הישרדות" ו"התנגדות לצורך שחרור". סוג ההתנגדות הראשון מאופיין בהתנהגות מוחצנת המתבטאת בהתנהגות מינית מסוכנת, באכילת-יתר, בנשירה מבית-הספר וכד'. סוג ההתנגדות השני מוגדר כאסטרטגיה להעצמה וגדילה אישית, ומחדד את התודעה הביקורתית ואת הגאווה העצמית. מכאן, שיש לראות בתכונות או בהתנהגויות מסוימות של נערות במצוקה מקור ומשאב של כוח, וללמד את הנערה לעשות בהם שימוש נורמטיבי.

קבוצה שלישית של מאפיינים ייחודיים של נערות במצוקה מתייחסת למאפיינים פסיכולוגיים-אישיותיים, הכוללים רמה גבוהה של מתח ותסכול, הערכה עצמית ודימוי עצמי נמוכים, כוח אגו נמוך, רמה גבוהה של חרדה, ואישיות חסרת מעצורים ו"לוקחת סיכונים" (Berger & Shechter, 1989). וייל (1984) אפיינה את הנערות במצוקה שמטופלות בשירותים חברתיים, כנערות אשר לוקות ביחסי אובייקט פגועים וסובלות מחוסר אמון בזולת. לטענתה של וייל, רוב הנערות במצוקה אינן חוות את מצוקתן כבעיה פנימית שלהן, ולכן המוטיבציה הפנימית שלהן לטיפול היא נמוכה.

בנוסף על כל אלה, נערות עולות במצוקה עושות מעבר תרבותי הכרוך בשינוי מהותי במכלול תחומי חייהן ומתמודדות עם הפערים התרבותיים בתפיסת ההתבגרות והבגרות, תפקיד הנערה והאישה (ראו סקירה רחבה בנושא אצל אבן-זהב, 1999). כל ההתמודדות הזאת עשויה לתרום למצוקתן של הנערות הללו.

לסיכום, לפי Abrams (2003b), ישנה השפעה בו-זמנית של גורמי מיקרו וגורמי מקרו היוצרים מצוקה בקרב נערות. גורמים אלה שלובים זה בזה בצורה מורכבת, דבר המקשה על הבנת תופעת המצוקה בקרב הנערות על בסיס קטגוריות אנליטיות צרות. בהקשר זה יש לראות נערות במצוקה לא כמי שמשתייכות לקבוצות שמנתבות אותן לקטגוריות של סיכון, אלא כישויות אינדיבידואליות דינמיות הנמצאות באינטראקציה עם עולמן החברתי במספר רמות שונות.

3. מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של נערות בטיפול השירות לנערה

3.1 מאפיינים אישיים ומשפחתיים

בפרק זה מובאים המאפיינים האישיים והמשפחתיים של הנערות המטופלות בשירות. מנתוני המחקר עולה כי 81% מהנערות הן יהודיות ו-19% ערביות. רוב הנערות הן ילידות הארץ (77%), כש-58% הן יהודיות ותיקות ו-19%, כאמור, ערביות. בנוסף, 15% ילידות ברית-המועצות לשעבר ו-6% ילידות אתיופיה (11% מהנערות האתיופיות הן ילידות הארץ אך לצורך הניתוח לפי קבוצות אוכלוסייה כללנו אותן עם קבוצות הנערות ילידות אתיופיה). אחוזים בודדים מהנערות הן ילידות מדינות אחרות (ובהן ארגנטינה וצרפת).⁵ עשרים ושלושה אחוזים בסך-הכל מהנערות המטופלות הינן עולות ומדובר באחוז גבוה בהשוואה לחלקם של ילדים עולים בכלל הילדים בארץ: 13%.

לוח 1: ארץ לידה, לאום וקבוצת אוכלוסייה של הנערות (באחוזים ובמספרים מוחלטים)

סך-הכל באחוזים	סך-הכל במספרים	
100	390	ארץ לידה
77	300	ישראל
15	59	ברית המועצות לשעבר
6	23	אתיופיה
2	8	אחר
100	390	לאום
81	316	יהודיה
19	74	ערביה
100	390	קבוצת אוכלוסייה
60	234	יהודיות ותיקות*
15	59	עולות ברית-המועצות לשעבר
6	23	עולות אתיופיה
19	74	ערביות

* כולל 2% נערות ילידות מדינות אחרות (צרפת וארגנטינה).

הגיל הממוצע של הנערות המטופלות הוא 17.2 (לוח 2). חמישית מהנערות הן בנות 13-15, 43% מכלל הנערות הן בנות 16-17, ו-37% הן בנות 18 או יותר. נמצאו הבדלים מובהקים בגיל הנערות לפי קבוצת האוכלוסייה: מחצית או יותר מבין הנערות האתיופיות והערביות הן בנות 18 ומעלה (51% ו-58% בהתאמה), בהשוואה לאחוזים נמוכים יותר בשאר הקבוצות. הגיל הממוצע בקרב הנערות האתיופיות והערביות הוא 17.4 ו-18.9 בהתאמה. הממצא ביחס למגזר הערבי אינו מפתיע לאור העובדה שבמגזר זה השירות מוצע לנערות עד גיל 25, לעומת השירות במגזר היהודי שמיועד לבנות עד גיל 21.

לאור העובדה שקבוצת הנערות הערביות בנות 18 ומעלה מהווה אחוז גבוה למדי מקרב כלל הנערות הערביות, בדקנו כיצד מתפלגת תת-קבוצה זו של נערות. הממצאים מלמדים ש-26% מהנערות הערביות

⁵ מאחר שמדובר באחוז נמוך מאוד שאינו מאפשר ניתוחים סטטיסטיים, עולות אלה נותחו במחקר הנוכחי יחד עם ילידות הארץ.

הן בנות 18-19, 16% בנות 20 עד 23, ו-16% בנות 24 ומעלה, כאשר הגיל המרבי עומד על 28, לעומת 21 בשאר הקבוצות. אחוז הנערות שעוברות את הגיל המרבי הרשמי של השירות במגזר הערבי (25) מגיע ל-8% מכלל הנערות הערביות.

בקבוצת העולות מברית-המועצות לשעבר יש אחוז גבוה יותר של נערות צעירות עד גיל 15 (29%), בהשוואה לשאר הקבוצות בהן קבוצת גיל זו מהווה פחות מ-20% מהנערות (לוח 2). הגיל הממוצע בקבוצה זו עומד על 16.5, והוא הנמוך מכל קבוצות האוכלוסייה. נמצאות אחריו הנערות היהודיות הוותיקות שגילן הממוצע הוא 16.8.

לוח 2: מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של נערות מטופלות, לפי קבוצות אוכלוסייה (באחוזים)

סך-הכל	יהודיות ותיקות	עולות ברית-המועצות לשעבר	עולות אתיופיה	ערביות
100*	100	100	100	100
גיל:				
עד 15	20	29	19	17
17-16	43	46	30	25
18+	37	25	51	58
גיל ממוצע	17.2	16.5	17.4	18.9
משפחה חד-הורית*	51	68	52	34
4 ילדים במשפחה או יותר*	55	12	92	83
צפיפות דיור (ממוצע נפשות לחדר)	1.55[^]	1.26	1.30	2.50

* P<0.01

** P<0.05

[^] הבדלים מובהקים על פי ANOVA P<0.01

בלוח 2 מוצגים גם מספר מאפיינים של משפחות הנערות. מהלוח עולה, כי הנערות המטופלות בשירות חיות במשפחות בעלות מאפיינים הקשורים לבעיות חברתיות-כלכליות ולמצוקה בחברה הישראלית. כמחצית באות ממשפחות חד-הוריות, לעומת כ-8.5% מכלל המשפחות בארץ (בן-אריה ואחרים, 2003). אחוז הנערות הבאות ממשפחות חד-הוריות בקרב הנערות הערביות הוא 34% ומבטא גם הוא ייצוג-יתר ביחס לכלל האוכלוסייה הערבית בארץ, שבה רק כ-2% הן משפחות חד-הוריות (בן-אריה ואחרים, 2000). אחוז הנערות העולות מברית-המועצות הבאות ממשפחות חד-הוריות עומד על 68%, לעומת 25% מכלל הילדים העולים החיים במשפחות עולים (בן-אריה ואחרים, 2003).

במשפחותיהן של יותר ממחצית הנערות יש 4 ילדים ויותר, אחוז גבוה יותר מאשר כלל המשפחות בארץ בהן יש 4 ילדים או יותר (34%) (בן-אריה ואחרים, 2003). בולט האחוז הגבוה של נערות ממשפחות גדולות בהן יש 4 ילדים או יותר בקרב הנערות הערביות (83%), לעומת 58% בקרב כלל המשפחות הערביות בארץ, ובקרב הנערות האתיופיות (92%).

צפיפות הדיור בקרב הנערות המטופלות בשירות היא 1.55. בהתאם למגמות בכלל האוכלוסייה (בן-אריה ואחרים, 2003), מצאנו שצפיפות הדיור במגזר הערבי הייתה גבוהה יותר - 2.50. במקום שני נמצאת קבוצת הנערות האתיופיות, שכאמור אף הן חלק ממשפחות גדולות (1.70) (לוח 2).

מהנתונים על רמת הדתיות של הנערות עולה שרוב הנערות הוגדרו על-ידי העובדת הסוציאלית כחילוניות (60%); 30% הוגדרו כמסורתיות ו-10% דתיות. אחוז הנערות החילוניות גבוה יותר בקרב העולות מברית-המועצות לשעבר (95%). אחוז גבוה יותר של נערות דתיות או דתיות מאוד נמצא בקרב היהודיות הוותיקות (13%), והעולות האתיופיות (12%).

3.2 מאפיינים של הורי הנערות

גם המאפיינים השונים של ההורים שיוצגו בהמשך, כגון השכלה, תעסוקה ותנאי דיור, מצביעים על תנאי מצוקה של הנערות ומשפחותיהן. לגבי השכלת ההורים עולה, כפי שניתן לראות בלוח 3, שלאמהותיהן של 32% מהנערות יש השכלה יסודית ו-15% מהאמהות לא למדו כלל. לאבותיהן של 30% יש השכלה יסודית ו-12% לא למדו כלל.

לוח 3: השכלת ההורים של הנערה, לפי קבוצות אוכלוסייה (באחוזים)

סך-הכל	יהודיות ותיקות	עולות ברית-המועצות לשעבר	עולות אתיופיה	ערביות
השכלת אב*:				
12	4	0	95	11
30	24	7	5	57
השכלת אם*:				
15	4	3	89	26
32	36	4	11	43

* P<0.01

נמצאו הבדלים מובהקים בין קבוצות האוכלוסייה: כ-90% מהאמהות של הנערות האתיופיות ו-26% מאמהותיהן של הנערות הערביות לא למדו כלל, לעומת 4% מאמהותיהן של הנערות הוותיקות ו-3% מאמהותיהן של הנערות העולות מברית-המועצות לשעבר; 95% מאבות הנערות האתיופיות ו-11% מאבות הנערות הערביות לא למדו כלל, לעומת 4% מאבות הנערות הוותיקות ואף אחד מהאבות של נערות עולות מברית-המועצות לשעבר. הממצאים גם מלמדים שאחוזים גבוהים בהרבה של הוריהן של הנערות העולות מברית-המועצות לשעבר, בהשוואה להוריהן של הנערות האחרות, הם בעלי השכלה על-תיכונית (53% מהאמהות ו-58% מהאבות).

הממצאים המוצגים בלוח 4 ביחס לעבודת ההורים מראים, שרק מחצית מראשי המשפחות מועסקים. אחוז גבוה יחסית של ראשי משפחות של הנערות העולות מברית-המועצות לשעבר, מועסקים (כשלושה-רבעים), בעוד שאחוז זה אינו מגיע לשליש (29%) בקרב ההורים של הנערות האתיופיות והערביות. עוד עולה מהלוח של-44% מהנערות אין הורה מפרנס כלל (שני ההורים אינם עובדים, או שראש המשפחה אינו עובד במשפחות חד-הוריות). אחוז זה גבוה יותר בקרב המשפחות של הנערות האתיופיות (71%) ושל הערביות (67%), בהשוואה לשאר הקבוצות (לוח 4).

לוח 4: שיעורי תעסוקה של הורי הנערות המטופלות ורמת החיים של המשפחה, לפי קבוצות אוכלוסייה (באחוזים)

סך-הכל	יהודיות ותיקות	עולות ברית-המועצות לשעבר	עולות אתיופיה	ערביות	
*49	52	76	29	29	אחוז ראשי המשפחות המועסקים
44	40	22	71	67	אין מפרנס כלל במשפחה
					רמת החיים של המשפחה**
31	30	35	10	41	רמת חיים בינונית
15	14	17	34	10	קושי לספק צורכי קיום בסיסיים
51	53	47	56	46	רמת חיים נמוכה (המספקת צרכים בסיסיים בלבד)

* P<0.01
** P<0.05

על רקע הממצאים על ההשכלה והתעסוקה של הורי הנערות לא מפתיע שעל פי הערכתן של העובדות הסוציאליות את מצבן הכלכלי של משפחות הנערות (לוח 4), רמת החיים מוגדרת כ"בינונית" רק בקרב שליש ממשפחות הנערות, ואילו ביחס למחצית הנערות העובדות מעריכות שמשפחת הנערה מספקת צרכים בסיסיים בלבד. עוד עולה שלגבי 15% דווח שהמשפחה מתקשה לספק צורכי קיום בסיסיים. בולט האחוז הגבוה מבין המשפחות של הנערות האתיופיות אשר לגביהן דווח על קושי לספק צרכים בסיסיים (34%). כמו-כן, נמצא שלגבי אחוז גבוה יחסית של נערות ערביות דווח על רמת חיים בינונית של המשפחות (41%).

לגבי שליש מהנערות דווח כי למשפחותיהן יש בעיות כלשהן בתחום הדיור או הציוד הבסיסי (לוח 5). אחוז זה נמוך יותר בקרב הנערות היהודיות הוותיקות ובקרב עולות ברית-המועצות לשעבר. לגבי 15% מכלל הנערות דווח על מחסור בריהוט בסיסי, ולגבי 12% על איכות מבנה לקויה. בדומה לממצאים אחרים על המצב הכלכלי של המשפחות שהוצגו לעיל, נמצא שאחוזים אלה גבוהים יותר בקרב הנערות הערביות (38% ו-27% בהתאמה) ובקרב הנערות האתיופיות (27% ו-25% בהתאמה).

לוח 5: בעיות בתחום דיור/מחסור בציוד בסיסי של משפחות הנערות המטופלות, לפי קבוצות אוכלוסייה (באחוזים)

סך-הכל	יהודיות ותיקות	עולות ברית-המועצות לשעבר	עולות אתיופיה	ערביות	
*65	73	71	44	46	אין בעיות מיוחדות
3	3	3	8	3	מחסור בציוד בסיסי (מקרר וכד')
*15	9	4	27	38	מחסור בריהוט בסיסי (מיטות וכד')
7	8	4	16	6	מפגעים בטיחותיים (חלונות שבורים וכד')
11	11	15	4	10	דיור לא קבוע
*12	8	5	25	27	איכות מבנה לקויה (רטיבות וכד')

* P<0.01

בלוח 6 מובאים ממצאים על הבעיות מהן סובל לפחות אחד מהורי הנערות המטופלות בשירות, לפי קבוצות אוכלוסייה. הממצאים מראים שלגבי 43% מהנערות בסך-הכל דווח על כך שלפחות אחד ההורים סובל לפחות מאחד הדברים הבאים: נכות גופנית או מחלה כרונית, פיגור, מחלת נפש או הפרעת

אישיות מאובחנת. לגבי 30% מהנערות דווח על התמכרות של לפחות אחד ההורים לסמים או לאלכוהול, התנהגות עבריינית או עיסוק בזנות של האם.

לוח 6: הבעיות מהן סובל לפחות אחד מהורי הנערות המטופלות, לפי קבוצות האוכלוסייה (באחוזים)

סך-הכל	יהודיות ותיקות	עולות ברית-המועצות לשעבר	עולות אתיופיה	ערביות
30	33	18	30	32
2	3	1	0	0
**20	24	10	2	19
*43	47	25	32	47
13	11	23	13	14
7	8	3	0	8
*16	21	6	4	14
2	1	4	1	0
30	31	28	12	31

* P<0.01

** P<0.05

הבדלים מובהקים שנמצאו לפי קבוצת אוכלוסייה מצביעים על כך שלגבי אחוז גבוה יותר של נערות יהודיות ותיקות ונערות ערביות דווח על מחלת נפש/הפרעות אישיות מאובחנות, נכות או מחלה או פיגור שכלי, אצל אחד ההורים או שניהם (47% בכל קבוצה). בשתי הקבוצות הללו נמצאו גם האחוזים הגבוהים ביותר של נערות שהוריהן מאופיינים על-ידי לפחות אחד מהדברים הבאים: התמכרות לסמים או לאלכוהול, מעורבות בעבריינות או עיסוק בזנות. בולט האחוז הגבוה של הנערות היהודיות הוותיקות שדווח על התנהגות עבריינית בקרב הוריהן (21%). בקרב הנערות העולות מברית-המועצות לשעבר נמצא האחוז הגבוה ביותר של דיווח על התמכרות לאלכוהול של הוריהן (23% לעומת 13% בממוצע).

בלוח 7 מובאים ממצאים על אירועים מיוחדים בחיי משפחות הנערות. בקרב אחוז גבוה של הנערות (69%) המשפחה עברה לפחות אחד מהאירועים הבאים: גירושין או מוות של אחד ההורים, אשפוז ממושך, מחלה קשה או מאסר של אחד ההורים. אירועים אלה עשויים לערער את יציבותה של המשפחה ואת תפקודה התקין. אחוז הנערות הוותיקות (71%) והעולות מברית-המועצות לשעבר (76%) שעברו אירועים אלה במשפחתן גבוה יותר בהשוואה לקבוצות האחרות (58% בקרב הנערות האתיופיות והנערות הערביות). עם זאת, בולטים האחוזים של נערות ערביות שלפחות אחד מהוריהן אושפז לתקופה ממושכת או סובל ממחלה קשה (37%) והאחוז של נערות אתיופיות שלגביהן דווח על מוות של אחד ההורים (25%).

בקרב כשליש דווח על אובדן עבודה או אי-מציאת עבודה על-ידי אחד ההורים או שניהם (יותר ממחציתם בשנה האחרונה).

לוח 7: אירועים מיוחדים בחיי משפחות הנערות המטופלות, לפי קבוצות האוכלוסייה (בשנה האחרונה או אי-פעם) (באחוזים)

סך-הכל	יהודיות ותיקות	עולות ברית- המועצות לשעבר	עולות אתיופיה	ערביות	
48*	53	57	38	30	גירושין או פרידת הורים
13	10	16	25	15	מות אחד ההורים
26**	27	16	15	37	אשפוז ממושך או מחלה קשה של הורה
10	11	6	2	13	מאסר של הורה
69**	71	76	58	58	לפחות אחד מהנ"ל
13	13	11	9	15	מות בן משפחה אחר
34	33	39	22	34	אובדן עבודה או אי-מציאת עבודה על- ידי אחד ההורים או שניהם
7	8	12	2	4	מעבר לשכונה/עיר/ארץ חדשה (בשנה אחרונה בלבד)

* P<0.01

** P<0.05

מהשוואה שערכנו בין ממצאי המחקר הנוכחי לבין ממצאי מחקרים נוספים על אוכלוסיות בסיכון - מטופלי קידום נוער, תלמידי תכנית היל"ה ותלמידי מפתנים (השוואה לנתוני הנערות בלבד, ללא נתוני הנערים)⁶ מלמדת, שמאפייני המשפחות של הנערות במחקר הנוכחי קשים יותר מאשר נערות במסגרות הנ"ל. לדוגמה, אחוז כפול מהנערות המטופלות בשירות לנערות וצעירות, בהשוואה לנערות אחרות בסיכון, חיות במשפחה חד-הורית, ולגבי אחוז נמוך בהרבה דווח על כך שראש המשפחה מועסק (49% במחקר הנוכחי לעומת 76% בקרב הנערות המטופלות בקידום נוער). רמת החיים של המשפחות נמוכה יותר בהשוואה למטופלות בקידום נוער, אך נמוכה באותה מידה בהשוואה למשפחות של תלמידות המפתנים. גם אחוזים גבוהים יותר של הורי הנערות במחקר הנוכחי, בהשוואה להורי הנערות האחרות, סובלים ממחלות או הפרעות נפש (20% לעומת 4% בקידום נוער ו-15% במפתנים) ומחלות כרוניות או נכות גופנית (30% לעומת 19% בשני המחקרים האחרים) (כאהן-סטרבצינסקי ואחרים, 1999; כאהן-סטרבצינסקי ובודובסקי, 2002; כהן-נבות וגבעון, 1998).

3.3 מאפיינים של האחאים של הנערות

מידע על אודות האחאים⁷ של הנערות מראה אף הוא תמונה קשה ומשלים את המידע על המצוקה של המשפחות בהן גדלות הנערות הללו. לגבי יותר מעשירית הנערות דווח כי אחאיהן לומדים במסגרות של חינוך מיוחד; לגבי 18% דווח כי הם שוהים במסגרות חוץ-ביתיות; לגבי חמישית דווח על מצבים בהם האחאים לא עובדים ולא לומדים (לגבי אחאים מעל גיל 5); ולגבי שיעור זהה דווח על מעורבות בעבריינות, צריכת סמים או זנות.

⁶ חשוב לציין כי בשלושת המחקרים הללו הגדרת המשתנים אליהם התייחסנו הייתה זהה לזו של מחקר זה, אך במחקר על מטופלי קידום נוער ובמחקר על תלמידי תכנית היל"ה השאלון נועד למילוי עצמי על-ידי הנערה, ואילו במחקר על תלמידי המפתנים ובמחקר הנוכחי השאלון מולא על-ידי איש מקצוע על אודות הנערה. דבר זה יכול לגרום לפערים בהערכה של רמת החיים וכד'.

⁷ לנוחות הקריאה אנו משתמשים בלשון זכר לאורך כל הפרק למרות שההתייחסות היא הן לאחיות והן לאחים.

לוח 8: בעיות של לפחות אחד האחאים של הנערות המטופלות, לפי קבוצות האוכלוסייה (באחוזים)¹

סך-הכל	יהודיות ותיקות	עולות ברית-המועצות לשעבר	עולות אתיופיה	ערביות	
**13	11	6	10	23	לומד במסגרת חינוך מיוחד
**18	20	17	32	7	שוהה במסגרת חוץ-ביתית
20	19	14	22	23	לא עובד ולא לומד (מגיל 5 ומעלה)
20	22	22	15	15	מעורב בעבריינות/סמים/זנות ²

** P<0.05

¹ מהנערות שיש להן אחאים עד גיל 18

² כולל גם אחאים מעל גיל 18

הבדלים לפי קבוצות אוכלוסייה מראים שבקרב הנערות הערביות דווח באחוז גבוה יותר על למידה בחינוך המיוחד של האחאים של הנערה (23%), ולגבי אחוז גבוה יותר של נערות אתיופיות דווח על שהות האחאים במסגרת חוץ-ביתית (32%).

3.4 קשר של משפחת הנערה עם גורמי טיפול

בדיקה של הקשר של משפחות הנערות עם שירותים קהילתיים מלמדת, שבסך-הכל כ-90% מכלל המשפחות היו בקשר עם שירות כלשהו, כאשר בקרב משפחותיהן של הנערות העולות מברית-המועצות לשעבר נמצא אחוז זה נמוך יותר (76%), ובקרב הערביות גבוה יותר (96%).

לגבי סוגי השירותים עולה ש-86% ממשפחות הנערות מטופלות כיום, או היו מטופלות בשנתיים האחרונות על-ידי מחלקה לשירותים חברתיים בקהילה, כאשר אחוז זה גבוה יותר בקרב הנערות האתיופיות (93%), ונמוך יותר בקרב העולות מברית-המועצות לשעבר (71%). כ-40% מהמשפחות מטופלות על-ידי שירות פסיכולוגי או פסיכיאטרי. אחוז זה גבוה יותר בקרב משפחותיהן של הנערות הוותיקות (כמחצית), ונמוך יותר בקרב המשפחות של הנערות העולות מברית-המועצות, וזאת בהתאם לנתונים שהוצגו לעיל לגבי אחוז ההורים שיש להם מחלת נפש או הפרעה אישית מאובחנת.

לוח 9: קשר של משפחות הנערות עם שירותים, לפי קבוצות האוכלוסייה, כיום או בשנתיים האחרונות (באחוזים)

סך-הכל	יהודיות ותיקות	עולות ברית-המועצות לשעבר	עולות אתיופיה	ערביות	
*90	92	76	90	96	קשר המשפחה עם שירות אחד לפחות
*86	89	71	93	85	מחלקה לשירותים חברתיים
*41	49	26	35	34	שירות פסיכולוגי/פסיכיאטרי
*36	34	20	29	52	שירותים אחרים***

* P<0.01

** P<0.05

*** שירותים נוספים שצוינו הם: פקיד סעד, שיקום לאסיר, מרכז נוער, אל-סם, מקלט לנשים ועוד (כל אחת פחות מ-1%).

מעל שליש ממשפחות הנערות מטופלות על-ידי שירותים אחרים, כגון שיקום לאסיר, אל-סם וכו', כאשר שיעור זה גבוה יותר בקרב המשפחות של הנערות הערביות (כמחצית), ונמוך יותר בקרב המשפחות של

הנערות העולות מברית-המועצות (חמישית). כלומר, הנערות המגיעות לשירות באות ממשפחות שהן עצמן מטופלות על-ידי שירותים שמספקים טיפול בבעיות חברתיות קיצוניות.

לסיכום, בולט שרבע מהמשפחות של הנערות העולות מברית-המועצות אינן נמצאות בקשר עם שירותים שונים בקהילה, בהשוואה לאחוזים קטנים יותר בקרב האוכלוסיות האחרות. מחד, ממצא זה מפתיע לאור העובדה שמדובר במשפחות של עולים שבנותיהן בסיכון, וכן במשפחות שאחוז גבוה מהן חד-הוריות, ועל כן היינו מצפים שכמעט לכולן יהיה קשר כלשהו עם גורמי טיפול שונים. מאידך, יש לזכור שחלק גדול מהורי הנערות הללו עובדים, ואחוזים נמוכים יחסית מההורים, בהשוואה להורי שאר הקבוצות, סובלים ממחלות, פיגור ומחלות נפש, ולפיכך ייתכן שהן מתפקדות באופן תקין כמשפחות. מכאן ניתן לשער כי מצוקתן של הנערות העולות מברית-המועצות לשעבר קשורה יותר למשבר הכרוך במעבר התרבותי ופחות במאפיינים הסוציו-דמוגרפיים של משפחותיהן ובתנאי הגדילה, לפחות בהשוואה לנערות בשאר הקבוצות.

4. יחסים במשפחה

על פי הספרות, המסגרת המשפחתית היא אחת הזירות המרכזיות בחיי בני הנוער, יחד עם קבוצות השווים ובית-הספר, שיש בה פוטנציאל גדול לעידוד ולהקלה על תהליכי מעבר של המתבגרים מילדות לבגרות (Rapoport, 1987). תמיכה במסגרת המשפחה משפיעה על דפוסי התנהגות הקשורים בבריאות נפשית, ולכן היא מהווה גורם מרכזי לקידום ולשימור רווחתם הנפשית והפיזית של הנערים והנערות (King & Peart, 1994).

בלוח 10 מוצגים נתונים על בעיות ביחסים במשפחות הנערות. מהלוח עולה, שלגבי למעלה ממחצית הנערות דווח על קיום של אלימות מילולית כלפי הנערה במסגרת המשפחה, וכן מתח ומריבות בין בני הזוג (לגבי כ-20% משפחות נוספות קיים חשש לתופעות כאלו). לגבי כשליש מהנערות דווח שקיימת אלימות פיזית כלפיהן. לגבי כרבע מהנערות דווח כי קיימת אלימות פיזית בין הוריהן (ועוד לגבי כ-20% נוספות דווח כי קיים חשש לכך). נמצא קשר בין קיומה של אלימות פיזית בין הורי הנערה לבין אלימות פיזית כלפי הנערה: לגבי 53% מהנערות המגיעות ממשפחות בהן קיימת אלימות בין ההורים נמצא כי קיימת אלימות פיזית כלפי הנערה; לגבי 31% נוספים מנערות אלו דווח שקיים חשש לכך, ולגבי 7% נוספים דווח שלא ידוע על הפעלת אלימות פיזית כלפי הנערה. ב-13% קיימת הזנחה פיזית קשה של הנערה, וב-9% - התעללות וניצול מיני של הנערה (קיים חשש לתופעות אלו ב-8% וב-9% מהמשפחות, בהתאמה).

בקרב משפחותיהן של הנערות האתיופיות בולט האחוז הגבוה יחסית לשאר הקבוצות של משפחות בהן קיימת אלימות מילולית כלפי הנערה (60%). הזנחה פיזית קשה נפוצה פחות בקרב נערות ערביות (7%). עם זאת, בקבוצה זו נמצא האחוז הגבוה ביותר של אלימות פיזית בין זוג ההורים (33%). מריבות ומתח רב בין בני הזוג נפוצים יותר בקרב משפחותיהן של הנערות הוותיקות (58%), ופחות נפוצים בקרב המשפחות של הנערות האתיופיות (42%).

לוח 10: קיום בעיות ביחסים במשפחות הנערות המטופלות לפי קבוצות האוכלוסייה (באחוזים)

סך-הכל	יהודיות ותיקות	עולות ברית- המועצות לשעבר	עולות אתיופיה	ערביות	
**51	49	53	60	55	אלימות מילולית כלפי הנערה
31	30	35	22	33	אלימות פיזית כלפי הנערה
9	8	12	10	6	התעללות וניצול מיני של נערה
*13	15	12	11	7	הזנחה פיזית קשה של הנערה (היעדר מזון מספיק, היעדר ביגוד הולם וכד')
*27	26	21	23	33	אלימות פיזית בין הורי הנערה
*55	58	51	42	52	מתח ומריבות רבים בין בני הזוג

* P<0.01

** P<0.05

בלוח 11 מוצגים ממצאים על היבטים שונים על תמיכת ההורים בנערות ועל היחסים ביניהם. בכל קבוצות האוכלוסייה בולט היחס השלילי מצד ההורים כלפי הנערה. לגבי מעל מחצית מהנערות דווח על מריבות ומתחים בין הנערה לאם או לאב (כ-70% לגבי כל הורה), וגם על נתק ודחייה בין הנערה לבין הוריה (62%). מנגד, לגבי 40% מהנערות דווח על כך שההורים מביעים ציפיות חיוביות לגבי הנערה, ולגבי אחוז דומה, כי הם מעניקים לה תמיכה מעשית (38%). הנתינה של תמיכה מעשית יורדת עם העלייה בגיל הנערה (דווח על תמיכה כזאת לגבי 45% מהנערות עד גיל 16, 36% מהנערות בנות 17-18 ו-26% מהנערות בגילים 19 ומעלה). לגבי חמישית מהנערות דווח שההורים מעניקים תמיכה רגשית לנערה, ואחוזים יחסית נמוכים משוחחים עם הנערה על נושאים אישיים (16%), או עוסקים בפעילויות משותפות (14%).

לוח 11: היבטים שונים של היחסים בין הורי הנערה והנערה, לפי קבוצות האוכלוסייה ("תמיד או לעתים קרובות"; באחוזים)

סך-הכל	יהודיות ותיקות	עולות ברית- המועצות לשעבר	עולות אתיופיה	ערביות	
*40	47	39	41	21	היבטים חיוביים: ההורים מביעים ציפיות חיוביות לגבי הנערה
**21	25	17	19	11	מגישים תמיכה רגשית לפי הצורך
**38	43	37	20	29	מגישים תמיכה מעשית לפי הצורך
*16	22	11	6	7	הנערה משוחחת עם הוריה על נושאים אישיים
14	17	9	5	11	הנערה והוריה עוסקים בפעילויות משותפות
69	70	78	70	59	היבטים שליליים: יש מריבות ומתחים רבים בין הנערה לבין האם
71	71	74	75	69	יש מריבות ומתחים רבים בין הנערה לבין האב
**62	67	55	72	49	קיימים נתק או דחייה בין הנערה לבין הוריה

* P<0.01

** P<0.05

יש לציין, שדווח על כך שאחוזים גבוהים ביותר של הוריהן של הנערות היהודיות הוותיקות, בהשוואה להורי שאר הקבוצות, מביעים ציפיות חיוביות מהנערה, ומעניקים לה תמיכה מעשית ורגשית. לעומת זאת, רק לגבי 21% מהנערות הערביות דווח שהוריהן מביעים ציפיות חיוביות לגביהן, ולגבי 11% בלבד

דווח שההורים מעניקים לנערות תמיכה רגשית. עם זאת עולה, שבמשפחות הערביות יש פחות נתק מוחלט בין הנערה לבין הוריה, לעומת היהודיות הוותיקות (49%-ו-67% בהתאמה). בולט האחוז הגבוה של נערות אתיופיות (72%) שחוות נתק מהוריהן. נראה כי מצב ההגירה הוא שגורם לנתק רב בין הנערות הללו להוריהן. כמו-כן, נראה כי הוריהן של הנערות האתיופיות פחות מסוגלים להעניק תמיכה מעשית לבנותיהן.

4.1 סוגיות ביחסי הנערה עם משפחתה כפי שעלו בראיונות ובקבוצות המיקוד

נושא היחסים במסגרת המשפחה הועלה גם בראיונות ובקבוצות המיקוד שנערכו עם הנערות. כאשר הנערות תיארו את יחסיהן עם בני המשפחה, רווחו ביטויים של אינטימיות ואקספרסיביות. מחד, הנערות ברובן מביעות אמון מלא בבני המשפחה, ובעיקר באמהות שהוצגו לא רק כאמהות אלא גם כחברות: "אמא שלי אמרה לי שהיא החברה היחידה שלי וזה נכון"; "אמא שלי החברה הכי טובה שלי, אני הייתי מופרעת ואמא שלי לא ויתרה עליי ולי, יש לי המון תמיכה מהמשפחה שלי, אמא שלי אף פעם לא שפטה אותי". מאידך, נערות אחרות תיארו יחסים "קרים" עם האם וצורך בקבלת סימנים לאהבה שלה. אחת הנערות תיארה זאת כך:

"אמא שלי אוהבת אותי אבל היא לא מראה לי אהבה. זה לא שהיא תבוא אלייך, תחבק, תנשק, תלטף אותך ותגיד לך... זה יותר דאגה לצרכים שלך. היא תדאג לך לבגדים, לנעלים, שלא יהיה לך קר... ואין פה יותר מדי להרבות בדיבור או יותר מדי להראות אהבה".

חלק מהנערות דיווחו על יחסים קרובים גם עם האב, ובמקרים מסוימים הוא הוצג כדמות נערצת. כך סיפרה אחת הנערות:

"אבא שלי הוא עוד מעט יהיה בן 50 אבל עכשיו הוא אח בבית-חולים, הוא למד עד לפני 20 שנה וכל הזמן שואף להתקדם. זה מאוד קשה, לי זה מאוד קשה שאני לא עבדתי ואני לא עשיתי כלום ונשרתי מבית-הספר, זה מאוד קשה לי לראות שאבא שלי הוא אח בבית-חולים ויש לו מקצוע, הוא מרוויח טוב ואני הבת שלו ואני במצב כזה".

נערה נוספת דיברה על הקשר הקרוב עם האב:

"אצלי אבא שלי הוא הדבר הכי חשוב בחיים. לא משנה כמה פגעתי בו...".

באופן כללי חלק ניכר מהנערות ציינו שבבית יש לרוב מישהו שמקשיב, שאפשר לפנות אליו בשאלות ובבקשת עצה. ברוב המקרים הן פונות אל האם או אל אחות קרובה. אחת הנערות תיארה את יחסיה עם האחיות ובהיעזרות בה בשעת הצורך:

"היא כאילו יכולה לזהות את המצבים שלי ויכולה להבין אותי. היא מכירה את אמא שלי. כאילו היא יודעת על המשפחה מה קורה איתי ואני מספרת לה הכל... נגיד אם רבתי עם חברה הכי טובה שלי אז לא אבוא לחברה שלי תשמעי רבתי איתך מה אני עושה. אני אבוא לאחותי בדרך כלל כשקורה לי משהו וקשה לי עם זה אז שמדברים איתי ומעודדים אותי זה הדבר שהכי יכול לעזור לי".

נערה נוספת סיפרה :

"אני פונה לאחותי, אני מרגישה שהיא מבינה אותי. היא תסביר לי במקום שאני אלך בדרך לא טובה היא תכוון אותי".

ועם זאת, לא תמיד מקור התמיכה שאליו פונות הנערות לצורכי עזרה הוא בהכרח דמות חיובית נורמטיבית, כמו במקרה של אחת הנערות השוהה במוסד שסיפרה :

"אצלי יש אחות שהיא יותר גדולה ממני, עוד מעט בת 18. כשקורה לי משהו אני פונה רק אליה, כי אני יודעת שאימא שלי מרוב דאגה יכולה להלשין עלי... אחותי, כשברחתי, היא עזרה לי עם מקום להיות, בהכל היא עזרה לי. בעצם היא גם לימדה אותי איך לעשן, והכל. אז בעצם פה כשאני אומרת שאני מתגעגעת לאחותי ושאני צריכה את אחותי, אומרים לי שהיא מעשנת סמים ושזה יותר מדי גרוע לי ושאני יכולה להיגרר אחריה".

5. העיסוק העיקרי של הנערה

5.1 מידע כללי

הממצאים מראים שרוב הנערות (57%) לומדות במסגרת כלשהי (כולל לימודים במסגרות אלטרנטיביות כגון תכנית היל"ה ומפתנים), אחוזים בודדים מהן עובדות (4%) או משרתות בצה"ל/בשירות לאומי (5%), ואילו שליש - לא לומדות, לא עובדות ולא משרתות בצבא (לוח 12). אחוז הנערות ללא עיסוק עולה עם הגיל מ-21% בקרב הנערות עד גיל 16, ל-34% בקרב בנות ה-17-18, ועד 56% מבין הנערות בנות 19 ומעלה. אחוז הנערות ללא עיסוק כלשהו גבוה יותר בהשוואה לנערות המטופלות בקידום נוער (34% לעומת 24%, בהתאמה).

לוח 12: העיסוק העיקרי של הנערות המטופלות, לפי קבוצות האוכלוסייה (באחוזים)

סך-הכל	יהודיות ותיקות	עולות ברית-המועצות לשעבר	עולות אתיופיה	ערביות
100**	100	100	100	100
57	56	66	50	54
4	3	7	6	6
5	7	2	12	0
34	34	25	32	40
59**	60	59	70	60
29*	35	26	16	12
46	54	28	31	43

* P<0.01

** P<0.05

¹ כולל נערות שלומדות במסגרות אלטרנטיביות.

[^] מבין נערות בנות 18 ומעלה, כולל 3 נערות בנות 17.

ניתוח לפי קבוצת אוכלוסייה מלמד, שאחוז הנערות הלומדות גבוה יותר בקרב עולות מברית-המועצות לשעבר (שני-שלישים), ממצא שעולה בקנה אחד עם גילן הממוצע הנמוך יותר בהשוואה לשאר הקבוצות. אין הבדלים משמעותיים בנושא זה בין שאר הקבוצות (יהודיות, עולות מאתיופיה וערביות).

בקרב נערות יוצאות אתיופיה בולט אחוז המשרתות בצבא/בשירות לאומי (12%), יחסית לאחוזים בקבוצות האחרות. כזכור, מחצית הנערות האתיופיות היו בנות 18 ויותר ולכן אחוז המשרתות בצבא, גבוה יותר משאר הקבוצות של הנערות היהודיות, אך נמוך יחסית להתפלגות הגילים של נערות אלו.

בקרב הנערות הערביות, בולט האחוז הגבוה יחסית של נערות ללא עיסוק (40%). חשוב, עם זאת, לציין כי ייתכן שהנערות הערביות אמנם אינן לוקחות חלק בתחומי העיסוק השכיחים לקבוצת הנערות בנות גילן בחברה הרחבה (לימודים/עבודה), אך הן משתתפות בפעילות הביתית של עזרה במשק הבית או טיפול באחאים, עיסוק שהוא מקובל יותר בקרב אוכלוסייה זו.

העובדות דיווחו על כך שרוב הנערות (59%) מתמידות בעיסוקן. כ-30% מהנערות מרבות לעבור בין המסגרות. אחוז זה גבוה יותר בקרב הנערות הוותיקות (35%), בהשוואה לכרבע מהנערות העולות מברית-המועצות לשעבר, 16% מהנערות עולות אתיופיה ו-12% מהנערות הערביות. מחד, מעבר בין מסגרות עלול להצביע על חוסר יציבות במסגרות ועל קשיי הסתגלות בהן. מאידך, מעבר כזה אמור להעיד על כוחות של הנערות להתחיל כל פעם מחדש במסגרת אחרת.

כדאי לציין ש-46% מהנערות בנות 18 ומעלה סיימו בית-ספר תיכון (מהוות 18% מכלל הנערות). התברר, כי רק 7% מבין הנערות שסיימו בית-ספר תיכון ממשיכות ללמוד במוסד על-תיכוני, 14% עובדות, 18% משרתות בצה"ל או בשירות לאומי, אך רובן (61%) אינן עובדות, אינן לומדות ואינן משרתות בצבא.

לגבי כלל הנערות שאינן לומדות, אינן עובדות או אינן משרתות בצבא, בדקנו האם הן מחפשות מסגרת לימודית, עבודה או ממתניות לגיוס. הנתונים מלמדים ש-30% מחפשות מסגרת לימודים, 36% מחפשות עבודה, 15% ממתניות לגיוס (ייתכנו יותר מתשובה אחת מהני"ל ולכן הנתונים אינם מסתכמים ל-100%). עוד התברר שרבע מהנערות הללו אינן מחפשות מסגרת לימודית, או עבודה ואינן ממתניות לגיוס. אחוז הנערות ללא עיסוק ושאינן מחפשות מסגרות לעיסוק כלשהו, גבוה יותר בקרב הנערות הערביות (38%) בהשוואה לשאר הקבוצות: ותיקות 20%, עולות מברית-המועצות לשעבר 29%, ועולות מאתיופיה 19%.

5.2 הנערות הלומדות

להלן נתייחס ל-57% מהנערות שבשירות אשר דווח על אודותיהן שהן לומדות.⁸ בלוח 13 מוצגים סוגי בתי-הספר בהם לומדות הנערות. בהתאם להתפלגות הגיל של הנערות עולה שכמחצית (45%) לומדות בבית-ספר תיכון וכרבע (26%) בחטיבת הביניים. עוד נמצא שכרבע נוסף (23%) לומדות בבתי-ספר

⁸ דיווח העובדות מתייחס לנערות שרשומות בבית-הספר, או במסגרות אלטרנטיביות, אך, כפי שיוצג בהמשך, חלקן אינן מבקרות בבית-הספר או במסגרת אלטרנטיבית באופן סדיר.

אלטרנטיביים (תעשייתיים/טכנולוגיים, מרכזי נוער, מפתנים ותכנית היל"ה). נערות בודדות לומדות במוסדות על-תיכוניים, בתי-ספר ערב/אקסטרניים ובחינוך המיוחד.

לוח 13: הנערות הלומדות, לפי סוג בית-הספר וקבוצת האוכלוסייה (באחוזים)¹

סך-הכל	יהודיות ותיקות	עולות ברית-המועצות לשעבר	עולות אתיופיה	ערביות
228	60	77	35	56
100**	100	100	100	100
2	1	0	0	10
45	43	56	64	30
26	28	26	21	20
23	23	14	13	35
3	4	1	2	5
1	1	3	0	0

** P<0.05

¹ N אמיתי (אינו משוקלל)

² כולל בתי-ספר תעשייתיים/טכנולוגיים, מרכזי נוער, מפתנים ותכנית היל"ה

מבדיקת ההבדלים בין קבוצות האוכלוסייה, עולה כי מצבן של הנערות הערביות בולט במיוחד. מצד אחד, ובהתאם להתפלגות הגיל בקרבן, נמצא אצלן האחוז הגבוה ביותר של לומדות במוסדות על-תיכוניים (10%). אולם, מצד שני, בקרבן נמצא האחוז הגבוה ביותר של נערות שנשרו מבתי-ספר רגילים ולומדות בבתי-ספר אלטרנטיביים (35%), והאחוז הנמוך ביותר של נערות שלומדות בבית-ספר תיכון (30%). נתונים אלה עולים בקנה אחד עם אחוז הנושרות במגזר הערבי שהינו גבוה יותר מאשר במגזר היהודי (בן-אריה ואחרים, 2003).

תופעה נפוצה בקרב בני נוער בסיכון שלומדים היא מצבים של נשירה סמויה, כלומר כאשר בני הנוער רשומים בבית-הספר אך אינם מבקרים בו באופן סדיר, אינם מרגישים שייכים לבית-הספר ואינם עומדים בהתחייבויות השונות (הכנת שיעורי בית, מבחנים וכו').

כאמור, אחד הביטויים לנשירה סמויה מבית-הספר הוא ביקור לא סדיר. בדיקה של נושא זה העלתה כי זו תופעה נפוצה למדי באוכלוסיית המחקר. מהממצאים עולה שכשליש מהנערות הלומדות נעדרו מהלימודים למעלה מחודש ימים בשנה האחרונה, לא בגלל מחלה או חופשה. בקרב הנערות הערביות אחוז זה היה גבוה יותר, והגיע כמעט למחצית הנערות הלומדות, ואילו בקרב העולות מאתיופיה נמצא האחוז הנמוך ביותר: 10%. משך ההיעדרות הממוצע היה כ-4 חודשים, ללא הבדל לפי קבוצת האוכלוסייה.

5.3 הנערות שנשרו מבית-הספר

התפלגות הנערות שנשרו מבית-הספר לפי הכיתה האחרונה בה למדו מלמדת שרוב הבנות למדו עד כיתה י' (38% מהנושרות למדו עד כיתה זאת), כלומר, עד הכניסה לבית-ספר תיכון. תשעה אחוזים מהנערות הנושרות למדו עד כיתות וי-ז, שליש עד כיתות ח'-ט, ו-20% עד כיתות י"א-י"ב.

הסיבות השכיחות ביותר לנשירה הן בעיות משמעת (60%), הישגים לימודיים נמוכים (55%), וקשיי הסתגלות חברתית (51%) (לוח 14). כמו-כן, לגבי חמישית מהנושרות צוין שבית-הספר לא הסכים שהנערה תמשיך ללמוד. כל הסיבות הללו אינן מאפיינות נערות נושרות שמטופלות בקידום נוער או שלומדות בתכנית הילייה או במפתנים, והן נפוצות יותר בקרב נערים מנותקים. לדוגמה, שליש מהנערות הנושרות המטופלות בקידום נוער, ורבע מתלמידות המפתנים עזבו את בית-הספר עקב בעיות משמעת, בהשוואה, כאמור, ל-60% בקרב הנערות במחקר הנוכחי. קשיים בהסתגלות חברתית מהווים סיבה ל-39% מהנושרות בקידום נוער, בהשוואה ל-51% מהנושרות במחקר הנוכחי (כאהן-סטרבצ'ינסקי ובודבסקי, 2002; כאהן-סטרבצ'ינסקי ואחרים, 1999; כהן-נבות וגבעון, 1998).

מספר הבדלים נמצאו בסיבות לנשירה לפי קבוצת אוכלוסייה (לוח 14). בעיות משמעת צוינו לגבי אחוזים גבוהים יותר (למעלה מ-70%) מהנושרות היהודיות הוותיקות והעולות מברית-המועצות לשעבר. כמו-כן, רק לגבי 28% מהנערות הערביות צוינו קשיים בהסתגלות חברתית כסיבה לנשירה (לעומת 51% בממוצע). לגבי שליש מהנערות הערביות צוינו סיבות כלכליות (לעומת 6% בממוצע), ועוד לגבי 30% צוין שמשפחת הנערה לא רצתה שהנערה תמשיך ללמוד. לגבי העולות מאתיופיה בולטת אי-ההסכמה של בית-הספר שהנערה תמשיך ללמוד (57%), וגם חוסר שביעות רצון של הנערה מבית-הספר (44%). האחוז הגבוה של הנערות העולות מאתיופיה שנשרו מכיוון שבית-הספר לא הסכים שימשיכו בלימודיהן מעלה את השאלה האם מערכת החינוך אינה "מרימה ידיים" מהר מדי בכל הקשור לאוכלוסייה זו, או שמא הפעולות שמערכת החינוך משקיעה בהשארותן של הנערות אינן שוות למידת ההשקעה בתחום זה בנערות מקבוצות אוכלוסייה אחרות.

לוח 14: סיבות שכיחות לנשירה מבית-הספר, לפי קבוצות האוכלוסייה (באחוזים)¹

סך-הכל	יהודיות ותיקות	עולות ברית-המועצות לשעבר	עולות אתיופיה	ערביות
60*	72	73	60	15
55	59	50	57	48
51	58	55	46	28
20**	18	18	57	15
16**	14	25	44	3
12	12	1	17	21
10**	6	4	0	30

* P<0.01

** P<0.05

¹ האחוזים אינם מסתכמים ל-100, מכיוון שניתן היה לציין יותר מסיבה אחת

תקופת הנשירה הממוצעת בקרב כלל הנושרות הייתה שנתיים, וממוצע זה נע, בהתאם להתפלגות הגיל של הקבוצות השונות, מפחות משנה בקרב עולות מברית-המועצות לשעבר עד כמעט 5 שנים בקרב הנערות הערביות (וכשנה וחצי בקרב הנערות הוותיקות והאתיופיות).

חשוב לציין שכמעט מחצית הנערות הנושרות רוצות לחזור ללימודים ללא הבדלים מובהקים לפי קבוצות האוכלוסייה. נתונים אלה תואמים נתונים ממחקרים אחרים על בני נוער נושרים שגם בהם נמצאו אחוזים גבוהים של נושרים שרוצים לחזור ללימודים (כאהן-סטרבצ'ינסקי ווואן-סיקרין, 2005; כאהן-סטרבצ'ינסקי ובודובסקי, 2002).

6. דפוסי התנהגות של הנערה

בפרק זה נביא ממצאים על דפוסי ההתנהגות הכללית של הנערה והתנהגויות סיכון למיניהן: מעורבות באלימות (כמפעילות וכקורבנות); התנהגויות מסכנות בריאות פיזית כגון שימוש בסמים ובאלכוהול, ובריאות נפשית כגון ניסיונות התאבדות, שוטטות ועבריינות.

6.1 קורבנות והשתתפות באלימות

מלוח 15 עולה, שלמעלה משליש הנערות (37%) היו קורבנות לסוגים שונים של אלימות, כגון הטרדות, ניצול מיני, חרם חברתי או פגיעה, לפחות פעם בשנה האחרונה; או קורבנות לאותו סוג של אלימות פעמיים או יותר בשנה האחרונה. אין הבדלים משמעותיים בין הקבוצות לפי המדד המסכם של קורבנות לאלימות, אך קיימים הבדלים לפי סוגי אלימות שונים. למשל, 35% מכלל הנערות היו קורבנות להצקות והטרדות (לפחות פעם בשנה), אולם, בקרב הנערות הערביות אחוז זה מגיע ל-60%. כרבע מכלל הנערות (22%) היו קורבנות לחרם חברתי מצד קבוצת השווים לפחות פעם בשנה האחרונה, ואילו בקרב הנערות הערביות אחוז זה גבוה אף הוא ומגיע למעל שליש (35%). אחוז הנערות שנוצלו מינית לפחות פעם בשנה האחרונה גבוה יותר בקרב היהודיות הוותיקות (27%), והעולות מברית-המועצות לשעבר (23%), בהשוואה לעולות מאתיופיה (12%) ולנערות ערביות (4%). ייתכן כי האחוזים הנמוכים שדווחו ביחס לניצול מיני בקרב הנערות האתיופיות והערביות נובע מכך שהעובדות שמילאו את השאלונים לא הבינו נכון את השאלה, או משום שלגבי סוגיה זו יש תת-דיווח של נערות אלה לעובדות, מכיוון שהעובדות המטפלות בנערות אלה משתייכות למגזר אליו הנערות משתייכות, דבר שיוצר חסם תרבותי וחוסר נכונות מצד הנערה לדווח על כך.

אחוז הנערות שדווח לגביהן כי נוצלו מינית לפחות פעם בשנה האחרונה (21%) גבוה הרבה יותר מאחוז הנערות שדווח לגביהן כי חוו התעללות וניצול מיני במסגרת המשפחה (9%). נראה כי פער זה נובע מכך שהנתון הראשון מתייחס לניצול מיני על-ידי אדם כלשהו, ואילו הנתון השני מתייחס לתופעה זו במסגרת המשפחתית. כמו-כן, ייתכן שפער זה נובע מכך ש"התעללות וניצול מיני" במסגרת המשפחה נתפסים כתופעה מתמשכת, ואילו "ניצול מיני" עשוי להיתפס גם כמתמשך וגם כאירוע חד-פעמי.

אחוז נמוך יחסית מכלל הנערות (13%) היו מעורבות בהתנהגות אלימה, כגון השתתפות בתגרה, הצקה למישהו אחר וכו' (מאותו הסוג לפחות פעמיים בשנה אחרונה, או מסוגים שונים לפחות פעמיים). הממצאים בלוח 15 מלמדים שסוגי האלימות שבהם הנערות השתתפו הם בעיקר קטטות והצקות או הטרדות של מישהו אחר (כולל הטלת חרם). בניגוד לקורבנות לאלימות, לא נמצאו הבדלים מובהקים מבחינה סטטיסטית בין הקבוצות לגבי השתתפות באלימות - לא לפי המדד המסכם, ולא לפי סוגי האלימות השונים.

לוח 15: קורבנות לאלימות והשתתפות בהתנהגות אלימה של הנערות המטופלות, לפי קבוצות האוכלוסייה (לפחות פעם בשנה; באחוזים)

סך-הכל	יהודיות ותיקות	עולות ברית-המועצות לשעבר	עולות אתיופיה	ערביות	
37	38	30	34	41	קורבנות לאלימות - מדד מסכם¹
*35	27	33	33	60	היו קורבן להטרדות והצקות
**22	18	18	22	35	היו קורבן ל"חרם" חברתי מצד קבוצת השווים
9	11	2	7	10	נפגעו באמצעות מקל, סכין או כלי נשק אחר
*21	27	23	12	4	נוצלו מינית
13	13	14	13	12	התנהגות אלימה - מדד מסכם²
16	18	18	10	10	השתתפו בתגרה
13	14	12	9	12	הטרידו או הציקו למישהו אחר
1	1	4	2	1	נשאו נשק כלשהו
2	4	1	1	1	פגעו במישהו אחר באמצעות מקל, סכין או כלי נשק כלשהו

* P<0.01

** P<0.05

¹ היו קורבן לשני סוגי אלימות ויותר (לפחות פעם בשנה) או לאלימות מאותו הסוג פעמיים ויותר בשנה.
² השתתפו בשני סוגי אלימות ויותר (לפחות פעם בשנה) או באלימות מאותו הסוג פעמיים ויותר בשנה.

ממצאים נוספים מלמדים, שכרבע מהנערות מגלות תוקפנות פיזית כלפי הוריהן או מבוגרים אחרים האחראים עליהן. בקרב הנערות היהודיות הוותיקות שיעור זה גבוה יותר ומגיע לשליש. תופעה זו נפוצה יותר בקרב הנערות הצעירות יותר עד גיל 16 (37%).

תוצאות ניתוח רב-משתני מראות, שנערות צעירות עד גיל 16 ונערות אשר דווח על אודותן על קיום של נתק ודחייה בינן לבין ההורים, הן בעלות סיכוי רב יותר להיות מעורבות באופן פעיל בהתנהגות אלימה (לוח 1 בנספח 2).

6.2 מאפייני בריאות של הנערות והתנהגויות סיכון בתחום הבריאות הפיזית והנפשית

מנתונים על הבעיות שמאפיינות את הנערות המטופלות עולה כי יותר מחמישית מהנערות סובלות מליקויי למידה (כולל היפראקטיביות) (לוח 16). נמצא שליקויי למידה אופייניים יותר לנערות יהודיות ותיקות ולעולות מאתיופיה (25% בכל קבוצה), ופחות לעולות מברית-המועצות לשעבר (13%). כעשירית מכלל הנערות סובלות מאחד או יותר מהדברים הבאים: מחלה כרונית או מחלה קשה אחרת, נכות מוטורית או פיזית, פיגור שכלי. אחוז זה גבוה יותר בקרב הנערות הערביות (20%).

לוח 16: בעיות הקיימות אצל נערות מטופלות, לפי קבוצות האוכלוסייה (באחוזים)

סך-הכל	יהודיות ותיקות	עולות ברית-המועצות לשעבר	עולות אתיופיה	ערביות	אחת הבעיות לפחות
**11	9	6	15	20	מחלה כרונית או מחלה קשה אחרת;
22	25	13	25	19	נכות מוטורית/פיזית; פיגור שכלי
					ליקויי למידה (כולל היפראקטיביות)

** P<0.05

מהנתונים על התנהגויות של הנערה העשויות לסכן את הבריאות הפיזית שלה (לוח 17), עולה כי מעל שליש קיימו יחסי מין לא בטוחים (כולל לפחות אחד הדברים הבאים: יחסי מין/מגע מיני עם בני זוג מזדמנים; יחסי מין ללא אמצעי מניעה; יחסי מין ללא קונדום⁹); 5% מהנערות עסקו בזנות ו-12% בפעילות מינית תמורת טובת הנאה. עוד עולה מהלוח שרבע מהנערות השתמשו בסמים וכחמישית באלכוהול, כאשר שליש מכלל הנערות משתמשות לפחות באחד מהחומרים האלה.

ההבדלים לפי קבוצה מראים, שאחוז גבוה יותר של נערות עולות מברית-המועצות לשעבר (53%) קיימו יחסי מין לא בטוחים, השתמשו באלכוהול או בסמים/כדורים (59%) בהשוואה לקבוצות האחרות.

לוח 17: התנהגויות שמסכנות את הבריאות הפיזית של הנערות, לפי קבוצת האוכלוסייה (אי-פעם באחוזים)

הנערה	סך-הכל	יהודיות ותיקות	עולות ברית-המועצות לשעבר	עולות אתיופיה	ערביות
קיימה יחסי מין לא בטוחים	*36	37	53	32	24
עסקה בזנות	*5	3	1	2	13
עסקה בפעילות מינית תמורת טובת הנאה השתמשה בסמים/בכדורים שלא למטרות רפואיות	12	11	13	5	16
השתמשה באלכוהול	*25	22	49	14	19
לפחות אחד מהנ"ל	*22	19	40	28	14
	*34	32	59	34	19

* P<0.01
** P<0.05

בולט האחוז הגבוה של נערות ערביות שעסקו בזנות (13%) או בפעילות מינית תמורת טובת הנאה (16%). נתון גבוה זה, בהשוואה לנערות היהודיות, מתנגש עם התפיסה המסורתית של החברה הערבית, בה יש חשיבות רבה לשמירה על כבוד המשפחה. מהתייעצות עם אנשי מפתח במגזר הערבי התברר כי הסבר לממצא זה ניתן למצוא בכך שבעוד שבחברה היהודית תיוג של "זנות" ניתן רק למקרים קיצוניים של פעילות מינית תמורת תשלום, בחברה הערבית כל פעילות מינית של נערות, גם אם היא נעשית במסגרת של חברות ויחסים בין-אישיים קבועים, נחשבת למוקעת, ועל כן מקבלת תיוג שלילי שכזה. לעומת זאת, קבוצה זו מאופיינית על-ידי אחוזים נמוכים יותר, ביחס לקבוצות האחרות, של שימוש באלכוהול ו/או בסמים וכדורים (19%), ובקיום של יחסי מין לא בטוחים (24%).

מניתוח רב-משתני להסבר השימוש בסמים או בכדורים ללא מטרות רפואיות עולה, שנערות עולות מברית-המועצות לשעבר ונערות ללא עיסוק הן בעלות סיכוי גבוה יותר להשתמש בחומרים הללו (ראה לוח 2 בנספח 2).

נתונים על האירועים וההתנהגויות שקשורים לבריאות הנפש של הנערות מוצגים בלוח 18. מהלוח עולה שכעשירית מהנערות סובלות ממחלת נפש או הפרעה נפשית (12%), ו/או התאשפזו על רקע פסיכיאטרי

⁹ השאלה על "קיום יחסי מין ללא קונדום" הופרדה מ"קיימה יחסי מין ללא אמצעי מניעה" מאחר שהקונדום, פרט להיותו אמצעי מניעה מפני כניסה להיריון, משמש גם להגנה מפני הידבקות במחלות שונות.

(11%). אחוז הנערות שהתאשפזו על רקע פסיכיאטרי גבוה ביותר מפי שניים בקרב הנערות הערביות (25%). על פי התייעצות שנעשתה עם אשת מפתח בתחום הטיפול בנערות במגזר הערבי, התברר כי הסבר לממצא זה ניתן למצוא בכך שנערות "בעייתיות" בחברה הערבית נחשבות חוליה חלשה במשפחתן, ועל כן מופעל עליהן לחץ רב ולעתים נכפים עליהן דברים בכוח, או שמופעלת כלפיהן התעללות נפשית ו/או פיזית במסגרת המשפחתית. התמודדותן עם מצבים אלה לאורך זמן מביאה אותן להתפרקות נפשית קשה, דבר המגביר את התפתחותן של בעיות נפשיות בקרבן.

לוח 18: אירועים והתנהגויות הקשורים לבריאות הנפשית של הנערות המטופלות (אי-פעם), לפי קבוצות האוכלוסייה (באחוזים)

סך-הכל	יהודיות ותיקות	עולות ברית-המועצות לשעבר	עולות אתיופיה	ערביות	
12	13	12	8	10	הנערה סובלת ממחלת נפש/הפרעה נפשית מאובחנת (כגון דיכאון, חרדה וכד')
*11	9	8	3	25	הנערה התאשפזה על רקע פסיכיאטרי
*24	17	30	14	42	הנערה ביצעה ניסיון התאבדות
					לפחות אחד הפריטים הבאים: הנערה משמיעה איומי התאבדות/עוסקת באופן אובססיבי בנושא מוות ופגיעה עצמית/ ביצעה ניסיון התאבדות
*30	25	39	17	44	
**16	15	10	11	26	הנערה סבלה מהפרעות אכילה
12	9	14	9	18	הנערה נאנסה
**10	8	8	4	18	הנערה עברה גילוי עריות
17	15	20	11	22	לפחות אחד מהנ"ל
**8	8	12	13	3	נכנסה להיריון לפחות פעם אחת

* P<0.01

** P<0.05

תשומת-לב מיוחדת יש להקדיש לממצא על אודות ניסיונות התאבדות: הנתונים מראים שאחת מכל ארבע נערות ביצעה ניסיון התאבדות. גם אחוז זה גבוה במיוחד בקרב הנערות הערביות (42%), ולעומת זאת הוא נמוך יחסית בקרב הנערות האתיופיות (14%), והיהודיות הוותיקות (17%). השוואה של ממצא זה עם נתונים על נערות בסיכון, המטופלות בקידום נוער, ו/או משתתפות בתכנית היל"ה או במפתנים מעלה, שאחוז הנערות מהמחקר הנוכחי שניסו להתאבד גבוה פי ארבעה או פי חמישה מאחוזי הנערות במסגרות הטיפול הללו שעשו זאת.

בנוסף עולה, ש-30% מכלל הנערות במחקר הנוכחי עוסקות באופן אובססיבי בנושא מוות ואובדנות, הכולל לפחות אחד הדברים הבאים: ביצוע ניסיון התאבדות, עיסוק בנושא מוות ופגיעה עצמית, הנערה משמיעה איומי התאבדות. לפי הנתון שהוצג על ניסיונות התאבדות, עולה כי אחוז זה גבוה יותר בקרב הנערות הערביות (44%), ונמוך יותר בקרב הנערות האתיופיות (17%). כאמור, אחוז הנערות היהודיות הוותיקות אשר ביצעו ניסיון התאבדות נמוך בהשוואה לשיעור בקבוצות האחרות. עם זאת, מעניין לציין שאחוז יחסית גבוה מהנערות הוותיקות עוסקות באופן אובססיבי בנושא מוות ואובדנות (25%).

ניתוח רב-משתני מראה שנערות עולות מברית-המועצות לשעבר, נערות ערביות, נערות ללא עיסוק ונערות שעל אודותן דווח על נתק או דחייה בינן לבין ההורים, נוטות לבצע ניסיונות התאבדות או להשמיע איומי התאבדות או לעסוק באופן אובססיבי בנושא מוות ופגיעה עצמית (לוח 3 בנספח 2).

כשישית מהנערות סובלות מהפרעות אכילה (לוח 18). בדיקה שערכנו העלתה כי התופעה של הפרעות אכילה גדלה באופן חד מגיל 17 ואילך. כמו-כן, נמצא כי תופעה זו נפוצה יותר בקרב נערות ערביות בכל קבוצות הגיל: 17% מהנערות הערביות עד גיל 16 סובלות מהפרעות אכילה, לעומת עשירית מהנערות היהודיות; 28% מהנערות הערביות בנות 17-18 סובלות מהפרעה זו בהשוואה ל-19% מהנערות היהודיות; ו-30% מהנערות הערביות בנות 19 ויותר סובלות מכך, בהשוואה לעשירית מהנערות היהודיות בגילים אלה.

עוד עולה מהלוח, ש-12% מהנערות נאנסו ו-10% עברו גילוי עריות, אירועים שללא ספק עשויים לערער את הבריאות הנפשית של הנערות. הממצאים מראים שאחוז הנערות שעברו גילוי עריות גבוה יותר בקרב הנערות הערביות (18%).

כדי ללמוד על היקף התופעה, נבנה מדד של פגיעה מינית, אשר כולל לפחות אחד מהדברים הבאים: קורבנות לאונס, גילוי עריות, התעללות או ניצול מיני מצד בני המשפחה וניצול מיני מצד חברים, ונמצא כי בסך-הכל 29% מהנערות המטופלות עברו לפחות אחד מהני"ל, ללא הבדלים מובהקים בין קבוצות אוכלוסייה. חשוב לציין כי במדד זה לא נכלל חשד לגבי קורבנות הנערה לפגיעות אלה, אלא רק מקרים בהם העובדת ציינה כי הנערה אכן הייתה קורבן לפגיעות המיניות שצוינו לעיל. נמצא קשר בין קורבנות לפגיעה מינית לבין התנהגויות של פגיעה עצמית: אחוזים גבוהים מהנערות שעברו לפחות אחד מהדברים הללו סבלו מהפרעות אכילה (23%), קיימו יחסי מין בלתי מבוקרים¹⁰ (67%) וביצעו ניסיון התאבדות (35%), בהשוואה לאחוז הנערות שלא עברו אף אחד מהאירועים הנ"ל (13%, 24% ו-19%, בהתאמה).

ניתוח רב-משתני לניבוי קורבנות לאונס או גילוי עריות מראה, שנערות בנות 17 ומעלה, נערות ערביות ונערות שחיות במשפחה חד-הורית, הן בעלות סיכון גבוה יותר לעבור אונס או גילוי עריות (ראה לוח 4 בנספח 2).

מהממצאים עולה שאחוז הנערות שנכנסו להיריון לפחות פעם אחת עומד על 8% בסך-הכל. אחוז זה גבוה יותר בקרב הנערות העולות (13% עולות מאתיופיה ו-12% מברית-המועצות לשעבר), ונמוך במיוחד בקרב הנערות הערביות (3%). שישה אחוזים מכלל הנערות נכנסו להיריון פעם אחת, ועוד 2% נכנסו להיריון פעמיים או יותר. נמצא שרוב הנערות שנכנסו להיריון (92%) עשו הפלה, ובהן כל הנערות הישראליות הוותיקות והערביות, ושלושה-רבעים מהעולות מברית-המועצות לשעבר ומאתיופיה. מארבע נערות שילדו, במקרה אחד (עולה מאתיופיה) התינוק נמסר לאימוץ, ושלוש הנערות הנותרות (שתי עולות מברית-המועצות לשעבר ואחת מאתיופיה) מגדלות את ילדיהן.

---

¹⁰ קיום יחסי מין עם בני זוג מזדמנים, ו/או ללא אמצעי מניעה ו/או ללא קונדום.

6.3 מעורבות בהתנהגויות עברייניות ושוטטות

שבעה-עשר אחוזים מהנערות היו מעורבות באירוע עברייני, ול-21% נפתח תיק במשטרה או שנעצרו אי-פעם (לוח 19). בדיקה של הקשר בין שני משתנים אלה העלתה כי 74% מהנערות המטופלות לא היו מעורבות באירוע עברייני ולא נעצרו או שנפתח להן תיק במשטרה אי-פעם; 12% מהנערות היו מעורבות באירוע מסוג זה ונעצרו; 5% מהנערות היו מעורבות באירוע עברייני אך לא נעצרו על-ידי המשטרה ולא נפתח להן תיק; ו-9% מהנערות לא היו מעורבות באירוע עברייני אך נעצרו. ביקשנו לבדוק את מאפייניה של קבוצת הנערות שנעצרו אך לא היו מעורבות באירוע עברייני. נמצא כי אחוז גבוה מבין הנערות הללו ביצעו ניסיון התאבדות (38%), קיימו יחסי מין עם בני זוג מזדמנים (67%), השתמשו בסמים או בכדורים (44%) ושוטטו עם חבורות רחוב (51%), בהשוואה לכלל אוכלוסיית המטופלות. כמו-כן, רובן (86%) ישנו לפחות לילה אחד מחוץ לבית ללא ידיעת ההורים. ייתכן שבחלק מן המקרים הללו המשטרה עצרה את הנערה לבירור פרטים, מבלי שהנערה ביצעה בפועל פעילות "עבריינית", מה שמסביר את הפער באחוזים שהוצג לעיל בין הנערות המעורבות באירוע עברייני לבין נערות שנפתח להן תיק במשטרה או נעצרו.

לוח 19: מעורבות הנערות בעבריינות ושוטטות, אי-פעם או בשנה האחרונה, לפי קבוצות אוכלוסייה (באחוזים)

סך-הכל	יהודיות ותיקות	עולות ברית-המועצות לשעבר	עולות אתיופיה	ערביות
17	19	12	8	19
*30	31	44	30	16
26	27	28	15	24
*45	48	54	33	32
21	24	21	7	16
*52	59	60	56	24

* P<0.01

עוד עולה מלוח 19 כי 30% מהנערות משוטטות עם חבורות רחוב, ו-26% מהנערות מקיימות קשר עם חברים עבריינים. מדד מסכם הראה כי בסך-הכל 45% מהנערות מאופיינות על-ידי לפחות אחת מההתנהגויות הללו. אחוז זה גבוה יותר בקרב הנערות העולות מברית-המועצות לשעבר (54%), והוותיקות (48%), לעומת האחוז בקרב הנערות העולות מאתיופיה והערביות (כשליש בכל קבוצה).

בחינה של מאפייני הנערות שהראו לפחות אחת מן ההתנהגויות הללו (שוטטות עם חבורות רחוב או קיום קשר עם חברים עבריינים), מעלה כי אחוזים גבוהים מבין הנערות האלה היו במצב רגשי קשה בשנה האחרונה, בהשוואה לנערות שאינן מתאפיינות אף לא באחת מההתנהגויות האלה (64% ו-51% בהתאמה), ביצעו ניסיון התאבדות במהלך השנה האחרונה או אי-פעם (31% ו-17% בהתאמה), וסבלו מהפרעות אכילה (21% ו-11% בהתאמה).

עוד עולה מהלוח, שכמחציתן של כלל הנערות (52%) ישנו מחוץ לבית ללא ידיעת ההורים לפחות לילה אחד. אחוז זה נמוך יותר בקרב הנערות הערביות (24%), וגבוה יותר בקרב העולות מברית-המועצות לשעבר (60%).

מתוצאות ניתוח רב-משתני להסבר התנהגות עבריינית ושוטטות בקרב הנערות המטופלות עולה, שנערות צעירות עד גיל 16 ונערות שאין להן כל עיסוק, הן בעלות סיכוי גבוה יותר להיות מעורבות בהתנהגויות כאלו. כמו-כן, נמצא כי לנערות ערביות סיכויים נמוכים יותר להתנהגות עבריינית בהשוואה לנערות יהודיות ותיקות (לוח 5 בנספח 2).

השוואה של הנתונים על מעורבות בעבריינות בין ממצאי המחקר הנוכחי לבין הממצאים של מחקרים על אוכלוסיות סיכון אחרות (השוואה רק לגבי נערות) מצביעה על דפוסי עבריינות משמעותיים יותר בקרב הנערות במחקר הנוכחי. לדוגמה, 17% מהנערות היו מעורבות באירוע עברייני ול-21% נפתח תיק במשטרה או נעצרו, בהשוואה לאחוזים בודדים בלבד (בין 2% ל-4%) בקרב הנערות המטופלות בקידום נוער, הלומדות בתכנית היל"ה או במפתנים (כאהן-סטרבצ'ינסקי ואחרים, 1999; כאהן-סטרבצ'ינסקי ובודבסקי, 2002; כהן-נבות וגבעון, 1998). ייתכן שההבדל בנתונים על תיק במשטרה ועל כך שהמשטרה עצרה את הנערה נובע לא רק מהבדלים בהתנהגות הנערות עצמן, אלא גם מהגישה החברתית כלפי נערות אלה (Chesney-Lind & Sheldon, 1998), או מהשינוי שחל במדיניות המשטרה בשנים האחרונות ביחס לבני נוער, בכלל, ולנערות, בפרט, אשר משקף פחות סובלנות וסלחנות כלפי אירועים חריגים.

ביקשנו לבדוק את אחוז הנערות המטופלות שאינן מתאפיינות בהתנהגות סיכון כלשהי ואת מה שמאפיין אותן. לשם כך בנינו מדד מסכם אשר סופר מספר מאפייני סיכון, וכולל את הפריטים הבאים: מצב רגשי קשה; עיסוק בזנות; ניסיון התאבדות; קיום של יחסי מין בלתי מבוקרים; לפחות אחד מהבאים: שימוש בסמים/בכדורים שלא למטרות רפואיות או שימוש באלכוהול; לפחות אחד מהבאים: הייתה מעורבת באירוע עברייני/נפתח לה תיק במשטרה או נעצרה/שוטטה עם חבורות רחוב/קיימה קשר עם חברים עבריינים. נמצא כי 82% מהנערות המטופלות מתאפיינות בלפחות אחד מן הפריטים הנ"ל, ואילו 18% מהנערות אינן מאופיינות באף אחד ממאפייני סיכון אלה. ממצא זה מעלה את השאלה אילו מאפיינים יש לנערות שאינן מאופיינות באף אחת מהתנהגויות הסיכון, כלומר, מה הביא נערות אלה להיות מטופלות בשירות לנערות וצעירות (ראו נתונים בלוח 6 בנספח 2). על פי הממצאים, בקרב הנערות ללא מאפייני הסיכון ישנו אחוז גבוה יותר של נערות צעירות, בנות 13-15 (26% בהשוואה ל-18% בקרב נערות בעלות התנהגויות סיכון), ושל נערות מבוגרות יותר בנות 18 או יותר (44% בהשוואה ל-35%). כמו-כן, בקבוצת הנערות ללא מאפייני הסיכון ישנו אחוז גבוה יותר של נערות אתיופיות (12% בהשוואה ל-6%), אך הבדלים אלה, לפי קבוצת אוכלוסייה, לא נמצאו מובהקים.

בדיקה של המאפיינים המשפחתיים של הנערות ללא מאפייני סיכון, העלתה כי בקרב אחוז נמוך יותר מהנערות הללו ראש המשפחה עובד (36% בהשוואה ל-53%). כמו-כן, בקבוצה זו יש אחוז גבוה יותר של הורים חסרי השכלת יסוד (21% מהאבות ו-24% מהאמהות לא למדו כלל, בהשוואה ל-9% ו-13% בהתאמה, בקבוצה של הנערות עם מאפייני הסיכון). ייתכן כי הסבר לממצא זה ניתן למצוא באחוז הגבוה יחסית של נערות אתיופיות בקבוצה זו, שכאמור, מאופיינות בהשכלה נמוכה מאוד של ההורים.

בחינה של אירועים קשים בחיי משפחת הנערה מעלה תמונה טובה יותר אצל הנערות חסרות מאפייני הסיכון, בהשוואה לנערות שיש להן מאפיין סיכון אחד לפחות. כך, נמצא, כי אחוז נמוך יותר מהן חוו גירושין או פרידה של ההורים (37% בהשוואה ל-51%), מוות של אחד ההורים (6% בהשוואה ל-14%), מאסר של הורה (2% לעומת 12%), ומעבר למקום חדש (שכונה, עיר, ארץ) (1% לעומת 9%).

בחינה של בעיות הקיימות במשפחת הנערה מעלה אף היא תמונה טובה יותר. כך, נמצא, כי אצל אחוזים נמוכים יותר מן הנערות ללא מאפייני הסיכון (13%) אחד ההורים לפחות מכור לאלכוהול או לסמים, מעורב בהתנהגות עבריינית או עוסק בזנות (האם), בהשוואה לשליש מקרב הנערות בעלות מאפייני הסיכון. כמו-כן, רק אצל עשירית מהן דווח על היעדרות של הורה מהבית (בהשוואה ל-23%). מבחינת היחסים במשפחה, נמצא כי כלפי אחוז נמוך יותר מופעלת אלימות מילולית ופיזית (23% ו-15% בהתאמה), בהשוואה לנערות בעלות מאפייני סיכון (57% ו-34% בהתאמה), וכי אצל אחוז קטן יותר יש מתח ומריבות רבים בין ההורים (41% בהשוואה ל-58% בקרב נערות בעלות מאפייני סיכון).

היחסים בין נערות ללא מאפייני הסיכון לבין הוריהן טובים יותר בהשוואה לנערות בעלות מאפייני סיכון. כך, נמצא, כי אצל אחוז גבוה יותר מנערות אלה הורי הנערה מביעים ציפיות חיוביות כלפיה (59% בהשוואה ל-36%), מעניקים תמיכה רגשית לפי הצורך (30% בהשוואה ל-19%), ומעניקים תמיכה מעשית לפי הצורך (55% בהשוואה ל-34%). כמו-כן, אחוז גבוה יותר מקרבן עוסקות בפעילות משותפת עם הוריהן (21% בהשוואה ל-13%), ולאחוז נמוך יותר מהן יש מריבות ומתחים עם האב (38% בהשוואה ל-75%). עם זאת, מפתיע למצוא כי פי שניים ויותר נערות ללא מאפייני סיכון חוו התעללות וניצול מיני במשפחה, בהשוואה לנערות בעלות מאפייני סיכון (16% ו-7% בהתאמה). ייתכן שאירועים אלה בחיי הנערה הם שהביאו אותה לשירות לנערה. לאור היחסים החיוביים שיש לנערות אלה עם הוריהן, ייתכן כי ההתעללות והניצול המיני במשפחה מתרחשים במסגרת המשפחה המורחבת או על-ידי אחים, אך לא בהכרח על-ידי ההורים.

בדקנו האם ישנם הבדלים בין שתי קבוצות הנערות ביחס לגורם שהפנה את הנערה לשירות ובסיבות להפנייתה. לא נמצאו הבדלים בגורמים שהפנו את הנערות לשירות, פרט למשטרה. כצפוי, המשטרה אינה גורם מפנה רלבנטי בעבור נערות ללא מאפייני הסיכון, לעומת נערות המאופיינות באחד לפחות ממאפייני הסיכון. לפיכך, נמצא ש-2% ו-12% בהתאמה הופנו לשירות על-ידי המשטרה. באשר לסיבות ההפניה, נמצא כי נערות ללא מאפייני סיכון פונות או מופנות פחות לשירות בשל קשיים בקשר עם ההורים (60% בהשוואה ל-72%). כמו-כן, אחוזים נמוכים יותר מהן מופנות בשל יחסים ללא הבחנה עם בנים (0% בהשוואה ל-15%), בעיות של גבולות וסמכות (19% בהשוואה ל-37%), או קושי בהתמדה במסגרת (13% בהשוואה ל-27%). הסיבות שבעטיין נערות אלה הופנו לשירות הן בעיקר פטירה/מחלה של בן משפחה קרוב (6% לעומת 0.3% בקרב נערות עם התנהגויות סיכון), נטישה על-ידי ההורים (6% לעומת 0%), והטרדה מינית (4% לעומת 1%).

מעניין היה לבחון את הקשר בין מעורבות בהתנהגות סיכון לבין עיסוק הנערה. על סמך הספרות, ההשערה שלנו הייתה, שנערות ללא עיסוק יטו יותר להיות מעורבות בהתנהגויות סיכון למיניהן, לעומת נערות אשר נמצאות במסגרת נורמטיבית של לימודים, עבודה או שירות צבאי. בהתאם לממצאים שהוצגו לעיל, המשווים בין נערות ללא התנהגויות סיכון לנערות עם התנהגויות סיכון, עולה מבדיקה של חלק מהתנהגויות הסיכון בקרב נערות אשר לומדות, עובדות או משרתות בצבא, לעומת אלה ללא עיסוק כלשהו, שאחוזים גבוהים יותר של נערות ללא עיסוק ניסו להתאבד (29% לעומת 21%), קיימו יחסי מין בלתי מבוקרים (52% לעומת 29%), השתמשו בסמים או כדורים (31% לעומת 21%), והיו מעורבות בהתנהגות עבריינית ושוטטות (58% לעומת 43%). בנוסף לכך, גם בממדד המסכם של כל מאפייני הסיכון,

אשר תואר לעיל, נמצאו הבדלים מובהקים בין נערות שיש להן עיסוק לעומת נערות ללא עיסוק כלשהו. הנתונים מראים שאחוז כפול מהנערות ללא עיסוק (34%) מאופיינות בארבעה מאפייני סיכון או יותר, לעומת הנערות האחרות (17%). כמו-כן, אחוז כפול מהנערות שיש להן עיסוק (20%) אינן מאופיינות באף אחת מההתנהגויות הללו, בהשוואה לנערות ללא עיסוק (11%).

לסיכום ההבדלים בין הקבוצות בהתנהגויות הסיכון השונות: מהממצאים עולה, שהנערות הערביות היו במצב חמור ביותר במספר היבטים הקשורים לבריאות הנפש: 42% מהן ביצעו ניסיון התאבדות, 18% נאנסו ואחוז זה עברו גילוי עריות. כמו-כן, נמצא בקרבן האחוז הגבוה ביותר (26%) של נערות הסובלות מהפרעות אכילה והסובלות ממחלות, נכויות ופיגור (20%). כן עולה, שאחוזים גבוהים יחסית בקרב הנערות הערביות עסקו בזנות ו/או בפעילות מינית תמורת טובות הנאה, וכן היו קורבנות לסוגים שונים של אלימות והטרדות. אולם, אחוז קטן יחסית מנערות אלה נכנסו להיריון (3%), ישנו אי-פעם מחוץ לבית (כרבע לעומת מחצית בממוצע), ושוטטו עם חברות רחוב (16% לעומת 30% בממוצע).

בקרב הנערות מברית-המועצות לשעבר נמצאו האחוזים הגבוהים ביותר של נערות שישנו לפחות לילה אחד מחוץ לבית ללא ידיעת ההורים (60%), שקיימו יחסי מין לא בטוחים (53%), שהשתמשו בסמים/כדורים שלא למטרות רפואיות (כמחציתן) ובאלכוהול (40%). כמו-כן, בקרב קבוצה זו נמצא האחוז הגבוה ביותר של נערות שהיו מעורבות בעבריינות או בשוטטות (כולל חברויות עם עבריינים) (59%). בנוסף לכך, אחוז גבוה יחסית מהנערות הללו נכנסו להיריון לפחות פעם (12%). בקרב הנערות הללו נמצא האחוז הנמוך ביותר של נערות שעוסקות בזנות (1%).

בקרב הנערות היהודיות הוותיקות נמצא האחוז הגבוה ביותר של נערות שנעצרו או נפתח להן תיק במשטרה (כרבע), ושהיו מעורבות באירוע עברייני (19%). כמו-כן, לגבי אחוז גבוה יחסית מהנערות הללו דווח על ליקויי למידה (רבע). אחוז נמוך יחסית ניסו להתאבד (17% לעומת 24% בממוצע), עברו גילוי עריות (8% לעומת 10% בממוצע), נכנסו להיריון פחות, יחסית לנערות העולות (8% בהשוואה ל-13% בקרב עולות ברית-המועצות לשעבר ו-12% בקרב עולות אתיופיה), והשתמשו פחות באלכוהול (19% בהשוואה ל-22% בממוצע).

יחסית לשאר הקבוצות, הנערות העולות מאתיופיה עברו פחות אירועים קיצוניים, כגון ניסיון להתאבד, גילוי עריות ומעורבות בעבריינות. אולם, אין להתעלם מהנתונים המלמדים ששליש קיימו יחסי מין לא בטוחים, מעל עשירית נכנסו להיריון (13%), כשליש שוטטו עם חברות רחוב ולמעלה מרבע מהן שתו אלכוהול. כמו-כן, לגבי אחוז גבוה יחסית מהנערות הללו דווח על ליקויי למידה (רבע).

7. פעילויות פנאי ויחסים חברתיים

פעילויות פנאי יכולות להציע הזדמנויות רבות למפגש, היכרויות, יצירת קשרים ואינטראקציה עם אנשים אחרים. בנוסף, פעילויות אלו מאפשרות, במיוחד לילדים ולבני נוער, הזדמנויות לרכישת מיומנויות וכישורי חיים בתחומים השונים בהן עוסקות הפעילויות. זאת ועוד, פעילויות פנאי לבני נוער,

שמתקיימות במסגרות, כגון חוגים, תנועות נוער או מועדוני נוער, מציעות למשתתפים בהן הזדמנויות להצליח ולהוכיח את עצמם בתחומים שונים ומגוונים, הזדמנות שאינה קיימת בדרך כלל בבית-הספר ובמסגרת של עבודה (כהנא, 1974).

מלוח 20 המציג נתונים על הפעילויות בהן עוסקות הנערות בשעות הפנאי עולה, שמקומות או פעילויות הבילוי הנפוצים ביותר של הנערות הם הסתובבויות בשכונה או בעיר (כשני-שלישים מהנערות), בילוי בבית עם המשפחה (כמחצית), או בבית לבד או עם חברים (כשליש כל אחד). לגבי רבע מהנערות דווח על הסתובבות בקניונים ולגבי חמישית על בילוי בפאבים/בתי קפה/מסעדות.

רק 13% מהנערות משתתפות בחוגים כלשהם, אחוז הנמוך בהשוואה לכלל בני הנוער בארץ שמשתתפים בחוגים, אשר עומד על 27%¹¹ (שנתון הלמ"ס, 53, 2003). אחוזים בודדים מהנערות מבקרות בקולנוע או בהופעות, במתנ"ס או במרכז קהילתי, במועדוני משחקים. כמו-כן, אחוזים בודדים מהנערות משתתפות בתנועת נוער ובפעילות התנדבותית (3% בכל אחד).

בבדיקת ההבדלים בין קבוצות אוכלוסייה, בולט במיוחד השוני בדפוסי הבילוי של הנערות הערביות בהשוואה לדפוסים של שאר הקבוצות. מצד אחד, עולה כי 70% מהנערות הערביות מבלות בבית עם בני משפחה (לעומת כמחצית הנערות היהודיות הוותיקות ושליש מהעולות מברית-המועצות לשעבר ומאתיופיה). מצד שני, עולה, ששיעור גבוה יחסית של הנערות הערביות (27%) משתתפות בחוגים (לעומת 13% בקרב כלל הנערות). פחות משליש (29%) מהנערות הערביות מסתובבות בשעות הפנאי בשכונה או בעיר (לעומת 71% יהודיות ותיקות ועולות מברית-המועצות לשעבר ו-80% עולות מאתיופיה). כמו-כן, רק 10% מן הנערות הערביות מסתובבות בקניונים (לעומת כשליש בשאר הקבוצות). נתונים אלה תואמים דפוסים תרבותיים, וכן סביר להניח שהם עולים בקנה אחד עם ההיצע שקיים במקום המגורים. כלומר, ניתן לשער שבכפרים בהם גרות רוב הנערות הערביות, לא קיים מרכז קניות מפותח ואטרקטיבי או קניון אליו יכולות הנערות להגיע לצורכי בילוי.

בקרב העולות מברית-המועצות לשעבר בולט האחוז הגבוה במיוחד של נערות (44%) אשר מבלות בבית עם חברים, לעומת 38% בקרב היהודיות הוותיקות וכרבע בקרב האתיופיות והערביות. בקרב הנערות האתיופיות בולט האחוז הגבוה במיוחד של נערות המסתובבות בשכונה או בעיר (80%) (לוח 20). ייתכן שנתונים אלה קשורים לתנאי הדיור והצפיפות הגבוהה בהם גרות הנערות האתיופיות והערביות.

השוואת הנתונים על פעילויות פנאי ובילוי בין הנערות במחקר הנוכחי לבין הנערות המטופלות בקידום נוער מלמדת, שאחוזים נמוכים יותר של הנערות במחקר הנוכחי נוטות לבלות בביתן (לבד/ואו עם משפחתן ו/או עם חברים), לעומת הנערות בקידום נוער. כמו-כן עולה שאחוזים נמוכים בהרבה מהנערות במחקר הנוכחי חברות בתנועות נוער (3% לעומת 14%), ומשתתפות בחוגים (13% לעומת 20%).

---

¹¹ לא היו בנמצא נתונים לפי מגדר.

לוח 20: פעילות הפנאי של הנערות המטופלות לפי קבוצת האוכלוסייה (באחוזים)¹

הנערה מבלה	סך-הכל	יהודיות ותיקות	עולות ברית- המועצות לשעבר	עולות אתיופיה	ערביות
בבית לבד	33	33	28	25	38
בבית עם משפחה	*49	48	33	34	70
בבית עם חברים	36	38	44	23	27
במועדוני משחקים	2	2	2	9	0
בפאבים/בתי קפה/מסעדות	*20	26	21	21	0.3
בקולנוע/הופעות	**5	7	2	3	0
מסתובבת בקניונים	*26	30	33	28	10
מסתובבת בשכונה/בעיר	*63	71	71	80	29
במתנ"ס/במרכז קהילתי	4	2	6	7	8
פעילות מאורגנת:					
בתנועת נוער	3	3	0.2	2	6
בחוגים	**13	10	9	10	27
במסגרת התנדבותית	3	1	6	2	7

* P<0.01

** P<0.05

¹ האחוזים אינם מסתכמים ל-100 מכיוון שניתן היה לציין יותר מסוג פעילות אחד.

לפי הספרות המקצועית, יחסים אינטנסיביים של בני נוער עם בני גילם מהווים מקור לסיפוק, להנאה ולחיזוק הדימוי העצמי (Douvan & Adelson, 1966). ליחסים אלה יש תרומה משמעותית ללמידה של מיומנויות חברתיות, ועל כן, משמשים בסיס חיוני לבניית מערכות של יחסים בין-אישיים לטווח הארוך (Colman, 1980). יחסים חברתיים אלה, אפוא, לא רק משמעותיים לחיי בני הנוער, אלא יכולים להשפיע גם על עיצוב של דפוסי יחסים חברתיים בבגרות, כולל יחסים אינטימיים.

במחקר הנוכחי העובדות נשאלו עם מי הנערה נוהגת לבלות. מהממצאים בלוח 21 עולה, שלגבי 70% מהנערות דווח שהן נוהגות לבלות עם בנות גילן, ללא הבדלים משמעותיים בין הקבוצות. עוד עולה מהלוח שכ-30% מהנערות מבלות עם בנים בני גילן, אך בקרב הנערות הערביות אחוז זה היה רק 7%. כמו-כן עולה, שלמעלה משליש הנערות (38%) מבלות עם בנים מבוגרים מהן. אחוז זה גבוה במיוחד בקרב עולות מברית-המועצות לשעבר (57%), ונמוך במיוחד בקרב הנערות הערביות (16%). עשירית מהנערות מבלות עם בנות מבוגרות מהן, ללא הבדל בין הקבוצות. כ-13% מהבנות היהודיות מבלות עם ערבים,¹² ואחוז זה גבוה במיוחד בקרב העולות מברית-המועצות לשעבר (21%), ומאפיין בעיקר נערות בנות 17-18 (19%) לעומת נערות צעירות יותר (11%). לגבי 3% נערות צוין שהן נוהגות לבלות לבדן בביתן, ובקרב הנערות הערביות אחוז זה גבוה פי שלושה (9%).

¹² התחברות הנערות לערבים בעייתית כי על פי דיווח אנשי השירות, בחלק גדול מהמקרים מדובר בהתחברות לפלסטינאים מהשטחים, והסתובבות בשטחים במצב הפוליטי הנוכחי עלולה להוות סכנת חיים לנערה. כאשר מדובר בערבים אזרחי ישראל, במרבית המקרים הנערות מתחברות לגורמים שליליים בחברה זו, אשר היחסים עמם בתחילה הם יחסים של קבלה, אך בסופו של דבר הם נגמרים כיחסי ניצול, מהם הנערה יוצאת מדורדרת אף יותר.

לוח 21: עם מי הנערות נוהגות לבלות, לפי קבוצות האוכלוסייה (באחוזים)¹

סך-הכל	יהודיות ותיקות	עולות ברית- המועצות לשעבר	עולות אתיופיה	ערביות	
*31	39	31	40	7	עם בני בני גילה
70	69	63	79	74	עם בנות בנות גילה
*38	41	57	27	16	עם בני מבוגרים ממנה
10	9	12	11	8	עם בנות מבוגרות ממנה
13	11	21	10	-	עם ערבים (לאוכלוסייה יהודית)
4	4	4	3	5	עם בני משפחה
3	3	1	5	3	עם חבר שלה
**3	2	1	5	9	לבד

* P<0.01

** P<0.05

¹ האחוזים אינם מסתכמים ל-100 מכיוון שניתן היה לציין יותר מתשובה אחת.

7.1 סוגיות בנושא תמיכה חברתית כפי שעלו בראיונות ובקבוצות המיקוד

סוגיית התמיכה החברתית נבדקה גם באמצעות ראיונות וקבוצות מיקוד שנערכו עם הנערות. אחת הסוגיות שעלו עסקה בדפוסי פנייה לחברות לצורכי עזרה, כאשר חלק מהנערות דיווחו שהן פונות לחברות וחלק דיווחו שהן אינן עושות זאת. הנערות שדיווחו על פנייה לחברות נימקו זאת במספר טיעונים: קרבת הגיל יוצרת תחושת פתיחות מצד הנערה לפנות לחברות מתוך מחשבה שאלה יבינו לליבה: "כי הם מדברים איתי על הכל, הן מספרות לי הכל וגם אני מספרת להן וגם בגלל שהיא בגיל שלי והיא יותר מבינה אותי"; ישנם נושאים בהם נדרשת שמירה על סודיות, וזו אפשרית רק אם פונים לחברות "כי אין להם קשר עם אבא שלי ואח שלי ועם כל המשפחה". נערות אחרות פנו לחברותיהן בעקבות חיפוש אחר פתרונות או תשובות שיכולות להתקבל רק מהחברות: "הן נותנות לך את התשובה שאת רוצה לשמוע".

לעומתן, הנערות שדיווחו שהן אינן פונות לחברות לצורכי עזרה העלו את הטענות הבאים: חשש כבד שפרטים אישיים, הרהורים, מחשבות, וסודות, ייחשפו בתנאים של קונפליקט בין-אישי. לפי אחת הנערות: "חברות אף פעם לא שומרות סוד. כאילו היום נגיד את ואני נריב מכות, אחר כך ס. עשתה ככה, ס. עשתה ככה פדיחות כאלו". טיעון אחר עסק במצבן הדומה של הנערות שאינו מאפשר ראייה כוללת ומתן עצות:

"חברות שלי, פשוט... אני אגיד להם ככה וככה והתשובה שלהם תהיה נכון, אצלי זה גם ככה, אין לה שום דבר שהיא יכולה להגיד לי עצה כאילו ממש טובה כי המצב שלי הוא בדיוק כמו המצב שלה".

טיעון אחר שהועלה הוא הבעת אי-אמון בחברות באופן כללי, כפי שהתבטאה אחת הנערות: "... בנות הן קנאיות והן אוהבות לרכל... חברות מחפשות דרך להרוס אחת את השנייה".

מהראיונות עולה גם כי חלק מהנערות פונות לבני המין השני לצורכי עזרה, וברוב המקרים הן חשות שהדבר תורם להן. אחת הנערות התייחסה לקשר שלה עם בניו וסיפרה שיחסי ידידות עם בניו עדיפים על פני יחסים עם בנות, במיוחד שבידידות עם בניו מנוטרל האספקט המיני, ונושא המין אינו נתפס

כמקור של איום. היא תיארה יחסים המתאפיינים בפתיחות, בתחושת אחווה וביכולת מצידה להביע דעות, מחשבות, הרהורים מבלי לחשוש מתגמול שיצא לה שם רע:

"... זה לא אומר שאנחנו ידידים אז אנחנו עושים מעבר לזה, כי אנחנו כמו אחים שלי, אני אחותם. לא יותר מזה, יש דיבורים כאילו על הכל, זה להגיד את הדעה שלי...".

מהראיונות עלתה הסוגיה של מהי "חברות טובה". מעניין לציין שהמראיינות הבחינו באופן ברור בין חברות קרובה לבין ידידות עם נערות אחרות מבחינת המהות והתוכן. המראיינות הגדירו "חברות טובה" כמבוססת על אמון, כבוד, עזרה הדדית, דאגה, אכפתיות, הדדיות ותמיכה רגשית. מאפיינים אלו הוצגו על פני רצף הזמן וללא קשר למצבים או לקשיים שהחברה חווה. כך מבטאת זאת אחת הנערות:

"כאילו מבחינת חברות אצלי זה להיות עם חברה בכל מצב. כאילו כשקשה לה, לדבר איתה וכשעצוב לה, לראות מה קרה. אם היא נפגעת אז זה להבין למה ומה עשיתי... וכאילו באמת להיות איתה בכל מצב... זה חברות באמת טובות שכאילו אני תמיד איתה ואם היא רוצה משהו אז אם אני יכולה לתת לה את זה אז אני אתן לה מכל הלב".

התרומה המרכזית מחברות שהנערות ציינו היא היכולת לפנות לחברות שלהן ולשתף אותן בתחושות ובחוויות שהן עוברות, במיוחד כאשר החברה עברה מצבים דומים, וזאת מתוך תחושה ש"יותר קל להיפתח בפני חברה שעברה את זה מאשר בפני חברה שלא עברה את זה, כי היא תבין אותך יותר וכאן קל להיפתח לגבי מה שכואב ומציק, כי כולן עברו דברים דומים". דברים אחרים שהנערות ציינו הם:

הבעת אמון - היכולת לסמוך ולבטוח בחברות, כפי שהדבר מתבטא אצל אחת הנערות: "שאנחנו מאמינות אחת לשנייה... שאני מאמינה לה כי היא חברה טובה שלי ויש לה כבוד אליי...". תחושה של אכפתיות "שלאנשים איכפת ממני, כל הזמן איתי ולא עוזבים". קבלת עזרה: "אחת עוזרת לשנייה, כאילו באותו ראש כזה כולן ביחד". שמירה על סודיות - היכולת לבטוח בחברות שפרטים אישיים, הרהורים, מחשבות וסודות לא יחשפו. תמיכה רגשית - כפי שתיארה זאת אחת הנערות בקהילה:

"... ברגע שהייתי בדיכאון והתנתקתי מהעולם ורק חשבתי על עצמי לא לצאת מהבית, לא לצאת, התנתקתי מכולם, ברגע כזה הן באו ניסו לתקשר איתי, אבל הם ראו שזה לא הולך להם, הם ניסו, דיברו איתי, באו איתי, ניסו לשוחח איתי, אני יושבת ושותקת וכאילו הם לא קיימים...".

היבט האמון או חוסר האמון מהווה עיקרון מרכזי שמווסת את היחסים בין הנערות, והוא הוצג כבסיס עליו הנערות משתיתות את יחסי החברות. האמון הוגדר על-ידן כיכולת לבטוח ולסמוך אחת על השנייה, בעוד שאי-אמון ובגידה מצד חברות הוצגו כעילה למשבר ביחסים ואף לפירוקם.

אחד המאפיינים הבולטים בקשר עם הנערות האחרות הוא יחסים בין-אישיים הנשענים על עיקרון של "על-תנאי" שמשמעותו: היחס כלפי ה"אחר" מותנה בהתנהגותו. תוקף לעיקרון זה נמצא בהתבטאות של אחת הנערות:

"כאילו אם אני אף פעם לא אתן יותר, אני אף פעם לא אקבל יותר. אני אקבל מה שמגיע לי ואני אתן מה שמגיע לאותו בן אדם... אני לא אהיה חברה של מישהי שאני נותנת לה הכל והיא תסתכל עליי כאילו אני רק מנצלת אותך או משהו כזה".

לעומת ההגדרה של חברות, ידידות מאופיינת ביחסים בלתי מחייבים, שטחיים יותר שיכולים לשמש לצורכי בילוי אך אינם נוגעים לנושאים ודאגות אישיות. כך ביטאה זאת אחת הנערות:
"ידידות מבחינתי זה כאילו הי בוקר טוב, מה קורה פה ושם, כאילו לדבר בכללי אולי קצת לפעמים להסתובב ולעשות קצת שטויות אני יודעת מה... כאילו זה לא שהיא באמת חברה שלי ואני יודעת עליה והיא יודעת הכל עלי".

על אף שנראה לכאורה כי מרבית הנערות נמצאות ביחסים עם נערות אחרות ונתרמות מהקשר הזה, חשוב לציין שמספר מצומצם של נערות דיווחו על היעדר יחסים עם נערות אחרות. אלו הביעו אכזבה וחוסר אמון מהיחסים עם נערות אחרות, לאור העובדה שהן עצמן נכוו ונפגעו בעבר מחברות. אחת הנערות ביטאה את אכזבתה מיחסיה עם נערות אחרות כך:
"יבנות הן קנאיות והן אוהבות לרכל ואם יש לך משהו יותר יפה משלה, אז את עושה הכל כדי ש... חברות מחפשות דרך להרוס אחת את השנייה".

8. השתתפות הנערות היהודיות בנות 17 ומעלה בשירות הצבאי או בשירות לאומי

בחלק זה מוצגים ממצאים על אודות נערות מטופלות יהודיות בנות 17 ומעלה על השירות הצבאי או על תכניותיהן לגיוס. המידע מתייחס ל-150 נערות.

שלושה-עשר אחוזים מהנערות היהודיות בגיל 17 ומעלה משרתות כיום בצבא או בשירות לאומי, כמחצית עומדות להתגייס (לשירות הצבאי או לשירות לאומי), 3% סיימו את השירות בצבא או בשירות הלאומי, 2% התגייסו ועזבו את השירות הצבאי/הלאומי בלי לסיים, ועוד שליש מהנערות אינן עומדות להתגייס כלל. אין הבדלים משמעותיים בנושא זה לפי קבוצות האוכלוסייה.

העובדות נשאלו על הסיבות לכך שנערות לא שירתו בצה"ל/בשירות לאומי ולא עמדו להתגייס. הסיבות השכיחות ביותר היו: הנערה לא רצתה (לגבי 36% מהנערות צוין כך); הצבא/השירות הלאומי לא רצה לגייס את הנערה (25%); סיבות בריאות (14%); וסיבות אחרות, כגון חזרה בתשובה, התמכרות לסמים, המשך לימודים, אם לילד (בסך-הכל 20%). גם לגבי הסיבות לאי-גיוס לצבא לא נמצאו הבדלים מובהקים לפי קבוצת אוכלוסייה.

הממצאים מלמדים שרק-15% מהנערות אשר משרתות כיום או עומדות להתגייס לצבא או לשירות לאומי מקיימות קשר עם גורמים טיפוליים בצבא, כגון קב"ן/קצין תנאי שירות (ת"ש)/צוות מהמרכז לקידום אוכלוסיות מיוחדות (מקא"מ) וכו'. אחוז נמוך יחסית מהעובדות (10%) דיווחו על כך שהן היו בקשר כזה לגבי הנערה המטופלת על-ידן.

9. תכניות לעתיד של הנערה

בפני עובדות השירות הוצגה רשימה של תכניות אפשריות והן התבקשו לסמן את התכניות, שככל הידוע להן הנערות מביעות רצון לממשן. היכרות השירות עם תכניות הנערות לעתידן חשובה ועשויה להצביע על כיוונים בהם הנערות זקוקות לסיוע על מנת לקדם את התכניות הללו במידת האפשר.

התכניות השכיחות ביותר על פי דיווח העובדת הן: לסיים 12 שנות לימוד (דווח לגבי 52% מהנערות), להתחתן (52%), להביא ילדים (38%) ולהתגייס לצבא/לשירות לאומי (47% לגבי הנערות היהודיות בלבד) (לוח 22).

לוח 22: תכניות לעתיד של הנערות המטופלות, לפי קבוצות האוכלוסייה (באחוזים)¹

סך-הכל	יהודיות ותיקות	עולות ברית-המועצות לשעבר	עולות אתיופיה	ערביות	
52	54	60	47	41	לסיים 12 שנות לימוד
*52	54	37	34	63	להתחתן
38	48	44	47	0.3	להתגייס לצבא/לשירות לאומי***
**38	45	27	32	31	להביא ילדים
28	30	30	17	23	ללמוד לימודים על-תיכוניים
28	26	37	35	26	לעבוד במקום עבודה מסודר
23	27	22	21	13	לפתח קריירה
9	12	5	8	5	לנסוע לחו"ל לטיול או לטיול ממושך
**8	8	3	5	14	להיות עקרת בית
3	3	4	0	1	להגר לארץ אחרת
*6	2	6	16	13	אחר [^]
**4	2	3	10	8	לנערה אין תכניות

* P<0.01

** P<0.05

*** בין הקבוצות של הנערות היהודיות אין הבדלים מובהקים.

¹ האחוזים אינם מסתכמים ל-100 מכיוון שניתן היה לציין יותר משובה אחת.

[^] אחר כולל: לעזוב את הבית, להבריא ממחלה, לנהל חיים עצמאיים, ללמוד קורס מקצועי.

כאמור, כמחצית הנערות מתכוונות, לפחות על פי דיווחן של העובדות, לסיים 12 שנות לימוד. שיעור זה נע מ-60% בקרב עולות מברית-המועצות לשעבר עד 41% בקרב ערביות. אולם רק 28% מתכוונות ללמוד לימודים על-תיכוניים (30% בקרב יהודיות ותיקות ועולות מברית-המועצות לשעבר, לעומת 23% ערביות ו-17% אתיופיות). כרבע מהנערות מתכוונות לפתח קריירה, אולם בקרב ערביות אחוז זה נמוך יותר (13%).

שיעור הנערות שמביעות רצון להתחתן מגיע לשני-שלישים בקרב נערות ערביות לעומת רק כשליש בקרב עולות מברית-המועצות לשעבר ומאתיופיה. בדיקת נתון זה לפי גיל העלתה כי בקרב הנערות הבוגרות יותר, בנות 17-18 ו-19+, לא נמצאו הבדלים לפי קבוצות אוכלוסייה בקרב נערות שהביעו רצון להתחתן, אך בקרב הנערות הצעירות, עד גיל 16, אחוזים נמוכים יותר מהעולות הביעו רצון להתחתן (28% בקרב עולות ברית-המועצות לשעבר ו-22% בקרב עולות מאתיופיה), בהשוואה ליהודיות הוותיקות (46%), והנערות הערביות (70%). שיעור הנערות שמביעות רצון להביא ילדים גבוה יותר בקרב הנערות היהודיות

הוותיקות (45%) לעומת שאר הקבוצות - כשליש. כדאי לשים לב לפער הקיים בקרב הנערות הערביות בין אחוז הנערות שמביעות רצון להתחתן (שהוא כאמור הגבוה ביותר בין כל הקבוצות), לבין האחוז הנמוך יחסית שלגביהן דווח על "להביא ילדים" כתכנית שהנערה מביעה רצון לממש. ייתכן שתכנית זו מובנת מאליה לנערות שמביעות רצון להתחתן (שהן הרוב) ולכן הן לא מבטאות זאת.

יותר מרבע הנערות (28%) רוצות בעתיד לעבוד במקום עבודה מסודר. בקרב עולות מברית-המועצות לשעבר ומאתיופיה אחוז זה מגיע ללמעלה משליש. ייתכן שנתון זה נובע מניסיון הוריהן של הנערות העולות, אשר כמהגרים, רבים מהם עבדו/עובדים בארץ בעבודות מזדמנות.

תשעה אחוזים מהנערות מתכננות לנסוע לטיול בחו"ל (בקרב יהודיות ותיקות 12%). רק 8% מביעות רצון להיות עקרות בית (בקרב ערביות אחוז זה גבוה יותר: 14%). רק 3% מביעות רצון להגר לארץ אחרת.

לגבי 4% נערות צוין, שאין להן תכניות לעתיד, אחוז זה גבוה ביותר בקרב עולות מאתיופיה (10%) ואחריו בקרב הנערות הערביות (8%).

השוואת הנתונים על תכניות לעתיד בין המחקר הנוכחי לממצאים על אודות מטופלות בקידום נוער מצביעה על כך שאחוזים נמוכים יותר מהנערות במחקר הנוכחי מצפות לסיים 12 שנות לימוד (64% לעומת 93%) ולשרת בצבא או בשירות הלאומי (בקרב נערות יהודיות בלבד (47% לעומת 64%).

10. התחומים החזקים של הנערות

העובדות התבקשו לסמן את התחומים ואת המאפיינים החזקים של הנערות מתוך רשימה נתונה. מידע מסוג זה חשוב מכיוון שהוא מצביע על משאבים העומדים לרשות הנערות, שעשויים לתרום לשיקומו ושכדאי לפתחם.

התחומים הבולטים ביותר הם: הצלחה בלימודים (לגבי 39% מהנערות צוין תחום זה); אינטליגנציה גבוהה (32%); גישה אופטימית לחיים (32%); אחריות (31%); כישורים חברתיים (29%), וחוש הומור (28%).

הבדלים בין קבוצות האוכלוסייה מראים, שלגבי אחוזים גבוהים מבין הנערות העולות מברית-המועצות לשעבר צוין "לימודים" (49%) ואינטליגנציה גבוהה (54%). בקרב העולות מאתיופיה והערביות בולטים האחוזים הגבוהים, יחסית לשאר הקבוצות, של כישורים מיוחדים בתחום האומנות (22%-ו-23% בהתאמה, לעומת 16% בקרב כלל הנערות). בקרב הנערות הערביות בולט גם האחוז של נערות בעלות כושר מנהיגות (30%). בקרב הנערות היהודיות הוותיקות נמצא אחוז גבוה בתחום הלימודים (41%), וגם נמצאו האחוזים הגבוהים ביותר של נערות בעלות חוש הומור (30%) וגישה אופטימית לחיים, אך ההבדלים בין הקבוצות בשני תחומים אלה אינם מובהקים מבחינה סטטיסטית.

11. הקשר של הנערה עם השירות לנערות וצעירות

בפרק זה מובאים ממצאים על מאפייני הטיפול בנערה במסגרת השירות, הכוללים גורמים מפנים, שימוש באמצעים סמכותיים להבאת הנערה לטיפול, משך הטיפול, ורציפותו, תדירות המפגשים עם עובדת הנערה, מוקדי טיפול, סוגים ושיטות טיפול בנערה.

11.1 גורמי הפניה של הנערה לשירות

בלוח 23 מוצגים הגורמים שהפנו את הנערה אל השירות לפי קבוצות אוכלוסייה. שני הגורמים בקהילה אשר הפנו אחוזים גבוהים יחסית של נערות הם בית-הספר (46% מהנערות הופנו לשירות על-ידי) ולשכות רווחה (26%). אחוז הנערות אשר הופנו על-ידי ההורים עומד על 28%, ו-23% מהנערות פנו לשירות בעצמן. הפניית ההורים רלוונטית יותר בעבור נערות צעירות יותר עד גיל 16 (שליש) לעומת נערות מבוגרות יותר (כרבע). עוד עולה מהלוח שאחוז נמוך מהנערות (10%) הופנו על-ידי המשטרה, אחוז נמוך יחסית בהשוואה לאחוז הנערות שהיו מעורבות באירוע עברייני או נעצרו על-ידי המשטרה. ייתכן שניתן להסביר אחוז נמוך זה בכך שהמשטרה מפנה את הנערות תחילה לקצין מבחן, והוא זה שמפנה את הנערה בסופו של דבר לשירות לנערה. הפניית המשטרה שכיחה יותר בקרב הנערות בנות 19 ומעלה (16%).

לגבי ההבדלים בין הקבוצות עולה, שאחוז גבוה יותר מהנערות העולות מברית-המועצות לשעבר הופנו על-ידי בית-הספר, לעומת אחוז קטן בהרבה בקרב הנערות הערביות (60% ו-22% בהתאמה). ממצאים אלה אינם מפתיעים לאור אחוז הלמידה הגבוה יותר בקרב העולות מברית-המועצות לשעבר בהשוואה לאחוז בקרב הנערות הערביות. אחוז גבוה יחסית של נערות ותיקות וערביות הופנו לשירות על-ידי הוריהן (31% ו-35% בהתאמה), בהשוואה לעולות (16% מברית-המועצות לשעבר ו-11% מאתיופיה). ממצא זה אינו מפתיע כי סביר להניח שעולים פחות מכירים את מערכת הרווחה ועל כן פחות יכולים להפנות את בנותיהם לשירותים הקיימים בה.

לוח 23: הגורמים שהפנו את הנערה לשירות (באחוזים)

סך-הכל	יהודיות ותיקות	עולות ברית-המועצות לשעבר	עולות אתיופיה	ערביות	
*23	20	9	17	46	הנערה פנתה בעצמה
**28	31	16	11	35	ההורים
*46	49	60	55	22	בית-ספר/מחנך/יועצת
26	27	22	38	22	לשכת רווחה
8	7	12	8	5	קצין ביקור סדיר
10	11	11	4	10	משטרה
8	6	14	10	9	אחר***
*25	32	23	23	6	העובדת השתמשה באמצעים סמכותיים כדי להביא את הנערה לטיפול
34	38	32	31	28	פניית/הפניית הנערה הייתה בחירום

* P<0.01

** P<0.05

אחוז גבוה יותר מהנערות הערביות פנו לשירות בעצמן (46%). אחוז הפונות בעצמן נמוך במיוחד בקרב העולות מברית-המועצות לשעבר. ייתכן שממצא זה קשור לגיל הממוצע של הנערות, שהינו גבוה יותר בקרב הערביות ונמוך יותר בקרב העולות הללו.

עוד נמצא שלגבי רבע הנערות דווח על שימוש באמצעים סמכותיים כדי להביאן לטיפול. אחוז זה גבוה יותר בקרב הוותיקות (32%), ונמוך ביותר בקרב הנערות הערביות (6%). האמצעי הנפוץ ביותר היה התערבות של פקידת סעד: 13% מהעובדות שדיווחו על שימוש באמצעים סמכותיים התייחסו לכך. במקום שני הוזכר "טיפול בצל החוק" (5%). אמצעים נוספים הם: צו השגחה, משטרה, צו משמורת וכו'.

מפתיע למצוא שבקרב כשליש מהנערות הפנייה/ההפניה לשירות הייתה בחירום. ממצא זה עשוי להצביע על כך שהשירותים לא מזהים בזמן משברים מינוריים או תהליכי הידרדרות (שעשויים להיות בלתי נראים לעין), וכתוצאה מכך ההפניה לשירות נערה מתבצעת בחלק לא מבוטל מהמקרים רק כאשר מצב הנערה הידרדר מאוד, ואף הגיע למצב חירום. ממצא זה מחזק את הצורך בתיאום ובהתייעצות בין הגורמים בטרם הנערה הגיעה למשבר קשה, וזאת מתוך הנחה שפנייה מסודרת יותר, לא בתנאי חירום, עשויה להבטיח סיכויים טובים יותר לשיקום הנערה. הסבר נוסף לממצאים אלה הוא שייטכן שהנערה עצמה לא מעוניינת להגיע לשירות עד שהיא מוצאת את עצמה במשבר.

11.2 סיבות להפניה/פנייה לשירות

העובדות התבקשו לציין עד שתי סיבות עיקריות להפניה/פנייה עצמית של הנערה לשירות מתוך רשימה של סיבות אפשריות (לוח 24). הממצאים מלמדים שהסיבה השכיחה ביותר הייתה "קשיים בקשר עם ההורים" (70% מהנערות הופנו מסיבה זו). אחוז זה גבוה יותר בקרב הנערות הוותיקות (75%) ונמוך יותר בקרב הנערות האתיופיות (57%). אחוז גבוה יחסית של נערות הופנו עקב קשיים רגשיים (42%).

לוח 24: הסיבות העיקריות להפנייה/פניית הנערות לשירות לפי קבוצות האוכלוסייה (באחוזים)¹

סך הכל	יהודיות ותיקות	עולות ברית-המועצות לשעבר	עולות אתיופיה	ערביות
70**	75	67	57	62
42*	34	45	44	60
34	35	38	30	28
24	26	31	27	14
21	21	26	31	15
20	18	17	18	27
13	13	14	10	12
13	11	13	18	16
16	17	23	13	10

* P<0.01

** P<0.05

*** הקטגוריה של "אחר" כוללת סיבות כמו אלימות מצד קרוב משפחה, שוטטות/בריחה מהבית, איום/ניסיון התאבדות, פטירה/מחלה של בן משפחה קרוב, בעיות חברתיות, שימוש בסמים, הטרדה מינית, נטישה על-ידי הורים וכו'.

¹ האחוזים אינם מסתכמים ל-100 מכיוון שניתן היה לציין יותר מסיבה אחת.

אחוז זה גבוה יותר בקרב הנערות הערביות (60%) ונמוך יותר בקרב הוותיקות (34%). הבדלים אלה עולים בקנה אחד עם מספר הבעיות הנפשיות שמאפיינות את קבוצת הנערות הערביות, ועוצמתן. כשליש מהנערות הופנו בגלל בעיות של גבולות וסמכות; רבע בגלל קשיים בהתמדה במסגרת וחמישית עקב היעדר מסגרת לימודים או עבודה.

11.3 משך הטיפול ורציפותו

מלוח 25 עולה, שהנערות נמצאות בטיפול שנתיים בממוצע, כאשר מעל 60% שמרו על קשר רציף עם השירות במהלך זמן זה. אחוז זה גבוה יותר בקרב הנערות הערביות (75%) ונמוך יותר בקרב העולות מאתיופיה (48%).

אחוז לא מבוטל מהנערות (57%) פנו אי-פעם אל העובדת בשעת חירום, ופנייה כזאת הייתה נפוצה יותר בקרב הנערות הוותיקות (66%). עוד נמצא שאחוז גבוה יותר של נערות בנות 19 ומעלה פנו לעובדת בשעת חירום (70%), בהשוואה לנערות צעירות יותר (מעט מעל מחציתן).

לוח 25: מאפייני הטיפול של הנערות בשירות (באחוזים)

סך-הכל	יהודיות ותיקות	עולות ברית-המועצות לשעבר	עולות אתיופיה	ערביות	
2.0	2.1	1.7	1.9	2.0	ותק הטיפול הממוצע (בשנים)
**63	61	61	48	75	אחוז הנערות שהיו בקשר רציף עם שירות הנערה פנתה אל עובדת השירות בשעת חירום (אי-פעם)
*57	66	38	44	47	
					P<0.01 *
					P<0.05 **

11.4 תדירות הטיפול

לגבי תדירות הטיפול נמצא, שיותר ממחצית הנערות נמצאות בקשר עם העובדת בין פעם בשבוע לפעם בחודש (לוח 26). לגבי 30% מהנערות דווח שהטיפול מתבצע לפי הצורך, בתדירות לא קבועה. אחוז זה נמוך יותר בקרב הנערות הערביות (15%) בהשוואה לשאר הקבוצות. נשאלת השאלה מי קובע את "הצורך" בטיפול ומהו. עוד נמצא שטיפול אינטנסיבי של פעם בשבוע עד פעם בשבועיים מאפיין אחוז גבוה יותר של נערות צעירות עד גיל 16 (43%) לעומת נערות מבוגרות יותר (34%).

לוח 26: תדירות הקשר של הנערה עם השירות כיום (באחוזים)

סך-הכל	יהודיות ותיקות	עולות ברית-המועצות לשעבר	עולות אתיופיה	ערביות	
**100	100	100	100	100	סך-הכל
18	19	21	11	14	פעם בשבוע או יותר
22	21	21	20	24	בין פעם לשבוע לפעם בשבועיים
21	18	16	14	38	בין פעם בשבועיים לפעם בחודש
9	9	6	19	9	פחות מפעם בחודש
30	33	36	36	15	תדירות לא קבועה, לפי הצורך
					P<0.05 **

11.5 מוקדי טיפול

תחומי הטיפול העיקריים בהם מתמקד הטיפול הם (לוח 27): קשר עם ההורים/המשפחה (73%), טיפול רגשי/נפשי (72%), קשרים חברתיים ונורמות התנהגות בחברה (50%), לימודים (38%), שייכות חברתית (32%), גבולות (31%), אהבה וזוגיות (29%) והתנהגות מינית (25%).

לוח 27: הסוגיות/התחומים העיקריים בהם מתמקדים התכניות/השירותים שהנערה מקבלת (באחוזים)

סך-הכל	יהודיות ותיקות	עולות ברית-המועצות לשעבר	עולות אתיופיה	ערביות	
*73	84	61	58	57	הורים/משפחה
*72	68	72	71	88	טיפול רגשי/נפשי
**50	46	61	43	58	קשרים חברתיים/נורמות התנהגות בחברה
**38	43	40	31	25	לימודים
**32	26	40	26	43	השתייכות חברתית
31	29	39	24	33	סוגיית הגבולות וכללי התנהגות
29	31	27	17	30	אהבה וזוגיות
**25	27	31	20	14	התנהגות מינית
18	19	18	16	17	קורבנות להתעללות פיזית ו/או מינית מניעה (מניעת שימוש בסמים, אלכוהול, אלימות, עבריינות וכו')
*16	16	32	19	2	עבודה (חיפוש עבודה, רכישת נורמות של עולם העבודה וכו')
13	11	14	23	17	הפרעות אכילה ודימוי גוף
10	10	14	10	10	גישור בין תרבותי
*8	4	20	28	4	טיפול בטראומה
7	8	4	12	7	היריון
5	6	5	10	0.3	אחר
10	9	10	14	9	

* P<0.01

** P<0.05

מחד, נמצא, שהסוגיות הללו אכן מהוות סוגיות בעייתיות אצל הנערות, והן עולות בקנה אחד עם הסיבות העיקריות שבגללן הנערות הגיעו לשירות. על כן, ניתן להגיד שהשירות עונה על הצרכים הללו. זאת ועוד, ההבדלים במוקדי הטיפול לפי קבוצות משקפים אף הם את ההבדלים שנמצאו במאפייני הנערות. לדוגמה, אחוז גבוה יותר מהנערות הערביות (88%) מקבלות טיפול רגשי/נפשי, בהתאם לאחוז הגבוה של נערות אלה שאופיינו בבעיות נפשיות. אחוז גבוה יותר של עולות מברית-המועצות לשעבר מקבלות תכניות מניעה של שימוש באלכוהול וסמים (32%), בהתאם לאחוז הגבוה של נערות אלה אשר משתמשות בחומרים הללו.

מאידך, מבדיקות שערכנו עולות מספר אי-התאמות בין הצרכים של הנערות לבין המענים של השירות. ראשית, אחוז הנערות שמקבלות סיוע בתחום מציאת עבודה נמוך למדי (13%, אם כי אחוז זה עולה עם העלייה בגיל), וזאת למרות האחוז הנמוך של נערות אשר עובדות והאחוז הגבוה של נערות ללא עיסוק (ראו פרק 5). שנית, נמצא שמבין הנערות המטופלות שאינן לומדות ורוצות לחזור ללימודים, רק כמחצית (53%) מקבלות טיפול בנושא הלימודים. כלומר, קיימת קבוצה משמעותית של נערות שאינן לומדות כיום, מביעות רצון לחזור ללמוד, אך אינן מקבלות סיוע בתחום זה. שלישית, בקרב אחוז נמוך יותר של

נערות אתיופיות בהשוואה לקבוצות אחרות, הטיפול מתמקד סביב נושא ההורים/המשפחה, וזאת למרות האחוז הגבוה של נערות אלה אשר חשות נתק או דחייה בינן לבין ההורים. רביעית, נמצא ש-58% מהנערות שמתמשות בסמים, בכדורים ללא מטרות רפואיות או באלכוהול, אינן מקבלות טיפול בנושא מניעה, ואחוז זה מגיע כמעט ל-100% בקרב הנערות הערביות (97%). ממצא זה מצביע על צורך בדגש רב יותר בטיפול סביב מניעה בקרב הנערות הללו.

11.6 צורות ושיטות טיפול

העובדות נשאלו גם על צורת הטיפול הניתן לנערות. הממצאים מראים שרוב הנערות מקבלות רק טיפול פרטני (78%) וחמישית מקבלות שילוב של טיפול פרטני וקבוצתי. שני אחוזים מהנערות משתתפות בקבוצה ולא נפגשות עם עובדת נערה באופן פרטני. אחוז זה אינו מייצג את אחוז הנערות המשתתפות בטיפול קבוצתי בקרב אוכלוסיית הנערות המטופלות בשירות, מאחר שהעובדות נתבקשו לא למלא שאלונים על אודות נערות שאינן מטופלות בטיפול פרטני. כלומר, למרות הוראה זו מולאו שאלונים על אודות מספר קטן של נערות שאינן נפגשות עם העובדת באופן פרטני. עוד עולה מהממצאים של-3% בלבד מבין הנערות יש חונכת מטעם השירות. לא נמצאו הבדלים מובהקים בנושאים אלה לפי קבוצות אוכלוסייה.

העובדות נשאלו גם על שיטות הטיפול בנערה (לוח 28). השיטה הנפוצה ביותר במסגרת הטיפול הפרטני היא שיחות (95%). לגבי שליש מהנערות דווח על פעילות של יישוג - חיזור אחר הנערה. קשר מחוץ ללשכה מתבצע עם כרבע מהנערות. שיטות פחות נפוצות הן: משחקי תפקידים (18%), טיפול באומנות (15%), משחקים (13%).

לוח 28: שיטות/אמצעים בהם משתמשת עובדת השירות בטיפול הפרטני בנערה, לפי קבוצות האוכלוסייה (באחוזים)¹

סך-הכל	יהודיות ותיקות	עולות ברית-המועצות לשעבר	עולות אתיופיה	ערביות
95	94	90	95	100
*33	33	59	53	5
26	27	26	39	16
**18	16	17	12	28
**15	16	22	10	7
13	11	15	15	15
8	9	6	6	9

* P<0.01

** P<0.05

*** קטגוריה "אחר" כוללת: ביקור או מעקב אחרי הנערה במסגרת בה היא נמצאת, טיפול קבוצתי/משפחתי, ביקורי בית, תיווך בין הנערה לבין גורמים אחרים, סדנאות/חוגים ועוד.
¹ האחוזים אינם מסתכמים ל-100 כיוון שניתן היה לציין יותר משיטה אחת.

שיטת היישוג (חיזור, Reaching out) הופעלה בעיקר לגבי עולות מברית-המועצות לשעבר ומאתיופיה: למעלה ממחציתן לעומת שליש מהיהודיות הוותיקות ורק 5% מהערביות. קשר מחוץ ללשכה מתקיים במיוחד עם עולות מאתיופיה (39%) ופחות עם הנערות הערביות (16%). האחוז הגבוה ביותר של הנערות שקיבלו טיפול באומנות היה בקרב עולות מברית-המועצות לשעבר (22%), ואילו "משחקי תפקידים" נפוצים יותר בקרב הנערות הערביות (28%).

השונויות בשיטות טיפול לפי קבוצה מרמזות על התאמת השירות לצרכים של קבוצות האוכלוסייה השונות ועל דפוסי עבודה עם אוכלוסייה מסוימת, דוגמת האוכלוסייה הערבית.

11.7 פעילויות נוספות מטעם השירות בהן הנערה משתתפת

בנוסף לטיפול הפרטני עם עובדת נערה, חלק מהנערות משתתפות בפעילויות נוספות מטעם השירות. כך, נמצא, שכעשירית מהנערות משתתפות ב"בתים חמים", 7% במועדון טיפולי, 13% בסדנה או קבוצה טיפולית. בתחנות לייעוץ מיני ובקבוצות ח"ן (השכלת יסוד) משתתפות רק אחוז (בכל אחת מהפעילויות) מכלל הנערות.

11.8 קשר של הנערות עם גורמי טיפול נוספים

העובדות נשאלו על גורמי טיפול עמם נמצאת הנערה בקשר כיום ועל גורמים שטיפלו בנערה בעבר, כולל טיפול חוץ-ביתי. הממצאים מלמדים שיותר ממחצית הנערות נמצאות כיום בקשר עם גורמי טיפול נוספים. כשליש היו בקשר כזה בעבר ואילו 11% לא היו בקשר בעבר ואינן נמצאות בקשר כיום עם גורמי טיפול נוספים. בולט האחוז הגבוה של נערות ערביות (42%) אשר לא היו בקשר בעבר ולא נמצאות כיום בקשר עם גורמי טיפול אחרים, פרט לשירות לנערות וצעירות (לוח 29). כלומר, הקשר עם השירות מהווה לנערות אלה את הקשר הראשון והיחיד עם שירותים קהילתיים לבני נוער.

לוח 29: קשר של הנערה עם גורמי טיפול נוספים, בעבר וכיום (באחוזים)

סך-הכל	יהודיות ותיקות	עולות ברית-המועצות לשעבר	עולות אתיופיה	ערביות
*100	100	100	100	100
11	3	4	6	42
35	41	40	27	16
54	56	56	67	42

* P<0.01

השירותים הנפוצים ביותר שנמצאים כיום בקשר עם הנערה, במקביל לשירות לנערה הם: יועצת בית-הספר או פנימייה (22%), קצין ביקור סדיר (10%) וגורמי טיפול במסגרת חוץ-ביתית (9%). גם בעבר הגורם השכיח ביותר שהיה בקשר עם הנערה היה יועצת בית-הספר או פנימייה (23%). כעשירית הנערות (9%) היו בקשר בעבר עם קצין ביקור סדיר.

א. שהיית הנערה בסידורים חוץ-ביתיים

מלוח 30 שבו מוצגים אחוזי הנערות שהיו אי-פעם ו/או בעת מילוי השאלון, בסידורים חוץ-ביתיים עולה, שכמחצית הנערות היו אי-פעם בסידור חוץ-ביתי, כגון בפנימייה (רבע מכלל הנערות), סידור חירום (19%), הוסטל/מעון של חסות הנוער (9%), ומשפחה אומנת (8%). בקרב הנערות העולות מאתיופיה נמצא האחוז הגבוה ביותר של נערות שהיו בסידורים כאלו (60%), והאחוז הנמוך ביותר נמצא בקרב הנערות הערביות (כרבע). בסידורי חירום, כגון מקלטים ומשפחת קלט, עשו שימוש אחוז גבוה יותר של

נערות יהודיות ותיקות (23%) ונערות עולות מברית-המועצות לשעבר, ואילו אחוז גבוה יותר של נערות אתיופיות היו אי-פעם בפנימיות.

לוח 30: הנערות שהיו אי-פעם בסידור חוץ-ביתי, לפי קבוצות האוכלוסייה (באחוזים)

סך-הכל	יהודיות ותיקות	עולות ברית-המועצות לשעבר	עולות אתיופיה	ערביות
*48	54	46	60	26
סך-כל הנערות שהיו אי-פעם בסידור חוץ-ביתי				
מתוכן שהו: ¹				
*24	23	30	50	13
בפנימייה				
*8	12	4	6	1
במשפחה אומנת				
**9	11	14	5	1
במעון/הוסטל של חסות הנוער				
**19	23	19	2	10
בסידור חירום (כגון מקלט, קורת גג זמנית, משפחת קלט)				
**17	8	23	25	8
סך-כל הנערות המתגוררות בפנימייה, הוסטל או בדירת המשך כיום				
**22	20	19	30	37
הזמן הממוצע הכללי שהנערה הייתה בסידורים חוץ-ביתיים (בחודשים)				
22	24	19	11	22
הוצאה מהבית על פי צו				

* P<0.01

** P<0.05

¹ האחוזים לפי סוגי סידור שונים אינם מסתכמים לאחוז הכללי של הנערות שהיו בסידור חוץ-ביתי, מכיוון שנערה אחת יכולה הייתה להיות בכמה סוגי סידור.

הזמן הממוצע (הכולל) שנערות היו בסידור חוץ-ביתי היה כשנתיים. בקרב הנערות האתיופיות זמן זה היה ארוך יותר - כשנתיים וחצי. מעניין לציין שלמרות שאחוז נמוך מהנערות הערביות, יחסית לשאר הקבוצות היו, כאמור, בסידורים חוץ-ביתיים, הזמן הממוצע בקרב קבוצה זו הוא הארוך ביותר - כשלוש שנים.

שבעה-עשר אחוזים מהנערות המטופלות בשירות התגוררו בעת מילוי השאלון בפנימייה, הוסטל או דירת המשך. גם בנתון זה נמצאו הבדלים בין הקבוצות: אחוז גבוה יותר בקרב העולות, הן מברית-המועצות לשעבר (23%) והן מאתיופיה (25%), בהשוואה לנערות ותיקות (18%) ובמיוחד לעומת הנערות הערביות (8%).

בקרוב רבע מכלל הנערות קיימת כיום המלצה להעביר את הנערה למסגרת חוץ-ביתית כלשהי, כאשר 9% נמצאו בעת מילוי השאלון בהמתנה למסגרת. זמן ההמתנה הממוצע בקרב הנערות האלו עומד על שנתיים (לוח 31).

נמצא שלגבי אחוז גבוה יותר של נערות עולות מברית-המועצות לשעבר יש המלצה להעבירן למסגרת חוץ-ביתית (34%), ולאחריהן הנערות היהודיות הוותיקות (27%). למעשה, אחוזים גבוהים יותר מהנערות בשתי הקבוצות הללו נמצאות כיום בהמתנה למסגרת כלשהי, יחסית לקבוצות האחרות.

לוח 31: קיום המלצה להעברת הנערה למסגרת חוץ-ביתית והמתנה למסגרת חוץ-ביתית, לפי קבוצות האוכלוסייה (באחוזים מכלל הנערות)

סך-הכל	יהודיות ותיקות	עולות ברית-המועצות לשעבר	עולות אתיופיה	ערביות	
*24	27	34	18	8	קיימת המלצה להעביר את הנערה למסגרת חוץ-ביתית כלשהי
*9	12	12	2	0.3	נמצאות בהמתנה למסגרת כלשהי
24	24	26	24	4	זמן המתנה (בחודשים)

* P<0.01

11.9 קשר של הורי הנערה עם השירות

נושא הקשר של הורי הנערה עם השירות חשוב למדי לאור הבעייתיות הקיימת סביב נושא היחסים בין הנערה להוריה. כאמור, חלק גדול מהנערות הגיעו לשירות בגלל קשיים בתחום זה ומטופלות בפועל סביב הנושא. על רקע זה חשוב היה לבדוק את מעורבותם של ההורים בטיפול בנערה, מי משתתף בטיפול (האם, האב, שניהם?) ומהי מידת הנכונות שלהם לשתף פעולה בטיפול. חשוב לציין כי מידת השתתפות ההורים בטיפול בנערה תלויה לא רק בנכונות שלהם, אלא עשויה גם להיות מושפעת מנכונותה של עו"ס נערה לשתף אותם ולראות בהם שותפים לשיקום הנערה, בכלל, ולטיפול בה, בפרט.

מעל מחצית ההורים משתתפים בטיפול הנערה, רובם במסגרת של שיחות פרטניות עם עובדת השירות, וחלק קטן בקבוצות הורים (לוח 32). בקרב הנערות העולות נמצא שיעור נמוך יותר של השתתפות ההורים בטיפול בנערה, ואילו בקרב הערביות נמצא האחוז הגבוה ביותר. ייתכן שהורים עולים מתקשים ליצור קשר עם עובדות השירות בגלל קשיים בשפה ופערים תרבותיים, ולפיכך מתבקש שהשירות ישקיע מאמצים מיוחדים כדי להביאם לשתוף פעולה, ייתכן באמצעות מגשרים תרבותיים. כמו-כן, ייתכן שניתן להסביר את האחוז הגבוה של ההורים המשתתפים בטיפול בנערה בקרב הנערות הערביות ברצון שלהם לפקח על הנערה, לפקח על הדברים שהנערה מספרת לעובדת, ועל התכנית שהיא מקבלת במסגרת הטיפול.

לוח 32: השתתפות הורי הנערות בטיפול, לפי קבוצות האוכלוסייה (באחוזים)

סך-הכל	יהודיות ותיקות	עולות ברית-המועצות לשעבר	עולות אתיופיה	ערביות	
5	6	5	7	4	השתתפות במסגרת קבוצת הורים
*50	53	33	28	64	השתתפות במסגרת פרטנית
100	100	100	100	100	סך-הכל הורים המשתתפים בטיפול
52	45	70	65	58	משתתפת רק האם [^]
10	11	13	9	4	משתתף רק האב
38	44	17	26	38	משתתפים שני ההורים [^]
**45	49	35	25	52	יש להורים נכונות לשתף פעולה בטיפול הנערה (במידה רבה ורבה מאוד)

[^] אחוז מתוך הנערות שהוריהן משתתפים בטיפול.
* P<0.01
** P<0.05

מתוך סך-הכל המקרים בהם דווח על השתתפות ההורים בטיפול בנערה, לגבי כמחצית דווח על השתתפות האם בלבד, ולגבי 10% על השתתפותו של האב בלבד. ב-38% מהמקרים משתתפים שני ההורים. לגבי יותר מ-40% מהנערות דווח על נכונות גבוהה או גבוהה מאוד מצד ההורים לשתף פעולה בטיפול בנערה. נכונות זו פחותה יותר בקרב הנערות העולות, הן מאתיופיה (25%) והן מברית-המועצות לשעבר (35%). כאמור, ייתכן שקשיי שפה ופערים תרבותיים משפיעים על הקשר של ההורים העולים עם השירות, על מעורבותם בטיפול בבנותיהם ועל כן גם על נכונותם לשתף פעולה. ייתכן גם שהעובדות פחות משתפות את ההורים האלה, ועקב פערים תרבותיים הן מלכתחילה אינן רואות בהם שותפים לטיפול הנערה. סוגיה זו חשובה ודורשת התבוננות במסגרת השירות.

12. תפיסת הנערות את הקשר עם הגורם המטפל - התנסויות והצעות

אחד הנושאים המרכזיים שנבדקו בראיונות ובקבוצות המיקוד עסק בקשר של הנערות עם גורמים מקצועיים שטיפלו בהן במהלך חייהן. במסגרת זו שאלנו את הנערות על הדברים שמעודדים אותן לפנות לעזרה מקצועית, נושאי פנייה, חשיבות הרקע התרבותי של העובדות,¹³ תרומות והשפעות הקשר על הנערה, תפיסה וציפיות מתפקיד העובדות, צרכים לא מסופקים של הנערה, והצעות לשיפור הקשר עם גורמים מקצועיים.

כבסיס לשיחה התבקשו הנערות לחשוב על עובדת עמה יצרו קשר טוב ומוצלח לפי הערכתן, ואשר תרמה להן בתחומים שונים, ועל התנסות לא כל-כך חיובית בקשר עם גורם מקצועי כלשהו. יש לציין, שברוב הראיונות הנערות דיווחו על הקשר שלהן עם העובדות הסוציאליות בשירות (עו"ס נערה), אך חלק התייחסו לבעלי מקצוע אחרים: עו"ס קהילה, מנהל/עו"ס במוסד, יועצת בבית-הספר וכו', עמם יצרו קשר בשלבים שונים של חייהן.

12.1 הדברים המעודדים את הנערה לפנות לעזרה מקצועית

הנערות נשאלו על הדברים שמעודדים אותן לפנות לעזרה מקצועית, כשהן התבקשו להתייחס לכל גורם טיפולי שעזר להן במהלך חייהן, ולא-דווקא לעובדת נערה.

א. היחס

מהראיונות עולה כי היחס שמופגן מצד העובדת הוא מרכיב רב השפעה על החלטת הנערה האם לפנות אליה. בהתייחסן אל תפיסת היחס, הנערות דיברו על צורת הדיבור של המטפלת, על אופן התנהגותה בזמן המפגש עמן, וכן את תחושתן הסובייקטיבית ביחס לחשיבותן בשבילה. אחת הנערות דיברה על אופן הדיבור של העובדת הסוציאלית כלפיה כך:

"...יש לה קול כזה יותר צרוד ומרגיע, אפילו שהיא קוראה לי וכשהיא קוראת לי, ומדברת איתי והיא קוראת לי בשמי באמהרית [שם הנערה] וזה מה זה יפה, אני אוהבת את זה. כאילו הדיבור שלה, אני אוהבת הכל: היחס האופי שלה ממש מדהים, היא לא מתנשאת או משהו כזה..."

¹³ הרוב המכריע של עובדות הנערה הן נשים ולכן אנו משתמשים בלשון נקבה.

ב. אוזן קשבת

בדברך על התנהגות המטפלת בזמן המפגש הן התייחסו למידת הקשב שלה אליהן. אחת הנערות התייחסה לנושא בדברה על מנהל ההוסטל שלה:

"אני יכולה לדבר איתו ולפי המבטים שלו לפי איך שהוא מסתכל לפי אם הוא באמת מרוכז למה שאני אומרת ולא עונה לטלפונים שהוא מקבל כל שתי דקות או משהו כזה אז אני יכולה לדעת ש... גם לפי המבטים שלו לפי ההתנהגות שלו אני יכולה לדעת אם הוא באמת זה מכל הלב, אם זה רציני, וגם לפי המילים שהוא מוציא".

לעומתה נערה אחרת ביטאה את היעדר הקשב של העובדת הסוציאלית כגורם מרתיע ותיארה זאת כך:
"אז אני באה מדברת איתה, מדברת איתה, והיא כל שנייה טלפון עונה כשבא לה היא הולכת להכין לעצמה קפה, כשנמאס לה שנדבר היא אומרת בואי נשחק משחק".

ג. אכפתיות ואמפתיה

מלבד הצורך באוזן קשבת, הנערות דיברו גם על גילויי אכפתיות, דאגה, אמפתיה, קבלה, חמימות, אהבה, היעדר שיפוטיות, ועל נכונות מצד המטפלת להיאבק על הקשר עם הנערה. אחת הנערות סיפרה זאת על מנהל ההוסטל שלה:

"לפי איך שראיתי כאילו קורה משהו בהוסטל והוא ישר כאילו בא ונלחם שהכל יהיה בסדר. נלחם בשיניים ממש. נלחם לבטל, הוא בחיים לא יוותר על נערה מההוסטל...".

מרכיב נוסף ביחס, שאליו התייחסו הנערות הוא מידת התעניינותה של המטפלת בהן וחשיבותן בעבורה. אחת הנערות סיפרה:

"העובדת כל הזמן באה אלי, נגיד כי אני לא יכולה לבוא אליה... לא הביתה, היא באה אלי לבית-הספר, אז היא אומרת טוב אני אבוא אלייך היא באה. גם היא באה איתי כמה פעמים לרופאים".

ד. זמינות

גורם נוסף התורם לעידוד פניית הנערות לעזרה, הוא מידת זמינותה של העובדת. חלק ניכר מהנערות ציינו עד כמה חשוב להן שהעובדת הסוציאלית תהיה זמינה להן, ושהן תוכלנה לפנות אליה בכל עת שרק יחפצו. אחת הנערות תיארה זאת כך:

"היא [העובדת] הייתה שם תמיד ברקע, היא תמיד הציעה את עצמה ובאה אלי הביתה וחיפשה אותי ודאגה לי".

12.2 נושאי פנייה של הנערה

הנערות דיווחו על נושאים שונים שבגינם פנו לעזרה מקצועית, ובפרט אל העובדת הסוציאלית. נושאים אלו כללו מצבים ברמות מורכבות שונות, החל מעזרה בהתמודדות עם לחץ בלימודים ובמבחנים, עזרה בקבלת דמי נכות ופנייה בעקבות שינויי מועדי יציאות מהמוסד בו הן שוהות, וכלה במצבים אקוטיים יותר, כגון מצב קשה בבית והיריון בלתי מתוכנן. נערה אחת שדיווחה על היריון בלתי מתוכנן תיארה את פנייתה לעובדת הסוציאלית כך:

"...אני אמנם נכנסתי להיריון בלי הכנה מראש, בלי לתכנן, בלי כל זה, אבל אני לא התכוונתי לעשות הפלה, אני באתי ל[שם העובדת] שתעזור לי, ולטפל בה ומה אני יכולה לעשות, איזה זכויות מגיע לי, פניתי אליה, דיברנו ביחד והיא הדריכה אותי לאן לפנות וזה. באתי התייעצתי איתה איזה דברים אפשר לעשות, אבל בלי להעלות את הרעיון של ההפלה. דברים אחרים, אפילו לקחנו אופציה של לאמץ... הבאתי גם את החבר שלי ודיברנו ביחד. גם אמא שלי דיברה. עשינו מפגש ודיברנו ביחד..."

12.3 חשיבות הרקע התרבותי של העובדת בשביל הנערה

בראיונות שבוצעו הייתה התייחסות לנערות מקבוצות אוכלוסייה שונות: נערות ותיקות, נערות חרדיות, נערות מברית-המועצות לשעבר, נערות מקווקז, נערות אתיופיות ונערות ערביות. בחלק מהראיונות שקיימנו עלתה סוגיית הרקע התרבותי של הגורם הטיפולי, ועד כמה זה הכרחי שרקע זה יחפוף לרקע התרבותי של הנערה. מתשובותיהן של הנערות על העובדות הסוציאליות עלו גישות שונות: היו נערות שהשיבו שאין זה הכרחי שהעובדת הסוציאלית תהיה בעלת רקע תרבותי דומה. כך, מחד, הנערה החרדית ציינה שאין זה משנה אם העובדת הסוציאלית דתייה או לא, מה שחשוב הוא שהיא תהיה מודעת לרקע התרבותי של הנערה. מאידך, היו נערות שטענו שהכרחי שהעובדת הסוציאלית תהיה בעלת רקע דומה לזה של הנערה, כמו, למשל, נערה אתיופית. זו סיפרה על יחסיה הקרובים עם העובדת הסוציאלית, והדגישה את הרקע התרבותי של העובדת הסוציאלית (כבת העדה), כגורם מרכזי שבגיננו היא פנתה אליה ובגיננו היא גילתה כלפיה פתיחות מלאה. וכך היא סיפרה:

"...אני באה אליה ומספרת לה דברים: קרה לי ככה וככה, עשו לי ככה וככה, היא יותר מבינה אותי כי היא יותר מבינה את העדה שלי, היא יותר מתמצאת בזה... היא תבין אותי... היא באה מתוך התרבות... אם זו הייתה מישהי אחרת... לא הייתי באה אליה ומספרת את כל מה שיש לי, כי היא לא תבין אותי, אז אני לא אספר לה".

12.4 תרומות הטיפול לנערה והשפעותיו

מרבית הנערות התייחסו לתרומות והשפעות שונות של הקשר שלהן עם הגורם הטיפולי, בפרט עם העובדת הסוציאלית. להלן התרומות העיקריות שעלו בראיונות.

א. קבלה ותמיכה: "היא (העובדת) משלימה לי את החסר..."

מדיווחיהן עולה כי הן זוכות לתמיכה, אוזן קשבת, קבלה ללא תנאי, דאגה, אכפתיות, הבנה, ייעוץ, הכוונה ועזרה בראיית המצב מפרספקטיבה שונה, התורמת לתחושת עידוד ואופטימיות. אחת הנערות התייחסה אל הקשר שלה עם העובדת הסוציאלית בצורה הבאה:

"... [שם עו"ס הנערה] אני מרגישה שאני יכולה לספר הכל כי אני סומכת עליה... היא משלימה לי, היא משלימה לי את מה שחסר, חסר לי למשל, תשומי, אהבה, חום... היא מקבלת אותי במלוא אהבה ובלי להתלונן בלי להעיר לי..."

ב. הרגשה טובה וכוח להמשיך: "...היא (העובדת) עושה רק טוב"

תמה נוספת שהועלתה על-ידי מספר נערות מתייחסת לתחושה טובה שהמפגש עם העובדת גורם להן. אחת הנערות מתארת זאת כך:

"אני מרגישה שהיא (עו"ס הנערה) מבינה אותי. היא בן אדם גדול... היא ממש עזרה לי בחיים... היא כמו אחות גדולה. אני בן-אדם שלוקח דברים מאוד קשה וכשאני באה אליה אני יכולה לבכות ורע לי, אבל כשאני יוצאת אני שמחה ומאושרת".

נערה נוספת תיארה את תרומת הקשר שלה עם עו"ס הנערה כך:

"זה נותן לי הרבה כוח, כוח להמשיך הלאה ואני רואה את הדברים אחרת, אז ככה אני רואה אותם בדרך שהיא יותר בסדר... אני חושבת שבסך-הכל כאילו שאני באה אליה היא עושה לי רק טוב, אני מרגישה עם עצמי אחרי זה טוב, אני לא יודעת איך היא עושה את זה...".

נערת אחרת מוסיפה:

"לפחות במקום הזה נותנים לך את התחושה הזאתי שאתה יכול, אתה המלך ואתה תעבור את הכל גם אם זה קשה".

ג. שינויים בחיי הנערה: "הביטחון העצמי שהיה לי, היה מתחת לקרקע, ועכשיו עלה כזה למעלה לגבהים..."

חלק מהנערות התייחסו גם לשינוי שחל בהן בעקבות הטיפול. הן דיברו על שינוי שחל בגישתן לחיים באופן כללי, על אימוץ גישה אופטימית יותר והסתכלות על "חצי הכוס המלאה". נערות אחרות דיברו על שיקום הביטחון העצמי שלהן, כפי שהתבטאה אחת הנערות:

"...בהתחלה הייתי בקטע של להוציא את כל הבעיות שהיו לי, לדבר עם מישהו שיקשיב, שלא יודעת, קודם כל להקשיב... אני לא ראיתי את זה בתור טיפול אלא בקטע של לבנות אותי בתור אישיות, בתור בן אדם וזה מה שעשיתי. הביטחון העצמי שהיה לי, היה מתחת לקרקע, לא ראו אותו, עלה כזה למעלה לגבהים ואם זו תחושה פנימית ואם זה כבר לדעת מה לעשות עם עצמך אם יש לך איזה בעיה".

ד. הסתכלות שונה על חייהן

חלק מהנערות העידו על למידה והסתכלות על חייהן בצורה אחרת. נערות נוספות ציינו שבעקבות הטיפול הן למדו להכיר את עצמן טוב יותר, בעיקר להכיר את ההיבטים החיוביים שבהן. אחת הנערות סיפרה:

"הרבה פעמים היא נתנה לי להכיר בדברים שאני לא חשבתי עליהם, או כאילו למה אני ככה ... כאילו להכיר את עצמי. מאוד. כאילו נגיד אני בן אדם, אני אופטימית, אז לדעת שאני אופטימית".

12.5 תפיסת הנערה את תפקיד העו"ס

הנערות הרבו לדבר על תפיסתן את תפקידה של העובדת הסוציאלית, כשהן עשו אבחנה ברורה בין תפקידה על פי הגדרה, לבין תפקידה כפי שהן תופסות אותו ומצפות ממנו, כשהדגש הושם על האחרון. למשל, מחד, הנערות מודעות לכך שלעובדת יש מערכת שעות מסוימת ומגיעות לה חופשות, אך, מאידך, הן מצפות ממנה להיות זמינה ונגישה בשבילן, ונכונה להיענות להן בכל עת שיזדקקו לה. הנערות תופסות, אפוא, את תפקיד העו"ס כתפקיד שדורש הרבה מעבר להגדרה הפורמלית של מה מצופה מהעובדת לעשות:

"אני חושבת שעובדת סוציאלית זה לא רק פגישה פעם בשבוע לשעה, זה יותר מזה, היו לי נושאים שצלצלתי אליה אפילו בבוקר או בערב כאילו שזה המצב שכבר קיים ואני חייבת אותה, שהיא פשוט תעזור לי להשלים את הקשר הזה... שהיא לא תיתן לי תחושה שמצטערת מותק, פעם בשבוע שעה, זה מה יש, שיכול להיות יותר מזה... כאילו אם אתה כבר פה אז תעשה את זה עד הסוף..."

הן ביטאו זאת לא רק בהקשר של זמינות העובדת אלא גם בפעולות הכלולות בתפקידה. הציטוטים הבאים ממחישים זאת היטב:

"...ושתראה לי שהיא לא רק באה לעשות את העבודה שלה"; "... זה מראה בעצם משהו שהוא מעבר לתפקיד של הבן אדם, בתפקיד שלה היא לא הייתה צריכה לעשות את כל הדברים האלה (להתקשר אל הנערה בשעות לא שגרתיות, להגיע אליה הביתה), אבל היא עשתה יותר מזה, זאת אומרת היא הראתה שנורא אכפת לה"; "מבחינתי העו"סית צריכה להגיע אלי, וליצור איתי קשר בכל מצב ולהגדיל ראש. לא לפעול לפי הספר. זה עבודה עם בני אדם, המון המון רגש".

מדברי הנערות ניכר כי הן תופסות את חשיבותו של תפקיד העובדת הסוציאלית, וכי הן תולות בו תקוות כדבר שיכול להושיע אותן ממצבן. אחת הנערות ביטאה זאת כך:

"שימשיכו לעזור לאנשים וימשיכו לתת לאנשים תחושה שלא, אתה לא ילד, אתה יותר מלך ממה שאתה חושב שאתה, אתה יכול להצליח, אתה עושה את הכל, ואתה לא משנה, אתה תצא מהחור שלך..."

בנוסף, הנערות דיברו על תחושת תלות שיש להן בעובדת הסוציאלית, ועל תחושה שהן אינן יכולות בלעדיה.

12.6 ביקורת הנערה כלפי הגורם הטיפולי

לצד התפיסה החיובית את תפקיד העובדת הסוציאלית ואת חיוניותה, הנערות העלו מספר טענות כנגד העובדת הסוציאלית ואופי הקשר שלהן עמה.

א. היעדר זמינות

אחת הטענות המרכזיות שחזרה ונשנתה במהלך הראיונות התייחסה להיעדר זמינות של העובדת הסוציאלית. בהקשר זה הנערות דיברו על שביתות מצד העובדות הסוציאליות, שבזמנים אלו הנערה אינה יכולה לפנות אל העובדת, על אף הצורך. אחת הנערות התייחסה לזה כך:

"כל הקטע של השביתות - אותי זה לא מעניין, אני צריכה טיפול, אני רוצה שיקשיבו לי, אבל יש שביתה ואין מה לעשות..."

נערה נוספת דיברה על היעדר זמינות בהקשר אחר:

"העובדת הסוציאלית שלי פעם בשנה מתאמצת לענות לאמא שלי לטלפון ואז להגיד לה אין לי זמן. לפי הדיבור, לפי ההתנהגות לפי הגישה הזאת שהיא לא באה לבקר אותי בכלל היא גם לא באה למשפטים שהיו לי בבית-משפט ושלחה את פקידת הסעד שלי לכל אלה".

נערה אחרת התייחסה לסוגיית הזמינות, כשדיברה על חופשה שהעובדת הסוציאלית לקחה:

"אני מבינה שהיא גם בן אדם שהיא צריכה חופש אבל בכל זאת כזה זה עושה לך הרגשה שעכשיו היא בחופש אז כאילו אצלך אין... אני לא יכולתי לבוא אליה".

ב. היעדר גמישות

טענה אחרת שהועלתה התייחסה לקשר של הנערות עם העובדת הסוציאלית המתאפיין בפגישות קבועות ובהיעדר גמישות, דבר שאינו מאפשר להן לפנות אליה, כשהן זקוקות לכך. אחת הנערות התבטאה באופן הבא:

"מה שמעצבן אותי אצלם זה שיש פגישות קבועות. נגיד אצלי זה יוצא יום חמישי שעה עשר. עכשיו נגיד פתאום סתם לדוגמה, לא יודעת מה בא לי לדבר או משהו כזה אני לא יכולה לדבר".

ג. פרשנויות לא נכונות

טענה נוספת שהועלתה על-ידי הנערות עסקה בהבעת אי-אמון מצד העובדת הסוציאלית בנערה, ועל נטייתה של זו לתת פרשנויות לאירועים שכלל לא התרחשו. כך סיפרה אחת הנערות:

"הם גם מנסים לאמת דברים שרשמו עליך, שלא קרו אף פעם. נגיד שלא קרה לך משהו ורשמו את זה עליך, אז מה שרשמו זה מה שנכון, לא מה שאת אומרת. נגיד סתם שאמרו שאת מעשנת סמים, ואת אומרת שזה לא נכון, היא לא מאמינה לך".

נערה נוספת הוסיפה:

"אני למשל אמרתי שהייתי מעשנת, אז היא אומרת לי שעישנתי כדי לברוח מהמציאות בבית. וזה לא נכון. עישנתי כי נגררתי אחרי החבר'ה. אז היא אומרת: לא נכון, עישנת בגלל הבית. טוב לי בבית, אז למה שאני אברח מהמציאות עם הסמים?".

ד. אי-שיתוף הנערה בקבלת החלטות

טענה אחרת שהועלתה עסקה באי-שיתוף של הנערות בקבלת החלטות הנוגעות לחייהן. למשל, אחת הנערות סיפרה שהיא כלל לא ידעה שהיא נמצאת בהמתנה ל"צופיה" ותיארה זאת כך:

"הם באו והעירו אותי מהשינה. אבא שלי בא, ישב על המיטה ואמר לי: קומי, תארזי את הדברים שלך, את הולכת ל"צופיה"... הם באים ומוציאים אותך מהמיטה, ואומרים לך שאת הולכת היום ל"צופיה". על מה ולמה? מה עשיתי? רצחתי? בסך-הכל לא למדתי חודש והיו לי תקלים עם ההורים. בשביל זה אני צריכה לשבת בבית סוהר?".

נערה נוספת מקבוצת המנטורינג התייחסה אף היא לנושא:

"אני חושבת שנערות במצוקה הן כמו תינוק, לא לכולם מתאים ההוסטל או המוסד אליו אנחנו נשלחות, צריך הרבה שיקולים רגשיים שצריך להפעיל. למשל: לתת לנערה להגיד מה היא רוצה, לפני שמחליטים בשבילה עם מי היא מסתובבת ומה טוב לה".

12.7 הצעות לשיפור

הנערות התבקשו להעלות הצעות לשיפור השירות, במטרה לעזור לשירות לסייע לנערה בצורה הטובה והיעילה ביותר. חלק גדול מההצעות התקבלו מהנערות המבוגרות יותר, המשתתפות בתכנית המנטורינג. הנערות דיברו, מחד, על צרכים ללא מענה ועל דברים שיש לחזקם בשירות. מאידך, הם ציינו מספר דברים שעל העובדת להימנע מהם. חלק מההצעות הן ברמה הארגונית, וחלקן ברמה של הקשר בין הנערה לעובדת הסוציאלית. להלן יובא פירוט.

א. הצעות ברמה הארגונית

הרחבת השירות

הנערות דיברו על הרחבת השירות בשני מובנים: הרחבת כוח האדם והרחבה של הפריסה הגיאוגרפית של השירות. הן דיברו על הצורך בהגדלת מספר אנשי המקצוע העובדים מטעם השירות, כגון עובדים סוציאליים ופסיכולוגים, כדי לאפשר עזרה לנערות נוספות הזקוקות לה.

בסוגיה של הפריסה הגיאוגרפית הנערות דיברו על חשיבות הסיוע לנערות נוספות, ובמתן שירות שכזה גם במקומות נידחים:

"כל השירותים המרכזיים נמצאים במרכז, שיתחשבו שיהיו עו"ס גם באזורים נידחים, שיהיו נגישים זה מאוד מאוד חשוב"; "הכי חשוב עכשיו, יש הרבה נערות שנפגעות, היום בוא נגיד גם בנים נפגעים, הכל, צריך את המקומות האלה בכל עיר ואיפה שאין צריך להוסיף... אנחנו דור ההמשך של המדינה הזאת, אם לא ישקיעו בנו אז במה ישקיעו עכשיו, במי ישקיעו?".

התאמת הטיפול לנערה

אחת הנערות דיברה על צורך בגיוון שיטות הטיפול ובהתאמת הטיפול באופן ייחודי לנערה, למשל, באמצעות אומנות ומוסיקה. כמו-כן, הועלו גם רצונותיהן האישיים של הנערות, כמו הקמת קבוצה מעורבת של בנים ובנות יחד; המשך קיומו של מועדון הנערות.

ב. הצעות ברמת הפרט

ההצעות ברמת הפרט-עובדת תואמות את ציפיות הנערות מתפקיד העו"ס, ואת הדברים שמעודדים אותן לפנות לעזרה מקצועית. כמו-כן, הן מהוות מעין הצעות למתן מענה לחסרים או לביקורות של הנערות כלפי העובדות.

היכרות עם הנערה

הנערות דיברו על חשיבות ההיכרות לעומק של העובדת הסוציאלית עם הנערה, תוך הכרת הפן החיובי שבה. אחת הנערות התבטאה כך:

"אחד הדברים שהכי חשוב. לזהות את המצבים שהילד נמצא בו, להכיר טוב וגם לדבר איתו לפני כן בלי קשר, כשהוא עצבני מה הוא אוהב לעשות, איך הוא אוהב שמתנהגים אליו... להכיר אותו, עם איזה חברה הוא מסתובב, לדעת מה הוא רוצה מעצמו, להכיר את הילד ואז להתחיל לדבר איתו על מה שקורה לו, מה שעובר עליו..."

נערה אחרת הוסיפה:

"לפי דעתי בקשר עם נערה היא קודם כל צריכה לדעת מי מהצד השני, זאת אומרת, מה היא אוהבת לעשות, ומי היא, מה היא אוהבת ללבוש, ואיזה מוסיקה היא שומעת, לא לפרטי פרטים, אלא בגדול. גם לדעת איפה כן נוגעים ואיפה לא נוגעים ומתי בעצם כן מושכים לשם ומתי לא מושכים לשם, פחות או יותר שתכיר את אותה נערה גם מהצדדים החיוביים שבה, מהצדדים הטובים שבה, כדי שבמצבים בשיחות שהנערה מגיעה למצב שהיא נפתחת ולא טוב לה והיא בוכה שתדע איך לתמוך בה בצדדים הטובים שיש בה..."

בניית קשר הדרגתי

בנוסף להיכרות הנערה מצד העובדת, אחת הנערות ציינה את חשיבות הזמן שיש לתת לנערה כדי להיפתח, ודיברה על הצורך בבנייה הדרגתית של הקשר. היא תיארה זאת כך:

"לתת את הקטע של סבלנות. כשאני דיברתי עם [שם העובדת] בהתחלה זה היה כאילו על סתם דברים קטנים... אחר-כך זה התחיל להיות ממש על העבר שלי וכשהתחלתי לדבר על זה היה לי מאוד קשה כאילו ישר לדבר על דברים. אז היא נתנה לי כאילו את הסבלנות הזאת את השקט הזה שאני אדבר..."

גילוי הבנה ואכפתיות ושמירה על סודיות

הנערות חזרו והדגישו את הצורך בגילויי הבנה, הקשבה, דאגה אמיתית (בדבריהן של העובדות), וכן בהבעת אכפתיות, תמיכה והיעדר שיפוטיות מצד העובדת הסוציאלית. כך מסכמת זאת אחת הנערות:

"קודם כל חובה שהיא פשוט תנסה להיות במקומה של אותה בחורה, ולא תדבר בתור זרה ולא מתחברת אליה, צריך להתחבר אליה לראש שלה... להיות מרוכזת בה בשעה הזאת להסתכל עליה ולתת לה תחושה שלא משנה מה היא תגיד, היא תתמוך בה, ואפילו אם זה הדבר הכי מזעזע היא תוציא אותה מזה, זה פשוט לדעת שהיא צריכה לסמוך עלי את יכולה להאמין לי אני אעשה הכל בשביל לעזור לך..."

נערה נוספת מתארת זאת כך :

"זה לדעת שהנערה באה והיא שמה את הדברים הכי קשים שלה אצל בן אדם אחר, זה לדעת שהבן אדם שעומד מולה לא שופט אותה..."

שיתוף בהחלטות

הן דיברו על הצורך בשיתוף הנערה ביחס להחלטות שנוגעות אליה, ובמיוחד הן הדגישו את הנושא של אי הפרת האמון וחשיפת מידע בתהליך הטיפולי :

"לפני שהיא פועלת היא צריכה לעדכן אותך. לומר לך שהיא הולכת לעשות את הדבר. אני באה אליך בתור אחת שבוטחת בך ואני לא חושבת שזה צריך לצאת מהחדר, אלא אם כן זה בהסכמתי".

גילויי נחרצות

על העובדת הסוציאלית לגלות נחרצות לעזור לנערה ולא לוותר :

"לא לוותר ולדעת שלא משנה מה היא תמיד פה, והיא תישאר ותעמוד. היא תחזק, לא תשפוט אותך, אלא תקשיב לך, לא תחליט בשבילך, אלא תשאל בשבילך את השאלות".

נערה אחרת גם מעלה את החשיבות של "לא לוותר" תוך כדי סיפור של התנסות שלה בנושא :
"...היא (העובדת) לא הרפתה, זאת אומרת היא לא ויתרה, היא נלחמה עליי, היא נלחמה איתי, והיא עשתה הכל כדי שאני לא אצא מהמסגרת הזאת גם אם זה להבריז לה ולא לבוא... ולעבור תקופות ממש לא טובות".

הצעות/פתרונות לשינוי מצד העובדת הסוציאלית

בשלבי הטיפול, העובדת הסוציאלית אמורה לא רק לבוא בביקורת ולומר מה אסור, אלא גם מה מותר, תוך הצעת פתרונות חלופיים לתיקון המצב, או, לחילופין, להקנות לנערה כלים שיסייעו לה להגיע לפתרון בעצמה.

13. אנשים משמעותיים בחיי הנערה שיכולים לסייע בשיקומה

העובדות נשאלו על אנשים שעשויים לסייע בשיקום הנערה ולשמש role models למענה, שיכולים להוות שותפים פוטנציאליים לטיפול. מלוח 33 עולה, שהגורמים העיקריים הם האם (41%), האב (27%), מדריכים במסגרת בלתי-פורמלית (כשליש), אחאים וחברים (כל אחד 18%), חונכת (17%), ומורה בבית-ספר (15%).

השפעת האם צוינה במיוחד לגבי נערות ערביות (61%), ואילו השפעת האב צוינה ביחס לאחוז גבוה יותר של נערות יהודיות ותיקות (כשליש), ולגבי אחוז נמוך במיוחד (7%) בקרב הנערות העולות מאתיופיה. לגבי עולות מאתיופיה הודגשה במיוחד השפעתם של אח או אחות (31%) והחונכת (25%). בקרב עולות מברית-המועצות לשעבר צוינה במיוחד השפעה של מדריכים במסגרת בלתי-פורמלית וגם של חברים

(40% ו-37% בהתאמה). מעניין לציין, שבקבוצה זו נמצא אחוז גבוה יחסית, שהתייחסו לסבתא/סב כגורמים שעשויים לסייע בשיקום הנערה (12% לעומת 5% בממוצע). ידוע שחלק מהמשפחות העולות מברית-המועצות לשעבר מתגוררות במשק בית משותף עם הסבתא והסב וייתכן שההורים נמצאים שעות רבות מחוץ לבית לפרנסתם, ולפיכך נראה שהשפעת הסב ו/או הסבתא עשויה להיות משמעותית במשפחות אלה, ובמיוחד במשפחות חד-הוריות בהן הסבתא או הסב עשויים להיות שותפים מלאים להורה בגידול הילדים.

לוח 33: אנשים משמעותיים שלדעת עובדת השירות, יכולים לסייע לשיקום הנערה, לפי קבוצות האוכלוסייה (באחוזים)¹

סך-הכל	יהודיות ותיקות	עולות ברית-המועצות לשעבר	עולות אתיופיה	ערביות	
**27	32	19	7	22	אב
*41	36	41	37	61	אם
18	19	16	31	14	אחאים
5	4	12	5	4	סב/סבתא
15	18	14	11	7	מורה בבית-הספר
**30	32	40	25	16	מדריכים במסגרת בלתי-פורמלית
*18	15	37	23	12	חברים
17	17	15	25	15	חונכים
**20	22	14	33	13	אחר***

* P<0.01

** P<0.05

*** קטגוריה "אחר" כוללת גורמים כמו עו"ס, צוות פנימייה/מעון, מסגרת חוץ-ביתית, קרוב משפחה אחר, "בית חם"/מעון פרטי, מקום עבודה וכו'.

¹ האחוזים אינם מסתכמים ל-100 מכיוון שניתן היה לציין יותר מגורם אחד.

חשוב להבליט את המקום שהאם מקבלת בכל הקבוצות כדמות שיכולה לסייע בשיקום הנערה. כפי שעלה בראיונות ובקבוצות מיקוד עם נערות, האם מהווה בעיניהן של חלק מהנערות "חברה טובה" ש"לא ויתרה" על הנערה למרות כל המשברים והקשיים שהיא עברה. כפי שהוצג לעיל, חלק מהאמהות כבר משתתפות בטיפול הבת, ומראות נכונות גבוהה לשתף פעולה עם העובדת. עם זאת, נשאלה השאלה מה סוג המעורבות והשיתוף של האמהות במסגרת הטיפול. לאור ריבוי הבעיות המאפיינות את הנערות בתחום היחסים עם ההורים, שהצביעו על היעדר תמיכה רגשית, ואף ניתוק בקרב חלק גדול מהנערות, חשוב ששילוב האמהות לא יהיה רק לצורכי עדכון הדדי ותיאום ציפיות (בין האם לעובדת), אלא גם לחיזוק הקשר והתמיכה בנערה.

כמו-כן, חשוב לציין את האחוז הגבוה של מדריכים במסגרת בלתי-פורמלית, אשר לגביהם ציינה העובדות כי הם יכולים לסייע בשיקום הנערה. ממצא זה מעיד על החשיבות שיש להשתתפותן של נערות במסגרות בלתי פורמליות.

14. סיכום המאפיינים והצרכים הייחודיים לפי קבוצות אוכלוסייה

כאמור, אחת ממטרות המחקר הייתה לבחון את המאפיינים ואת הצרכים של ארבע קבוצות אוכלוסייה: נערות יהודיות ותיקות, נערות עולות מברית המועצות, נערות עולות מאתיופיה ונערות ערביות. למרות שיש מאפיינים דומים לקבוצות הללו, ניתן בבירור להצביע גם על מאפיינים ייחודיים לכל אחת מהן, ולכן גם על צרכים ייחודיים להן, ולפיכך עולה הצורך במתן מענים הולמים לצרכים אלה. להלן יידונו מספר מאפיינים ייחודיים של הנערות המטופלות בלבד,¹⁴ לפי קבוצה.

14.1 נערות יהודיות ותיקות

- ♦ אחוז גבוה יחסית של נערות ותיקות באות ממשפחות בהן לפחות אחד ההורים מאופיין על-ידי התנהגות עבריינית (21% לעומת 16% בקרב כלל הנערות) וסובל ממחלת נפש או הפרעה נפשית מאובחנת (24% לעומת 20% בממוצע).
- ♦ למרות הנתונים הללו נמצאו בקרב הנערות היהודיות הוותיקות האחוזים הגבוהים ביותר של נערות שמקבלות תמיכה רגשית מההורים (25% לעומת 21%), תמיכה מעשית לפי הצורך (43% לעומת 38% בממוצע), שמשוחחות עם הוריהן על נושאים אישיים (22% לעומת 16%), ושהוריהן מביעים לגביהן ציפיות חיוביות (47% לעומת 40% בממוצע).
- ♦ בקרב קבוצה זו נמצא גם האחוז הגבוה ביותר של נערות אשר פנו בעצמן אי-פעם לשירות בשעת חירום (66% לעומת 57% בממוצע), והופנו לראשונה לשירות במצבי חירום (38% לעומת 34% בממוצע).

14.2 נערות עולות מברית-המועצות לשעבר

- ♦ אחוז גבוה יותר מהוריהן של הנערות העולות מברית-המועצות לשעבר (הן האבות והן האמהות) מועסקים (כשלושה-רבעים).
- ♦ אחוז יחסית גבוה (76%) מהנערות העולות מברית-המועצות לשעבר חיות במשפחות בהן קרה לפחות אחד האירועים הבאים: גירושין, מות של אחד ההורים, אשפוז ממושך או מחלה קשה של לפחות אחד ההורים, מאסר של הורה. כמו-כן נמצא האחוז הגבוה ביותר של התמכרות לאלכוהול של לפחות אחד מהורי הנערה.
- ♦ אחוז גבוה בקרב הנערות הללו לומדות בבית-הספר (66%), ולאחוז נמוך יחסית בהשוואה לשאר הקבוצות, אין עיסוק מסוּדר (25% לעומת 34% בממוצע מכלל הנערות במחקר).
- ♦ אחוזים גבוהים מהנערות בקבוצה זו מאופיינות במעורבות בהתנהגויות הסיכון הבאות: שימוש בסמים או כדורים ללא מטרות רפואיות (49% לעומת 25% בקרב כלל הנערות), ושימוש באלכוהול (40% לעומת 22% בממוצע), ולפחות אחד הדברים הבאים: מעורבות באירועים עבריינים, תיק במשטרה או מעצר על-ידי המשטרה, שוטטות עם חבורות רחוב או קיום קשרים עם חברים עבריינים (59% לעומת 48% בממוצע). כמו-כן, בקרבן נמצא האחוז הגבוה ביותר של נערות שמקיימות יחסי

¹⁴ בפרק הבא יוצגו ממצאים על אודות נערות המטופלות בשירות אך ממתונות להיכנס למוסדות "צופיה"
ו"מסילה". נערות אלה לא נכללו בניתוח לפי קבוצות שמוצג להלן.

מין לא בטוחים¹⁵ (53% לעומת 36% בממוצע) ואחוז גבוה יחסית של נערות שנכנסו להיריון (12% לעומת 8% בממוצע).

- ♦ בקרב קבוצה זו נמצאו האחוזים הגבוהים ביותר של נערות שמבלות את זמנן הפנוי עם נערים מבוגרים מהן (57%) ועם בני מיעוטים (21%).

14.3 נערות עולות מאתיופיה

- ♦ רק אב אחד מתוך שלושה ורק אם אחת משש מההורים של הנערות האתיופיות, עובדים.
- ♦ לגבי אחוז גבוה מהנערות הללו דווח על רמת חיים נמוכה של המשפחה, המספקת צרכים בסיסיים בלבד (56%); או על קושי לספק אותם (34% לעומת 15% בממוצע).
- ♦ לגבי יחסי הורים-נערה דווח באחוז הגבוה ביותר על קיום של אלימות מילולית כלפי הנערה (60%), ובאחוזים הנמוכים ביותר על מתן תמיכה רגשית או מעשית, על שיחות עם ההורים על נושאים אישיים ועל עיסוק בפעילויות משותפות. לפיכך, לא מפתיע שבקרב קבוצה זו נמצא האחוז הגבוה ביותר של נערות החוות נתק או דחייה בינן לבין הוריהן (72% לעומת 62% בממוצע).
- ♦ נערות בקבוצה זו מעורבות פחות בהתנהגויות הסיכון השונות. לדוגמה, בקרבן נמצאו האחוזים הנמוכים ביותר של ביצוע ניסיון התאבדות (14% לעומת 24% בממוצע), עיסוק בפעילות מינית תמורת טובת הנאה (5% לעומת 12% בממוצע), שימוש בסמים או כדורים (14% לעומת 25%), תיק במשטרה או מעצר על-ידיה (6% לעומת 21% בממוצע), או מעורבות באירוע עברייני (8% לעומת 17%).
- ♦ אחוז גבוה יחסית מנערות אלו משרתות בצבא או בשירות לאומי (12% לעומת 5% בממוצע), ואחוזים נמוכים יחסית מהן מרבות לעבור בין מסגרות עיסוק.

14.4 נערות ערביות

- ♦ השירות במגזר הערבי מיועד לנערות עד גיל 25, ולפיכך הנערות הערביות מבוגרות יותר מהנערות בשאר הקבוצות: רבע מהן בנות 18-19, 16% בנות 20 עד 23, ו-16% בנות 24 ומעלה, כאשר הגיל המרבי עומד על 28, לעומת 21 בשאר הקבוצות. שמונה אחוזים מבין הנערות עוברות את הגיל המרבי הרשמי של השירות במגזר הערבי (25).
- ♦ רק שליש מהאבות ושישית מהאמהות בקרב ההורים של הנערות הערביות, עובדים.
- ♦ בקרב הנערות הערביות נמצא האחוז הגבוה ביותר של אלימות פיזית בין בני הזוג במשפחת הנערה (33% לעומת 27% בממוצע).
- ♦ בקרב אחוז נמוך יחסית מבין הנערות הללו דווח על כך שהוריה של הנערה מביעים לגביה ציפיות חיוביות (21% לעומת 40%), ועל קיום של שיחות בין ההורים לבין הנערה על נושאים אישיים (7%). עם זאת, בקרב קבוצה זו נמצא האחוז הנמוך ביותר של נערות אשר סובלות מנתק או דחייה מצד ההורים (49% לעומת 62% בממוצע). לאחוז גבוה מבין הנערות האלה אין עיסוק מוגדר (40% לעומת 34% בממוצע). בקרב חלק גדול מהנערות הלומדות נמצאה תופעה רחבה של נשירה סמויה המתבטאת בהיעדרויות ארוכות מבית-הספר ללא סיבה מוצדקת. כמו-כן, האחוז הגבוה ביותר של נערות שאינן

¹⁵ ביחסי מין לא בטוחים נכלל לפחות אחד הדברים הבאים: הנערה קיימה יחסי מין/מגע מיני עם בני זוג מזדמנים; קיימה יחסי מין ללא אמצעי מניעה; קיימה יחסי מין ללא קונדום.

מחפשות עבודה, מסגרת לימודית או עיסוק אחר נמצא בקרב הנערות הערביות ללא עיסוק (38% לעומת 26% בממוצע מבין כלל הנערות ללא עיסוק).

♦ בקרב הנערות הערביות נמצא האחוז הגבוה ביותר שביצעו ניסיון התאבדות (42% לעומת 24% בממוצע), ושנאנסו או עברו גילוי עריות (22% לעומת 17%). לגבי אחוז גבוה יחסית בקרבן דווח כי הן עוסקות או עסקו בזנות (13% לעומת 5% בממוצע). עם זאת, נערות אלה פחות מעורבות בפעילויות עברייניות או משוטטות עם חברים עבריינים.

♦ אחוז גבוה מהנערות הללו, יחסית לנערות אחרות, מבלות את זמנן הפנוי לבד בביתן (9% לעומת 3% בממוצע). כמו-כן, אחוז גבוה מבלות בביתן עם המשפחה (70% לעומת 49% בממוצע).

15. מאפיינים עיקריים של הנערות שממתינות ל"מסילה" או ל"צופיה"

בפרק זה נביא ממצאים עיקריים על אודות הנערות שממתינות להתקבל ב"מסילה" או ב"צופיה" (להלן, "נערות ממתינות"). ניתוח בנפרד של הנערות הללו בא כתוצאה מהצורך לאפיין אותן כתת-קבוצה בקרב כלל המטופלות בשירות לנערה. יש להניח שלקבוצה זו יש צרכים ייחודיים הנובעים מהעובדה שנערות אלו רשומות בהמתנה למוסד נעול, בו מצופה שתקבלנה טיפול אינטנסיבי יותר מזה שהן מקבלות כיום בקהילה. המידע מתייחס ל-77 נערות מתוך רשימות שהתקבלו מהמוסדות הללו.

15.1 מידע על הפניית הנערות ל"מסילה" או ל"צופיה"

בחלק זה נציג מידע על ההפניה של הנערות ל"מסילה" או ל"צופיה", ועל תקופת ההמתנה. מהממצאים עולה שמעל 60% מהנערות רשומות בהמתנה ל"צופיה", ו-26% ל"מסילה", כאשר 12% רשומות בהמתנה לשני המוסדות.

לגבי תקופת ההמתנה נמצא, שמחצית הנערות ממתינות עד שנה, ושליש בין שנה לשנתיים. כצפוי, אחוז גבוה יותר של נערות צעירות יותר בנות 13-15 ממתינות פחות זמן בהשוואה למבוגרות יותר. לדוגמה, 69% מהנערות עד גיל 15 ממתינות עד שנה, לעומת 32% מהנערות בנות 16 ומעלה. מספר הפניות הממוצע עומד על 3 (לוח 34). הפניות למוסדות הללו נעשו בהסכמתן של 9% מהנערות ו-27% מהוריהן. מעניין לציין שאחוזים אלה נמוכים למדי.

הסיבות השכיחות להפניית הנערה למוסדות הללו הן: סיכון עצמי (65% מהנערות הממתינות), וחוסר שיתוף פעולה של הנערה בטיפול (61%). עוד עולה שהסכנה לנערה בקהילה בה היא מתגוררת מהווה סיבה להפניה ל-45% מהנערות. לגבי 38% מהנערות צוינה גם התנהגות עבריינית.

אחד האתגרים העומדים בפני העובדות ביחס לנערות שרשומות כממתינות למוסדות הללו הוא לשמור על רצף טיפולי עמן בתקופת ההמתנה. הממצאים מראים, שהרצף נשמר בקרב 40% מהנערות במידה רבה, ובקרב 25% במידה מסוימת. עם זאת, בקרב 27% מהנערות הרצף נשמר במידע מועטה בלבד, ולגבי 8% דווח שלא נשמר רצף טיפולי בכלל (לוח 35).

לוח 34: מידע על המתנת הנערה ל"צופיה" או ל"מסילה" (באחוזים)

סך-הכל	
100	הנערה ממתנה - סך-הכל
62	ל"צופיה"
26	ל"מסילה"
12	גם ל"צופיה" וגם ל"מסילה"
*100	זמן מאז הפניה ראשונה - סך-הכל
51	פחות משנה
33	משנה עד שנתיים
12	משנתיים עד 3 שנים
4	למעלה מ-3 שנים
3.3	מספר ממוצע של פניות
	אחוז הפניות שנעשו בהסכמת:
9	הנערה עצמה
27	הורי הנערה

* P<0.01 (רק זמן המתנה)

לוח 35: הרצף הטיפולי עם הנערה במהלך תקופת ההמתנה, לפי גיל (באחוזים מכלל הנערות)¹

18-16	15-13	סך-הכל	
100	100	100	נשמר רצף טיפול עם הנערה במהלך תקופת ההמתנה
33	47	40	במידה רבה
31	18	25	במידה מסוימת
23	32	27	במידה מועטה
13	3	8	בכלל לא
			צורות של רצף בטיפול
41	29	35	פגישות טיפוליות/פרטניות
18	29	23	ביקורי בית
15	26	21	קשר טלפוני או ישיר עם המשפחה או גורמים בלתי-פורמליים
18	24	21	קשר עם גורמים מקצועיים
5	21	**13	חיזור
10	13	12	קשר טלפוני עם הנערה
8	5	6	ביקור הנערה במסגרת בה היא שוהה

** P<0.05

¹ האחוזים אינם מסתכמים ל-100 מכיוון שניתן היה לציין יותר מתשובה אחת.

הממצאים לפי גיל מראים, שאחוז גבוה יותר מהנערות הצעירות יותר (עד גיל 15) שומרות יותר על הקשר עם השירות מאשר המבוגרות יותר (בנות 16 ומעלה) (לוח 35). יש לשים לב לעובדה, שכאמור, אחוז גבוה יותר מהנערות הצעירות ממתונות למוסדות פחות זמן מאשר המבוגרות, דבר שעשוי להשפיע על שמירת הרצף הטיפולי עם הנערה במסגרת השירות. כלומר, ייתכן שהשמירה על הרצף הולכת ופוחתת ככל שזמן ההמתנה ארוך יותר.

הדרך הנפוצה ביותר לשמירה על הרצף הטיפולי הנה פגישות טיפוליות פרטניות של העובדת עם הנערה (35%). צעדים נוספים שננקטו על-ידי העובדות היו ביקורי בית (23%); קשר טלפוני ישיר עם הנערה או עם המשפחה (21%); קשר עם גורמים מקצועיים אחרים (21%); וחיזור אחר הנערה (13%), כאשר פעולה זו שכיחה יותר לגבי הנערות הצעירות עד גיל 15 (21%), בהשוואה לנערות בגיל 16 ומעלה (5%).

חשוב לציין כי במהלך איסוף הנתונים לגבי הנערות הממתינות ל"צופיה" ו"מסילה", צוות המחקר נתקל לא אחת במקרים של נערות שנכתב עליהן כי הופנו מלשכת רווחה במועצה מקומית מסוימת, אך אף גורם רווחה באותו מקום לא ידע מי היא הנערה, או מה עלה בגורלה. במקרים מסוימים ידעו הגורמים בלשכה לומר כי הנערה עברה לעיר אחרת, אך בירור של צוות המחקר העלה כי הנערה אינה מוכרת לאף גורם רווחה במקום החדש. כך, נוצר מצב שנערות שהן בשלב ביניים של מעבר מטיפול בקהילה לטיפול במסגרת סגורה, אינן נמצאות בקשר עם אף גורם רווחה, או שהן הופכות אנונימיות במעבר ליישוב אחר, ללא יכולת לאתרן.

15.2 מאפיינים עיקריים של הנערות הממתינות

בחלק זה נציג ממצאים עיקריים על אודות הנערות הממתינות, בהשוואה לכלל הנערות המטופלות בשירות לנערות וצעירות, אשר אינן מוגדרות כ"ממתינות" (להלן "נערות מטופלות"). השוואה זו עוזרת לחדד את ההבדלים בין הקבוצות הללו ועל כן מאפשרת להצביע על צרכים ייחודיים של הנערות הממתינות. הלוחות בהם מוצגים הממצאים על הנושאים השונים שיפורטו בהמשך, מופיעים בנספח 3.

א. מאפיינים אישיים ומשפחתיים

מאפיינים אישיים: הנערות הממתינות הנן צעירות יותר מאשר הנערות המטופלות: גילן הממוצע עומד על 15.6 בהשוואה ל-17.2, בהתאמה. אחוז גבוה (52%) מהן הן עולות: 39% עולות מברית-המועצות לשעבר ו-13% עולות מאתיופיה, בהשוואה ל-23% עולות בקרב הנערות המטופלות בשירות. כל הנערות הממתינות במדגם הן יהודיות (לוח 1 בנספח 3). לפי נתונים שנתקבלו מרשות חסות הנוער, ישנן נערות ערביות הממתינות להתקבל למוסדות אלה, אך מספרן קטן. הסבר לכך ניתן למצוא בעובדה שמרבית הנערות הערביות המטופלות הן מבוגרות (בנות +18), ולכן סיכוייהן להתקבל למוסדות אלה נמוכים מראש. זאת ועוד, עובדת מן המגזר הערבי ציינה כי מאחר שסיכוייהן של הנערות להתקבל הם נמוכים, היא אינה מפנה אותן למוסדות אלה, אפילו אם מצבן היה מצדיק זאת.

מאפיינים משפחתיים: אחוז גבוה יותר מהנערות הממתינות בהשוואה לכלל המטופלות (59% לעומת 51% בהתאמה) חיות במשפחות חד-הוריות. בדומה לכלל המטופלות, נמצא גם לגבי קבוצת הממתינות, שפחות ממחצית ראשי המשפחות שלהן (47%) עובדים. עם זאת, לגבי אחוז גבוה יותר מהממתינות בהשוואה לכלל המטופלות (24% לעומת 15%), נמצא שמשפחת הנערה מתקשה לספק צורכי קיום בסיסיים (לוח 2 בנספח 3).

עוד נמצא, שאחוז גבוה מהממתינות (71%) היו אי-פעם בסידור חוץ-ביתי, דבר שממחיש את הבעייתיות של התפקוד ההורי במשפחות הללו (לוח 2 בנספח 3). מהממצאים אכן עולה שאחוזים גבוהים מהוריהן של הנערות הממתינות (45% לעומת 30% בקרב כלל המטופלות) מאופיינים באחד הדברים הבאים לפחות: התמכרות לאלכוהול ו/או לסמים, התנהגות עבריינית ועיסוק בזנות של האם. עם זאת, נמצא שאחוזים נמוכים יותר מהוריהן של הנערות הממתינות, בהשוואה להוריהן של כלל המטופלות, סובלים ממחלות גופניות או נפשיות או לוקים בפיגור שכלי (33% לעומת 43%). אחוזים דומים בשתי הקבוצות עברו גירושין או מוות של אחד ההורים, או אשפוז ממושך, או מאסר של הורה (כ-70%), וסובלים מאלימות בין בני הזוג (כ-30%) (לוח 3 בנספח 3).

ב. יחסי הורים-נערה

הממצאים על יחס הורי הנערה כלפיה מראים תמונה קשה יותר לגבי קבוצת הנערות הממתינות מהתמונה שהוצגה לעיל ביחס לכלל המטופלות בשירות. נמצא ש-69% מהנערות הללו סובלות מאלימות מילולית (בהשוואה ל-51% בקרב כלל המטופלות); 55% סובלות מאלימות פיזית (לעומת 31%); 24% סובלות מהזנחה פיזית קשה (לעומת 13%). אחוזים דומים בשתי הקבוצות סובלות מהתעללות מינית או ניצול מיני (8% ו-9%), אך נמצא שלגבי 31% מהנערות הממתינות דווח על חשד לתופעות אלו וזאת בהשוואה ל-9% בקרב המטופלות אשר קיים לגביהן חשד כזה (לוח 4 בנספח 3). מדד של פגיעה מינית, אשר כלל לפחות אחד הדברים הבאים: קורבנות לאונס, גילוי עריות, התעללות או ניצול מיני מצד בני משפחה וניצול מיני מצד חברים, הראה כי 51% מהנערות הממתינות חוו לפחות אחד מהני"ל. סביר להניח כי אם היה נכלל במדד זה גם חשד לגבי קורבנות לכל המצוין לעיל, אחוז זה היה גבוה אף יותר.

בנוסף לכך, נמצא שלגבי אחוז גבוה (81%) דווח על מריבות ומתחים רבים בין הנערה לאמה (בהשוואה ל-69% בקרב המטופלות). בשתי הקבוצות נמצאו אחוזים זהים של מריבות ומתחים עם האב (כ-70%). בקרב 79% דווח על מצבים של נתק או דחייה בין הנערה להוריה (לעומת 62% בקרב כלל המטופלות) (לוח 5 בנספח 3).

בהתאם לממצאים אלו נמצא, שאחוזים נמוכים בקרב ההורים מביעים ציפיות חיוביות לגבי הנערה (23% לעומת 40% בקרב כלל המטופלות); 29% מעניקים עזרה מעשית, ו-15% מעניקים עזרה רגשית לפי הצורך (בהשוואה ל-38% ו-21% בהתאמה בקרב כלל המטופלות). כמו-כן, אחוזים נמוכים מהנערות עוסקות בפעילויות משותפות עם הוריהן (3% לעומת 14%), ומשוחחות עמם על נושאים אישיים (12% לעומת 16% בקרב המטופלות) (לוח 5 בנספח 3).

ג. העיסוק העיקרי של הנערה

בקבוצת הנערות הממתינות נמצא אחוז גבוה של נערות ללא עיסוק קבוע (57% לעומת 34% בקרב כלל המטופלות). בהתאם לכך אחוז הלומדות נמוך יותר בהשוואה לכלל המטופלות, וזאת למרות שמדובר בקבוצה של נערות צעירות יותר (42% לעומת 57%). רק אחוז אחד מהממתינות עובדות (לוח 6 בנספח 3).

הנערות הממתינות מאופיינות גם בחוסר יציבות בעיסוקן: נמצא שרק לגבי חמישית מהנערות הללו דווח על התמדתן בעיסוקן, ולגבי 61% דווח על כך שהנערה מרבה לעבור בין מסגרות עיסוק (זאת לעומת 59% ו-29% בהתאמה לגבי כלל המטופלות) (לוח 6 בנספח 3).

עוד נמצא שאחוז גבוה (57%) מבין הנערות הלומדות נעדרו מבית-הספר למעלה מחודש ימים בשנה האחרונה ללא סיבה מוצדקת (בהשוואה לאחוז נמוך יותר אך לא מבוטל - 33% מבין המטופלות). תקופת ההיעדרות הממוצעת ארוכה למדי בקרב שתי קבוצות הנערות ומגיעה ליותר משלושה חודשים (לוח 7 בנספח 3).

בקרב הנערות הממתינות שאינן לומדות בבית-הספר נמצאו אחוזים גבוהים אשר נשרו עקב בעיות משמעת (71% לעומת 60% מהמטופלות), בגלל החלטה של בית-הספר (39% לעומת 20%), ובגלל חוסר

שביעות רצון של הנערה מבית-הספר או מיחס המורים (25% לעומת 16%) (לוח 8 בנספח 3). תקופת הניתוק מבית-הספר קצרה יותר בהשוואה למטופלות (0.9 שנים לעומת שנתיים בהתאמה), אך יש לזכור שמדובר בנערות צעירות יותר. בדומה לכלל המטופלות אשר אינן לומדות, מחצית הנערות הממתינות שנשרו מבית-הספר הביעו רצון לחזור ללימודים (לוח 9 בנספח 3).

15.3 דפוסיים של התנהגות סיכון בקרב הנערות הממתינות

כמעט כל הממצאים על התנהגויות סיכון של הנערות הממתינות מצביעים על מצב חמור עוד יותר בהשוואה למצבן הירוד למדי של כלל המטופלות בשירות, שהוצג לעיל. עובדה זו אינה מפתיעה ולמעשה "מצדיקה" את מעמדן של הנערות הללו כממתינות להתקבל למוסד שאמור להציע להן טיפול אינטנסיבי יותר מאשר זה המוצע על-ידי השירות בקהילה. להן עיקרי הממצאים:

אלימות - אחוז גבוה יותר מהנערות הממתינות (49%) בהשוואה לנערות המטופלות (37%) מאופיינות במדד מסכם של קורבנות לאלימות.¹⁶ גם במדד המסכם של השתתפות פעילה במעשי אלימות¹⁷ נמצא אחוז כמעט פי שלוש גבוה יותר בקרב קבוצה זו בהשוואה לכלל המטופלות (44% לעומת 13%) (לוח 10 בנספח 3).

התנהגויות מסכנות בריאות - גם מצבן של הנערות הממתינות בכל הממדים של התנהגויות שמסכנות את הבריאות הנפשית והפיזית שלהן קשה למדי, יותר מאשר מצבן הקשה של כלל המטופלות, שהוצג לעיל. כך, נמצא, ש-62% מהנערות מקיימות יחסי מין לא בטוחים.¹⁸ עוד נמצא שחמישית מהנערות עוסקות/עסקו אי-פעם בזנות ומעל שליש עוסקות/עסקו בפעילות מינית תמורת טובת הנאה. מעל מחצית הנערות משתמשות בסמים או כדורים שונים (לא למטרות רפואיות), ומחציתן משתמשות באלכוהול (לוח 11 בנספח 3). מבדיקת התנהגויות או אירועים שעברו הנערות, העשויים להשפיע על בריאות הנפש או לשקף מצב בעייתי בתחום זה, נמצא, שאחוזים גבוהים יותר מהנערות הממתינות, בהשוואה לכלל המטופלות, נאנסו או עברו גילוי עריות (27% לעומת 17%), וביצעו ניסיון התאבדות (31% לעומת 24%). אחוזים דומים של הנערות בשתי הקבוצות (כשישית) סובלות מהפרעות אכילה (לוח 11 בנספח 3).

עבריינות ושוטטות - כמעט 90% מהנערות הממתינות מאופיינות באחד הדברים הבאים לפחות: מעורבות באירוע עברייני, תיק במשטרה או מעצר על-ידי המשטרה, שוטטות עם חברות רחוב, קיום של קשרים עם חברים עבריינים. אחוז זה גבוה יותר מאשר אחוזן של כלל המטופלות (48%) (לוח 11 בנספח 3).

¹⁶ מדד מסכם של קורבנות אלימות כולל לפחות אחד הדברים הבאים: קורבנות להטרדה או הצקה; קורבנות לחרם חברתי מצד קבוצת השווים; פגיעות באמצעות מקל, סכין או כלי נשק אחר; ניצול מיני.

¹⁷ מדד על השתתפות פעילה במעשי אלימות כולל לפחות אחד הדברים הבאים: השתתפות בתגרה; הטרדה או הצקה למישהו אחר; הנערה נשאה נשק כלשהו; הנערה פגעה במישהו באמצעות מקל, סכין או כלי נשק אחר; ניצול מיני של מישהו אחר מצד הנערה.

¹⁸ כולל לפחות אחד הדברים הבאים: הנערה קיימה יחסי מין/מוגע מיני עם בני זוג מזדמנים; קיימה יחסי מין ללא אמצעי מניעה; קיימה יחסי מין ללא קונדום.

15.4 התמיכה החברתית של הנערות הממתינות

בבדיקת היחסים של הנערות הממתינות עם חברים וחברות נמצא, שאחוזים נמוכים יחסית (30%) מבלות עם בנות בגילן, לעומת 70% בקרב כלל המטופלות. אחוזים גבוהים למדי מבין הנערות הממתינות מבלות עם בנים מבוגרים יותר (73% לעומת 38%), ועם בנות מבוגרות יותר (21% לעומת 10%). אחוזים גבוהים יחסית בקרב נערות אלה מבלות עם בני מיעוטים (43% לעומת 13%) (לוח 12 בנספח 3).

א. בילוי ופנאי

בהשוואה לנערות המטופלות, אחוזים גבוהים מהנערות הממתינות נוהגות להסתובב בשכונה או בעיר (92% לעומת 63%), ופחות לבלות בביתן לבד (16% לעומת 33%), עם המשפחה (23% לעומת 49%), או עם החברים (16% לעומת 36%). אחוזים גבוהים במקצת בהשוואה לכלל המטופלות מבלות בקניונים (30% לעומת 26%), ובפאבים/מסעדות או בתי קפה (27% לעומת 20%).

לצד נתונים אלה עולה גם שאחוזים נמוכים למדי משתתפות בחוגים (7% לעומת 13% מכלל המטופלות); ואף אחת מהנערות הללו אינה משתתפת בתנועת נוער ובמסגרת התנדבותית (לוח 13 בנספח 3).

15.5 מאפייני הטיפול במסגרת השירות

הנערות הממתינות נמצאו בקשר עם השירות לנערות וצעירות שנה וחצי בממוצע. מדובר בקבוצה חדשה יותר בשירות מאשר קבוצת המטופלות, שזמן הטיפול הממוצע בהן עומד על שנתיים (לוח 14 בנספח 3). מעניין לציין כי לגבי תדירות הטיפול נמצא שאחוז גבוה יותר מהממתינות נמצאות בקשר עם העו"ס בתדירות לא קבועה, בהשוואה לנערות המטופלות (38% ו-30%, בהתאמה) (לוח 18 בנספח 3). עם זאת, יותר ממחצית הנערות היו בקשר רציף עם השירות (57%) (לוח 14 בנספח 3).

גורמים מפנים - בדומה לנערות המטופלות, גם לגבי הממתינות מתברר כי שני הגורמים העיקריים אשר הפנו נערות לשירות הם בית-הספר (כמחצית הנערות), ולשכות רווחה (כ-30% מהנערות). אחוז גבוה יותר, בהשוואה לאחוז המטופלות, הופנו על-ידי המשטרה (16% לעומת 10%). עם זאת, אחוז זה נמוך יחסית לאחוז הגבוה של הנערות הממתינות אשר מעורבות בשוטטות ובהתנהגויות עברייניות שונות (88%). יש לציין, שכמחצית ההפניות של הנערות לשירות היו בחירום, בהשוואה לשליש בקרב המטופלות. לגבי שני-שלישים דווח על שימוש באמצעים סמכותיים כדי להביא את הנערה לטיפול (בעיקר התערבות של פקידת סעד ובית-משפט), בהשוואה לרבע מהנערות המטופלות (לוח 15 בנספח 3).

סיבות להפניה - בדומה לנערות המטופלות, אחת הסיבות השכיחות ביותר להפניית הנערה לטיפול הייתה קשיים בקשר עם ההורים. בנוסף, אחוזים גבוהים מבין הממתינות הופנו בעקבות בעיות עם סמכות וגבולות (64%), וקשיים בהתמדה במסגרת (40%).

מוקדי טיפול - בהתאם לסיבות להפניה לשירות, אחוזים גבוהים מהנערות הממתינות מטופלות סביב נושא הקשר עם ההורים (כ-70%), וסוגיית הגבולות וכללי התנהגות (61%). כמו-כן, אחוזים גבוהים מקבלות טיפול בנושא לימודים (58%), מניעה (40%) והתנהגות מינית (32%) (לוח 16 בנספח 3). על פניו נראה כי השירות מעניק טיפול לנערות בהתאם לצורכיהן. באופן כללי אכן כך הוא הדבר. עם זאת, יש לציין שנמצא ששליש מהנערות הממתינות שאינן לומדות ושרוצות לחזור ללימודים אינן מקבלות טיפול

בנושא זה. בנוסף, נמצא שכמחצית הנערות שמשמשות בסמים, בכדורים או באלכוהול אינן מקבלות טיפול בנושא מניעה.

גורמי טיפול נוספים - נמצא ששני-שלישים מהנערות הממתינות נמצאות כיום בקשר עם גורמי טיפול נוספים, בעיקר עם קצין ביקור סדיר ויועצת בית-הספר. שליש מהנערות היו בקשר עם שירותים נוספים בעבר אך אינן נמצאות כיום (בעיקר עם אותם שירותים שהוזכרו קודם), ורק אחוז אחד מהנערות לא היו בקשר בעבר ולא נמצאות כיום בקשר עם גורמי טיפול נוספים, למעט השירות לנערה. כלומר, ניתן לומר באופן כללי שמדובר באוכלוסייה מוכרת על-ידי השירותים ומטופלת על-ידם (לוח 17 בנספח 3).

גורמים שעשויים לסייע בשיקום הנערה - בדומה לממצאים שהוצגו לעיל ביחס לכלל המטופלות בשירות, נמצא, לגבי הגורמים שעשויים לסייע בשיקום הנערה, שהאם צוינה כגורם השכיח לגבי 37% מהנערות. האב, לעומת זאת, הוזכר לגבי אחוז נמוך הרבה יותר בהשוואה לכלל המטופלות (13% לעומת 27%). מדריכים במסגרת בלתי פורמלית הועלו כגורם כזה ביחס ל-31% מהנערות (לוח 19 בנספח 3). לגבי 30% דווח על אנשי מקצוע שונים, כגון צוות בית-הספר (מורה, יועצת) איש טיפולי, וכו'.

השתתפות ההורים בטיפול - לגבי 70% מהנערות הממתינות דווח על השתתפות ההורים בטיפול - הרוב המכריע במסגרת של שיחות פרטניות עם "עו"ס נערה". אחוז זה גבוה יותר משיעור ההשתתפות של הורי הנערות המטופלות (55%) (לוח 20 בנספח 3). בשני-שלישים מהמקרים מדובר בהשתתפות של האם בלבד, בהשוואה למחצית הנערות המטופלות, נתון שעולה בקנה אחד עם דיווח העובדות לגבי הגורמים שיכולים לסייע בשיקום הנערה. עם זאת, לגבי פחות ממחצית דווח על נכונות של ההורה לשתף פעולה עם טיפול בנערה. כזכור, יותר ממחצית הנערות הממתינות הינן עולות ולכן עולה השאלה האם יש ברשות העובדות כלים מתאימים כדי ליצור קשר עם הורי הנערות הללו, וכדי לגשר על פערים תרבותיים שעשויים להתעורר במפגש הזה. לדוגמה, תפיסת העובדת את חוסר הנכונות של ההורים לשתף פעולה בטיפול, יכולה להיות תולדה של אי-הסכמה ביניהם לגבי "התנהגות נאותה" של הנערה, על רקע פערים תרבותיים. דוגמה נוספת: חוסר התמדה של ההורים בשיחות עם העובדת (שעשוי להתפרש כחוסר נכונות לשתף פעולה) עשוי לנבוע מקשיי שפה ומשעות עבודה ארוכות של ההורים, שמקשים על השתתפותם בטיפול. לאור כל זאת, חשוב שהשירות ייתן את הדעת לחיפוש אחר מענים מתאימים לקשיים הנוגעים ממפגשים בין-תרבותיים, לא רק עם אוכלוסיית היעד הישירה שלו, כלומר עם הנערות, אלא גם בעבודה עם הוריהן.

16. כיווני פעולה

לאור הממצאים שהובאו בדוח זה עולים מספר כיווני פעולה שעשויים לשמש בסיס לפיתוח שירותים חדשים או לחיזוק מענים קיימים:

♦ דגש רב יותר על טיפול בסוגיית העיסוק: חיפוש אחר מסגרות לימודיות כולל הכשרה מקצועית, הכנה לקראת שילוב מחדש בבית-הספר, עזרה בחיפוש עבודה, והקניית מיומנויות של עולם העבודה.

- ◆ שילוב האמהות בטיפול, וחשיבה על סוגי מעורבות ותפקיד בשבילן, על מנת לחזק את התמיכה הרגשית בנערה.
- ◆ חיזוק הקשר בין השירות לבין הוריהן של נערות עולות, והקניית כלים לצוות העובדות להתמודדות עם פערים תרבותיים.
- ◆ יצירת הזדמנויות לחיזוק הקשר בין הנערות לבין בנות גילן במסגרת השירות באמצעות פעילות קבוצתית. פעילות מסוג זה משמעותית ביותר לגבי הנערות הממתינות.
- ◆ שילוב הנערות במסגרות בלתי פורמליות, בהן הן יכולות ליצור קשרים משמעותיים עם גורמים שונים, כגון מדריכים היכולים לסייע בשיקומן ולהוות בשבילן role model.
- ◆ בחינה של שיטות עבודה הקיימות בשירות לטיפול בנערות הסובלות ממצבים נפשיים חמורים, ובדיקה של צורכי הכשרה בתחום זה.
- ◆ ביסוס מנגנונים של שיתוף פעולה ותיאום בין השירותים השונים שנמצאים בקשר עם הנערה (כיום או בעבר), על מנת להבטיח רצף טיפולי.
- ◆ התאמה של מענים לצרכים ולמאפיינים הייחודיים של קבוצות האוכלוסייה השונות.
- ◆ התייחסות ייחודית לקבוצת הנערות הממתינות, תוך בניית תכנית טיפול מיוחדת בשבילן, אשר תהיה מבוססת על היצע של מענים "אחרים", בהתאם לצורכיהן הספציפיים, שונים מאלה הניתנים לנערות המטופלות.
- ◆ שימת דגש על שמירת הקשר הטיפולי עם הנערות הממתינות במהלך תקופת ההמתנה. אם הנערות עוברות לגור ביישוב אחר, יש חשיבות לשמירת הרצף הטיפולי באמצעות העברת המידע על הנערה לגורמי הרווחה ביישוב החדש אליו עברה.
- ◆ תיאום ציפיות בין הנערה לבין הגורם המטפל - שמיעת "קולן" של הנערות המטופלות באשר לנקודות חוזק וחולשה בקשר עם הגורם המטפל, מחד, והגדרת הגורם המטפל את גבולות התפקיד שלו ואת סמכויותיו כלפי הנערה, מאידך.
- ◆ שימת דגש על התחומים או על המאפיינים החזקים של הנערה היכולים לסייע בשיקומה, ושימוש באלה לצורך העצמתה.

רשימה ביבליוגרפית

- אבן-זהב, ר. 1999. **דימוי עצמי ותפיסת אקלים משפחתי בקרב נערות עולות וילידות הארץ המתחנכות בפנימיה**. עבודת גמר לקראת תואר מוסמך בעבודה סוציאלית, אוניברסיטת תל אביב.
- בן-אריה, א.; ציונית, י.; קריז'ק, ג. (עורכים). 2003. **ילדים בישראל - שנתון סטטיסטי**. המועצה הלאומית לשלום הילד, ירושלים.
- בן-אריה, א.; ציונית, י.; בינסטוק-ריבלין, ז. (עורכים). 2000. **ילדים בישראל - שנתון סטטיסטי**. המועצה הלאומית לשלום הילד, ירושלים.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. 2003. **שנתון סטטיסטי לישראל 2003**, מס' 53. ירושלים.
- וייל, ל. 1984. "שביעות רצון מהטיפול ביחידה לטיפול בנערה". **חברה ורווחה** ו'1: 55-69.
- טנא, ד. 1987. **נערות במצוקה: היבטים טיפוליים**. האוניברסיטה העברית, ירושלים.
- כאהן-סטרבצ'ינסקי, פ.; וזאן-סיקרין, ל. 2005. **מחקר הערכה של "הבית ברחוב חיים" במסגרת סחל"ב**. דמ-453-05. מרכז אנגלברג לילדים ולנוער, מאירס-גיוינט-מכון ברוקדייל, ירושלים.
- כאהן-סטרבצ'ינסקי, פ.; בודובסקי, ק. 2002. **תכנית היל"ה - השלמת השכלה לנוער מנותק: מחקר הערכה**. דמ-407-02. המרכז לילדים ונוער, גיוינט מכון ברוקדייל, ירושלים.
- כאהן-סטרבצ'ינסקי, פ.; דולב, ט.; שמש, א. 1999. **סקר מאפייני בני נוער בטיפול היחידות לקידום נוער שבפיקוח מינהל חברה ונוער, במשרד החינוך, התרבות והספורט: מאפיינים, צרכים ומענים**. דמ-344-99. המרכז לילדים ולנוער, גיוינט-מכון ברוקדייל, ומשרד החינוך התרבות והספורט, מינהל חברה ונוער, ירושלים.
- כהנא, ר. 1974. "קווים לניתוח סוציולוגי של ארגוני נוער בלתי פורמליים". **מגמות** כא(1): 36-46.
- כהן-נבות, מ.; גבעון, ס. 1998. **הערכת המפתנים - דוח מחקר מסכם**. דמ-323-98. גיוינט-מכון ברוקדייל, ירושלים.
- פנסו, ע. 2000. **מ"נערה במצוקה" ל"אשה ישראלית": התהליך החינוכי שיקומי בפנימייה**. בית-הספר לחינוך, המכון לטיפול בחינוך, האוניברסיטה העברית, ירושלים.
- קרומר-נבו, מ. 2000. **מחקר באזורי הכאב: סיפורי חיים של נשים במצוקה כלכלית וחברתית עמוקה ומתמשכת בישראל**. (עבודת דוקטורט) האוניברסיטה העברית, ירושלים.
- רפפורט, ת. 1993. "להיות נערה": אי-רציפויות בהתנסויות טעונות-מיניות בין מוסדות חיברות". **מגמות** ל"ה (1): 22-5.
- רפפורט, ת. 1989. **בין "מרגרינה" ל"ברזל": זירת החיברות והחברות של נערות במצוקה**. המכון לחקר הטיפול בחינוך, האוניברסיטה העברית, ירושלים.
- שטיינר, י. 1993. **מערכות התערבות וטיפול בנערה במצוקה**. השירות לנערה במצוקה, פרויקט שיקום שכונות, משרד העבודה והרווחה, ירושלים.

שטיינר, י. 1979. נערות במצוקה - ידע, עמדות והתנהגות מינית. עבודה לתואר M.A., אוניברסיטת חיפה.

Abrams, L.S. 2003a. "Rethinking Girls "At Risk": Gender, Race, and Class Intersections and Adolescent Development". *Journal of Human Behavior in the Social Environment* 6(2): 49-66.

Abrams, L.S. 2003b. "Sociocultural Variations in Adolescent Girls' Expressions of Distress: What We Know and Need to Know". *Child and Adolescent Social Work Journal* 20(2): 135-150.

Berger, R.; and Shechter, Y. 1989. "Adolescent Girls in Distress: A High-Risk Intersection". *Adolescence* 24(94): 357-374.

Calhoun, G.; Jurges, J.; and Chen, F. 1993. "The Neophyte Female Delinquent: A Review of the Literature". *Adolescence* 28(110): 461-471.

Chesney-Lind, M.; and Shelden, R. 1998. *Girls, Delinquency, and Juvenile Justice* (2nd ed.). Wadsworth. Belmont, CA.

Colman, J.S. 1980. "Friendship and the Peer Group in Adolescence". In: *Handbook of Adolescent Psychology*. Adelson, J. (ed.), pp. 408-431. John Wiley and Sons, New York.

Douvan, E.; and Adelson, J. 1966. *The Adolescent Experience*. John Wiley and Sons, New York.

Haralambos, M. (ed.) 1985. *Sociology - New Directions*. Causeway Books, England.

Heimer, K.; and De Coster, S. 1999. "The Gendering of Violent Delinquency". *Criminology* 37(2): 277-312.

King, A.J.C.; and Peart, M.J. 1994. *The Numbers Game: A Study of Evaluation and Achievements in Ontario Schools*. Ontario Secondary School Teachers' Federation, Toronto.

Rapoport, T. 1987. "The Coexistence of Permissiveness and Strictness in the Family: A Comparative Perspective". In: *Alternative Patterns of Family Life in Modern Societies*. Shamgar-Handelman, L.; and Palomba, R. (eds.), pp. 393-414. IRP, Rome.

נספח 1: השירות לנערות וצעירות, אגף התקון, משרד הרווחה

השירות לנערות וצעירות במשרד הרווחה מספק שירות ייחודי לנערות במצוקה בארץ. ההכרה בצורך לפתח מענים ייחודיים בעבור נערות בארץ החלה בשנות השישים והתפתחה כ"bottom-up", כלומר מן השטח אל המטה. עובדי היחידה לחברות רחוב שבמשרד הסעד זיהו נערות משוטטות, ובה בשעה חשו שאין בידיהם כלים מתאימים לטיפול נאות בהן, מה שהביא אותם למחשבה שנערות אלו צריכות טיפול ייחודי על-ידי פונקציה ארגונית נפרדת. בעקבות זאת התקבלה החלטה אסטרטגית במשרד הסעד להקים יחידה לטיפול בנערות, במקביל ליחידה לחברות רחוב. בשנת 1965 הוחלט להפוך את היחידה הזו לשירות במסגרת אגף התקון במשרד.

השירות לנערות וצעירות מהווה כיום את הארגון המוביל בייזום תכניות לנערות בארץ, והמדיניות של מערכת הרווחה בנושא הנערות מנותבת כולה דרך שירות זה. הוא מטפל ב-17,668 נערות ברחבי הארץ, נערות יהודיות ותיקות ועולות, וערביות. כל הנערות מטופלות בטיפול פרטני על-ידי עו"ס נערה ב-140 לשכות מקומיות. בנוסף, חלק מהן משתתפות גם בקבוצות, בתים חמים ומועדונים, וחלק קטן יחסית מתגוררות בדירות מעבר או עשו שימוש במקלטים לנערות חסרות בית. כיום השירות מפעיל 97 מועדונים טיפוליים וקבוצות טיפוליות, בהם השתתפו בשנת 2003 כ-2,000 נערות ברחבי הארץ, ו-50 בתים חמים, בהם השתתפו באותה שנה כ-1,700 נערות מכל הארץ. עוד מפעיל השירות 9 תחנות לייעוץ מיני במחוזות מרכז וצפון, ובהן ביקרו בשנת 2003 כ-1,850 נערות; 11 דירות מעבר במספר יישובים, בהן מתגוררות כ-60 נערות, ושני מקלטים בהם עברו כ-180 נערות במהלך 2003.

נוסף לכך השירות מפעיל תכניות ייחודיות, כגון פרויקט צה"ל, המכין נערות לקראת גיוסן לצבא; תכנית "מנטורינג" (ראו לעיל) ושלוש קבוצות ח"ן, המספקות השכלת יסוד לנערות שנשרו מבית-הספר.

אוכלוסיית היעד של השירות, כפי שהיא מוגדרת בתקנון העובדים הסוציאליים (תע"ס 17.1, דצמבר 1993), היא:

"נערות רווקות מתבגרות בגילאי 13 עד 21, אשר אינן מפגרות או חולות נפש, לרוב מחוץ למסגרת לימודית או עבודה שאינן יוצרות קשרים משמעותיים עם הזולת. נערות אלה יכולות להיות משוטטות, בורחות מהבית ובמקרים החמורים, מידרדרות לזנות ולסמים. מאפייניהן של נערות אלה הם על קו רצף, מנערות קדם-עברייניות המתפקדות, אך מגלות סימפטומים ראשוניים של עזובה או מופרעות או נמצאות בתחילתן של קונפליקט משפחתי חמור ועד נערות בהידרדרות מתקדמת, עם פגיעה עמוקה בדימוי העצמי המלווה לעתים בעיסוק בזנות או באי-תפקוד חברתי חריף".

הפנייה אל השירות נעשית על-ידי הנערה עצמה, או על-ידי כל גורם בקהילה, בין אם טיפולי ובין אם לאו. בין הגורמים המפנים ניתן למצוא את הורי הנערה, חברה, עו"סים בלשכות הרווחה, המשטרה, בית-הספר, מרפאות, תחנות לייעוץ מיני, תכניות שונות בקהילה (ניידות ילדי הלילה של על"ם, "הפוך על הפוך", דלת פתוחה), ועוד.

צוות השירות מונה את מנהלת השירות, סגנית מנהלת השירות, מפקחת ארצית, מפקחת ארצית על פרויקט צה"ל, 7 מפקחים מחוזיים, כ-25 מרכזי יחידות לנערה, כ-200 עובדות ייעודיות ועוד כ-50 עובדות העוסקות בנושאים אחרים במחלקות לשירותים חברתיים וביחידות לנערה במצוקה.

נספח 2: לוחות הרגרסיות וממצאים על מאפיינים של נערות ללא התנהגויות סיכון, בהשוואה לנערות עם התנהגות סיכון אחת לפחות

לוח 1: תוצאות רגרסיה לוגיסטית להסבר התנהגות אלימה בקרב הנערות המטופלות המשתנה התלוי: מדד התנהגות אלימה (0=אין; 1=לפחות אחד מהפריטים)¹

Odds' ratio	מקדם b	משתנים בלתי-תלויים
0.31 (3.18)	* -1.16	גיל הנערה (0=עד 16 ; 1=17 ויותר)
		קבוצת האוכלוסייה (משתני דמה) ² :
1.22	0.20	עולה מברית-המועצות לשעבר (0=לא ; 1=כן)
0.79 (1.26)	-0.23	עולה מאתיופיה (0=לא ; 1=כן)
0.66 (1.52)	-0.42	ערביה (0=לא ; 1=כן)
1.45	0.37	משפחה חד-הורית (0=לא ; 1=כן)
		עיסוק הנערה:
1.26	0.23	(0=לומדת, עובדת או משרתת בצבא/שירות לאומי ; 1=אין עיסוק)
		קיום נתק או דחייה בין הנערה לבין הוריה:
1.93	**0.66	(0=כמעט אף פעם/לעתיים רחוקות ; 1=תמיד/לעתיים קרובות)
	8.6	שונות מוסברת (%)

* P<0.01

** P<0.05

¹ פריטים של התנהגות אלימה (לפחות פעם בשנה):

(א) השתתפה בתגרה

(ב) הטרידה או הציקה למישהו אחר (כולל הטלת "חרם")

(ג) נשאה עמה נשק כגון מקל (אלה), סכין או אקדח

(ד) פגעה במישהו אחר באמצעות מקל, סכין או כלי נשק אחר

(ה) ניצלה מינית מישהו

² הקבוצה המשלימה: יהודיות ותיקות

לוח 2: תוצאות רגרסיה לוגיסטית להסבר שימוש בסמים/בכדורים שלא למטרות רפואיות בקרב הנערות המטופלות המשתנה התלוי: השתמשה בסמים/בכדורים שלא למטרות רפואיות (לא=0; כן=1)

Odds' ratio	מקדם b	משתנים בלתי-תלויים
0.82 (1.23)	-0.20	גיל הנערה (עד=0; 16 > 17 ויותר)
		קבוצת האוכלוסייה (משתני דמה) ¹ :
3.59	* 1.28	עולה מברית-המועצות לשעבר (לא=0; כן=1)
0.60 (1.67)	-0.51	עולה מאתיופיה (לא=0; כן=1)
0.84 (1.19)	-0.17	ערביה (לא=0; כן=1)
0.91 (1.10)	-0.09	משפחה חד-הורית (לא=0; כן=1)
1.95	**0.67	עיסוק הנערה: (0=לומדת, עובדת או משרתת בצבא/שירות לאומי; 1=אין עיסוק)
1.10	0.10	קיום נתק או דחייה בין הנערה לבין הוריה: (0=כמעט אף פעם/לעתיים רחוקות; 1=תמיד/לעתיים קרובות)
	5.8	שוונות מוסברת (%)

P<0.01 *

P<0.05 **

¹ הקבוצה המשלימה: יהודיות ותיקות

לוח 3: תוצאות רגרסיה לוגיסטית להסבר הנטייה לאובדנות בקרב הנערות המטופלות המשתנה התלוי: מדד הנטייה להתאבדות (0=אין; 1=אחד הפריטים לפחות)¹

Odds' ratio	מקדם b	משתנים בלתי-תלויים:
1.27	0.24	גיל הנערה (0=עד 16 ; 1=17 ויותר)
		קבוצת האוכלוסייה (משתני דמה) ² :
2.61	* 0.96	עולה מברית-המועצות לשעבר (0=לא ; 1=כן)
0.66 (1.51)	-0.41	עולה מאתיופיה (0=לא ; 1=כן)
2.23	* 0.80	ערביה (0=לא ; 1=כן)
0.77 (1.30)	-0.26	משפחה חד-הורית (0=לא ; 1=כן)
		עיסוק הנערה:
1.87	**0.62	(0=לומדת, עובדת או משרתת בצבא/שירות לאומי ; 1=אין עיסוק)
		קיום נתק או דחייה בין הנערה לבין הוריה:
1.92	**0.65	(0=כמעט אף פעם/לעתיים רחוקות ; 1=תמיד / לעתיים קרובות)
	6.1	שונות מוסברת (%)

* P<0.01
** P<0.05
¹ פריטים של הנטייה להתאבדות:
א) ביצעה ניסיון התאבדות
ב) משמיעה איומי התאבדות
ג) עוסקת באופן אובססיבי בנושא מוות ופגיעה עצמית
² הקבוצה המשלימה: יהודיות ותיקות

לוח 4: תוצאות רגרסיה לוגיסטית להסבר קורבנות לאונס או גילוי עריות של הנערות המטופלות המשתנה התלוי: נאנסה או עברה גילוי עריות (0=לא ; 1=כן)

Odds' ratio	מקדם b	משתנים בלתי-תלויים:
2.17	** 0.77	גיל הנערה (0=עד 16 ; 1=17 ויותר)
		קבוצת האוכלוסייה (משתני דמה) ¹ :
1.66	0.50	עולה מברית-המועצות לשעבר (0=לא ; 1=כן)
0.93 (1.07)	-0.07	עולה מאתיופיה (0=לא ; 1=כן)
2.20	** 0.79	ערביה (0=לא ; 1=כן)
2.31	* 0.84	משפחה חד-הורית (0=לא ; 1=כן)
0.69 (1.44)	-0.37	עיסוק הנערה: (0=לומדת, עובדת או משרתת בצבא/שירות לאומי ; 1=אין עיסוק)
		קיום נתק או דחייה בין הנערה לבין הוריה:
1.58	0.46	(0=כמעט אף פעם/לעתיים רחוקות ; 1=תמיד/לעתיים קרובות)
	5.4	שונות מוסברת (%)

* P<0.01
** P<0.05
¹ הקבוצה המשלימה: יהודיות ותיקות

**לוח 5: תוצאות רגרסיה לוגיסטית להסבר נטייה להתנהגות עבריינית בקרב הנערות המטופלות
המשתנה התלוי: מדד הנטייה להתנהגות עבריינית (0=אין; 1=לפחות אחד מהפריטים)**

Odds' ratio	מקדם b	משתנים בלתי-תלויים:
0.43 (2.30)	* -0.83	גיל הנערה (0=עד 16 ; 1=17 ויותר)
		קבוצת האוכלוסייה (משתני דמה) ² :
1.33	0.28	עולה מברית-המועצות לשעבר (0=לא ; 1=כן)
0.77 (1.30)	-0.26	עולה מאתיופיה (0=לא ; 1=כן)
0.41 (2.46)	*-0.90	ערביה (0=לא ; 1=כן)
0.72 (1.39)	-0.33	משפחה חד-הורית (0=לא ; 1=כן)
		עיסוק הנערה:
2.00	*0.70	(0=לומדת, עובדת או משרתת בצבא/שירות לאומי ; 1=אין עיסוק)
0.86 (1.16)	-0.15	קיום נתק או דחייה בין הנערה לבין הוריה: (0=כמעט אף פעם/לעתיים רחוקות ; 1=תמיד/לעתיים קרובות)
	6.1	שונות מוסברת (%)

* P<0.01
¹ פריטים של נטייה להתנהגות עבריינית:
 א) הייתה מעורבת באירוע עברייני
 ב) שוטטה עם חבורת רחוב
 ג) קיימה קשר עם חברים עבריינים
² הקבוצה המשלימה: יהודיות ותיקות

לוח 6: מאפייני הנערות ללא התנהגויות סיכון בהשוואה עם הנערות עם התנהגויות סיכון (באחוזים)

עם התנהגויות סיכון (321)	ללא התנהגויות סיכון (69)	
		סך-הכל במספרים (N)
100	**100	גיל סך-הכל (באחוזים)
18	26	15-13
46	30	17-16
35	44	18+
54	44	משפחות חד-הוריות (באחוזים)
100	100	מספר ילדים במשפחה - סך-הכל
45	41	עד 3
30	28	5-4
25	31	6 ויותר
53	**36	ראש המשפחה עובד
100	**100	מספר מפרנסים במשפחה - סך-הכל
14	9	שני מפרנסים
44	33	מפרנס/ת אחד/ת
42	58	אין מפרנס כלל
100	**100	השכלת אב - סך-הכל
9	21	לא למד כלל
29	37	יסודית
46	21	תיכונית
16	21	על-תיכונית
100	**100	השכלת אם - סך-הכל
13	24	לא למדה כלל
31	37	יסודית
47	24	תיכונית
9	15	על-תיכונית
100	100	הערכת מצב כלכלי - סך-הכל
14	18	קושי לספק צורכי קיום בסיסיים
51	51	רמת חיים נמוכה המספקת צרכים בסיסיים בלבד
32	27	רמת חיים בינונית
2	4	רמת חיים גבוהה
100	**100	עיסוק הנערה - סך-הכל
57	55	לומדת
3	11	עובדת
4	12	משרתת בצבא/שירות לאומי
36	22	אין עיסוק כלשהו
100	100	קבוצות האוכלוסייה - סך-הכל
59	55	יהודיות ותיקות
16	13	עולות מברית-המועצות לשעבר
6	12	עולות מאתיופיה
19	20	ערביות
30	**42	אחוז הנערות המבלות בבית לבד

לוח 6: מאפייני הנערות ללא התנהגויות סיכון בהשוואה עם הנערות עם התנהגויות סיכון (באחוזים) (המשך)

עם התנהגויות סיכון	ללא התנהגויות סיכון	
		בעיות של אחד ההורים לפחות:
		(1) בעיות בריאות - מדד מסכם
		(א) נכות גופנית/מחלה כרונית
		(ב) פיגור שכלי
		(ג) מחלת נפש/הפרעת אישיות מאובחנת
		(2) בעיות התנהגות - מדד מסכם
		(א) התמכרות לאלכוהול
		(ב) התמכרות לסמים
		(ג) התנהגות עבריינית
		(ד) עיסוק בזנות של אמא
		(3) היעדרות הורים מהבית
		בעיות ביחסים במשפחה:
		אלימות מילולית כלפי הנערה
		אלימות פיזית כלפי הנערה
		התעללות וניצול מיני של הנערה
		הזנחה פיזית קשה של הנערה
		אלימות פיזית בין בני הזוג
		מתח ומריבות רבים בין בני הזוג
		אירועים קשים בחיי המשפחה:
		גירושין או פרידת ההורים
		מות אחד ההורים
		מות בן משפחה אחר
		אשפוז ממושך או מחלה קשה של הורה
		מאסר של הורה
		אובדן עבודה או אי-מציאת עבודה על-ידי אחד ההורים או שניהם
		מעבר לשכונה/עיר/ארץ חדשה (רק בשנה אחרונה)
		אחוז המשפחות המקיימות קשר עם שירותים כלשהם
		יחסים של נערה עם הוריה: (תמיד או לעתים קרובות)
		ההורים מביעים ציפיות חיוביות לגבי הנערה
		ההורים מעניקים תמיכה רגשית לפי צורך
		ההורים מעניקים תמיכה מעשית לפי צורך
		הנערה משוחחת עם הוריה על נושאים אישיים
		הנערה והוריה עוסקים בפעילויות משותפות
		יש מריבות ומתחים רבים בין הנערה לבין האב
		יש מריבות ומתחים רבים בין הנערה לבין האם
		קיימים נתק או דחייה בין הנערה לבין הוריה
		נעדרו מבית-הספר חודש שלם ויותר (בקרב הלומדות)

לוח 6: מאפייני הנערות ללא התנהגויות סיכון בהשוואה עם הנערות עם התנהגויות סיכון (באחוזים) (המשך)

עם התנהגויות סיכון	ללא התנהגויות סיכון	
		מי הפנה את הנערה לשירות:
24	22	הנערה פנתה בעצמה
30	21	ההורים
1	2	חברים
45	50	בית-הספר/מחנך/יועצת
26	28	לשכת רווחה
8	9	קצין ביקור סדיר
12	*2	משטרה
8	6	אחר
		סיבות לפנייה/הפניה:
41	43	קשיים רגשיים
72	**60	קשיים בקשר עם הורים
15	*0	קשר בלתי מובחן עם בנים
21	24	קשיים בלימודים
37	*19	בעיות של גבולות וסמכות
27	**13	קושי בהתמדה במסגרת
18	27	היעדר מסגרת לימודים ועבודה
13	12	סימני אלימות על הנערה
1	0	היריון מחוץ לנישואים
4	3	התעללות מינית
14	**25	אחר ***

P<0.01 *

P<0.05 **

*** בין הסיבות האחרות לפנייה/הפניה בקרב נערות "ללא התנהגויות סיכון" בולטות במיוחד: פטירה/מחלה של בן משפחה קרוב (6% לעומת 0.3% בקרב נערות עם התנהגויות סיכון), נטישה על-ידי הורים - 6% לעומת 0%, הטרדה מינית - 4% לעומת 1%.

נספח 3: השוואה בין נערות ממתיונות לבין נערות מטופלות - עיקרי הממצאים

לוח 1: ארץ לידה ולאום של הנערות, לפי סך-כל הממתיונות והמטופלות (באחוזים)

סך-הכל מטופלות	סך-הכל ממתיונות	
100	100	ארץ לידה
77	48	סך-הכל ישראל
15	39	ברית המועצות לשעבר
6	13	אתיופיה
2	-	אחר
100	100	לאום
81	100	סך-הכל יהודי
19	-	ערבי

לוח 2: מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של נערות הממתיונות והמטופלות (באחוזים)

סך-הכל מטופלות	סך-הכל ממתיונות	
17.2	15.6	גיל ממוצע
51	59	משפחה חד-הורית*
55	52	4 ילדים או יותר
48	71	הנערה הייתה אי-פעם בסידור חוץ-ביתי
15	24	הערכה של מצב הכלכלי של המשפחה**
51	53	קושי לספק צרכי קיום בסיסיים רמות חיים נמוכה (המספקת צרכים בסיסיים בלבד)

לוח 3: הבעיות מהן סובל לפחות אחד מהורי הנערות הממתיונות והמטופלות (באחוזים)

סך-הכל מטופלות	סך-הכל ממתיונות	
43	33	לפחות אחד מהבאים: נכות גופנית/מחלה כרונית/ מחלת נפש/פיגור שכלי
30	45	לפחות אחד מהבאים: התמכרות לאלכוהול/ התמכרות לסמים/התנהגות עבריינית/ עיסוק בזנות (של האם)
69	68	לפחות אחד מהאירועים הבאים: גירושין/ מות אחד ההורים/ אשפוז ממושך או מחלה קשה/ מאסר של הורה
27	30	אלימות פיזית בין בני הזוג

לוח 4: קיום בעיות ביחסים במשפחות הנערות הממתינות והמטופלות (באחוזים)

סך-הכל מטופלות	סך-הכל ממתינות	
51	69	אלימות מילולית כלפי הנערה
31	55	אלימות פיזית כלפי הנערה
9	8	התעללות וניצול מיני של נערה
9	31	קיים חשד לניצול/התעללות מינית
13	24	הזנחה פיזית קשה של הנערה

לוח 5: היחס של ההורים כלפי הנערות הממתינות והמטופלות (תמיד או לעתים קרובות) (באחוזים)

סך-הכל מטופלות	סך-הכל ממתינות	
		היבטים חיוביים:
40	23	ההורים מביעים ציפיות חיוביות לגבי הנערה
21	15	ההורים מעניקים תמיכה רגשית לפי הצורך
38	29	ההורים מעניקים תמיכה מעשית לפי הצורך
16	12	הנערה משוחחת עם הוריה על נושאים אישיים
14	3	הנערה והוריה עוסקים בפעילויות משותפות
		היבטים שליליים:
69	81	יש מריבות ומתחים רבים בין הנערה לבין האם
71	72	יש מריבות ומתחים רבים בין הנערה לבין האב
62	79	יש נתק או דחייה בין הנערה לבין הוריה

לוח 6: העיסוק העיקרי של הנערות הממתינות והמטופלות (באחוזים)

סך-הכל מטופלות	סך-הכל ממתינות	סך-הכל
100	100	לומדות ¹
57	42	עובדות
4	1	שירות צבאי/לאומי
5	0	לא עובדות, לא לומדות ולא משרתות בצבא
34	57	אחוז נערות המתמידות בעיסוקן²
59	21	אחוז הנערות המרבות לעבור בין המסגרות
29	61	אחוז הנערות שסיימו בית-ספר תיכון^א
46	0	

¹ כולל נערות שלומדות במסגרות אלטרנטיביות.

² אחוז מכלל הנערות.

^א נערות בנות 18 ויותר - כולל 3 נערות בנות 17.

לוח 7: היעדרויות מבית-הספר למעלה מחודש, בשנה האחרונה, בקרב הנערות הלומדות, לפי סך-כל הממתינות והמטופלות

סך-הכל מטופלות	סך-הכל ממתינות	
33	57	הנערות שנעדרו למעלה מחודש בשנה אחרונה (מכלל הנערות הלומדות) (באחוזים)
3.8	3.4	תקופה ממוצעת של היעדרות (בחודשים) ¹

¹ בקרב אלה שנעדרו למעלה מחודש

לוח 8: סיבות לנשירת הנערות מבית-הספר, לפי סך-כל הממתינות והמטופלות (באחוזים)¹

סך-הכל מטופלות	סך-הכל ממתינות	
55	41	הישגים לימודיים נמוכים
51	46	קשיי הסתגלות חברתית
16	25	הנערה לא הייתה מרוצה מרמת בית-הספר/יחס המורים
60	71	בעיות משמעת
20	39	בית-ספר לא הסכים שהנערה תמשיך ללמוד
6	0	סיבות כלכליות
10	-	המשפחה מסרבת להמשיך את לימודי הנערה

¹ האחוזים אינם מסתכמים ל-100, מכיוון שניתן היה לציין יותר מסיבה אחת.

לוח 9: תקופת הניתוק מבית-הספר ורצון לחזור ללימודים בקרב הנערות הנושרות, לפי סך-כל הממתינות והמטופלות

סך-הכל מטופלות	סך-הכל ממתינות	
2.0	0.9	תקופת הנשירה הממוצעת (בשנים)
47	50	רצון לחזור ללימודים (אחוז מהנושרות)

לוח 10: דפוסי אלימות בקרב הנערות הממתינות והמטופלות (באחוזים)

סך-הכל מטופלות	סך-הכל ממתינות	
37	49	קורבנות לאלימות - מדד מסכם ¹
13	44	התנהגות אלימה - מדד מסכם ²

¹ היו קורבן לשני סוגי האלימות ויותר (לפחות פעם בשנה) או לאלימות מאותו הסוג פעמיים ויותר בשנה.
² השתתפו בשני סוגי האלימות ויותר (לפחות פעם בשנה) או באלימות מאותו הסוג פעמיים ויותר בשנה.

לוח 11: אירועים שהנערו עברו בשנה שעברה או אי-פעם, לפי סך-כל הממתינות והמטופלות (באחוזים)

סך-הכל מטופלות	סך-הכל ממתינות	
11	14	התאשפזה על רקע פסיכיאטרי
24	31	ביצעה ניסיון התאבדות
57	68	סבלה ממצב רגשי קשה (כגון מצבי רוח קשים, התפרצויות רבות) בשנה אחרונה בלבד
17	27	נאנסה ו/או עברה גילוי עריות
16	17	סבלה מהפרעות אכילה
36	62	קיימה יחסי מין בלתי מבוקרים ^א
8	7	נכנסה להיריון לפחות פעם אחת
5	20	עסקה בזנות
12	36	עסקה בפעילות מינית תמורת טובת הנאה
34	62	לפחות אחד מהבאים: השתמשה בסמים/ בכדורים שלא למטרות רפואיות או השתמשה באלכוהול
48	88	לפחות אחד מהבאים: הייתה מעורבת באירוע עברייני/ נפתח לה תיק במשטרה או נעצרה/שוטטה עם חברות רחוב/ קיימה קשר עם חברים עבריינים
69	92	לפחות אחד מהאירועים הבאים: פנתה לשירות בשעת חירום/הוצאה מהבית לפי צו/הומלץ על הוצאתה מהבית על-ידי שירות הרווחה
52	94	ישנה מחוץ לבית ללא ידיעת ההורים לפחות לילה אחד

^א כולל לפחות אחד מהדברים הבאים: הנערה קיימה יחסי מין/מגע מיני עם בני זוג מזדמנים; קיימה יחסי מין ללא אמצעי מניעה; קיימה יחסי מין ללא קונדום.

לוח 12: עם מי נוהגות הנערות לבלות, לפי סך-כל הממתינות והמטופלות (באחוזים)¹

סך-הכל מטופלות	סך-הכל ממתינות	
31	16	עם בנים בני גילה
70	30	עם בנות בנות גילה
38	73	עם בנים מבוגרים ממנה
10	21	עם בנות מבוגרות ממנה
13	43	עם בני מיעוטים (לאוכלוסייה יהודית)
4	1	עם בני משפחה
3	3	עם חבר שלה
3	-	לבד

¹ האחוזים אינם מסתכמים ל-100 מכיוון שניתן היה לציין יותר מתשובה אחת.

לוח 13: פעילויות פנאי של הנערות הממתינות והמטופלות (באחוזים)

סך-הכל מטופלות	סך-הכל ממתינות	
63	92	הנערה נוהגת: להסתובב בשכונה או בעיר
33	16	לבלות בביתה לבד
44	23	לבלות בביתה עם המשפחה
36	16	לבלות ביתה עם חברים
26	30	לבלות בקניונים
20	27	לבלות בפאבים/מסעדות או בתי קפה
13	7	הנערה משתתפת בחוגים

לוח 14: מאפייני הטיפול בשירות, לפי סך-כל הממתינות והמטופלות (באחוזים)

סך-הכל מטופלות	סך-הכל ממתינות	
2.0	1.5	משך הטיפול הממוצע (בשנים)
63	57	אחוז הנערות שהיו בקשר רציף עם השירות
25	66	העובדת השתמשה באמצעים סמכותיים כדי להביא את הנערה לטיפול
57	48	הנערה פנתה אל עובדת השירות בשעת חירום

לוח 15: הגורמים שהפנו את הנערה לשירות, לפי סך-כל הממתינות והמטופלות (באחוזים) 1

סך-הכל מטופלות	סך-הכל ממתינות	
23	5	הנערה פנתה בעצמה
28	30	ההורים
46	51	בית-ספר/מחנך/יועצת
26	29	לשכת רווחה
8	12	קצין ביקור סדיר
10	16	משטרה
8	11	אחר
34	48	הפנייה/ההפניה של הנערה הייתה בחירום

¹ האחוזים אינם מסתכמים ל-100, מכיוון שניתן היה לציין יותר מגורם אחד.

לוח 16: הסוגיות/התחומים העיקריים בהם מתמקדים השירותים/התכניות שהנערות מקבלות, לפי סך-כל הממתינות והמטופלות (באחוזים)¹

סך-הכל מטופלות	סך-הכל ממתינות	
72	68	טיפול רגשי/נפשי
13	7	עבודה (חיפוש עבודה, רכישת נורמות של עולם העבודה וכו')
73	72	הורים/משפחה
38	58	לימודים
50	55	קשרים חברתיים/נורמות התנהגות בחברה
25	32	התנהגות מינית
29	15	אהבה וזוגיות
10	12	הפרעות אכילה ודימוי גוף
5	5	הריון
18	13	קורבנות בהתעללות פיזית ו/או מינית
16	40	מניעה (מניעת שימוש בסמים, אלכוהול, אלימות, עבריינות וכו')
31	61	סוגיית הגבולות וכללי התנהגות
32	37	השתייכות חברתית
8	12	גישור בין תרבותי
7	11	טיפול בטראומה
10	9	אחר

¹ האחוזים אינם מסתכמים ל-100, מכיוון שניתן היה לציין יותר מסוגיה/תחום אחד.

לוח 17: הגורמים הנוספים איתם הנערות נמצאות בקשר בעבר וכיום, לפי סך-כל הממתינות והמטופלות (באחוזים)

סך-הכל מטופלות	סך-הכל ממתינות	
100	100	קשר של הנערה עם גורמים נוספים - סך-הכל
11	1	הנערה לא הייתה/לא נמצאת כיום בקשר עם גורמים נוספים
35	34	הנערה הייתה בקשר בעבר - סך-הכל
54	65	הנערה נמצאת בקשר כיום - סך-הכל

לוח 18: תדירות הקשר של הנערות עם השירות כיום, לפי סך-כל הממתינות והמטופלות (באחוזים)

סך-הכל מטופלות	סך-הכל ממתינות	סך-הכל
100	100	פעם בשבוע או יותר
18	12	בין פעם לשבוע לפעם בשבועיים
22	20	בין פעם בשבועיים לפעם בחודש
21	19	פחות מפעם בחודש
9	11	תדירות לא קבועה, לפי הצורך
30	38	

לוח 19: מקורות תמיכה של הנערה, שלדעת עובדת השירות, יכולים לסייע בשיקומה, לפי סך-כל הממתינות והמטופלות (באחוזים)¹

סך-הכל מטופלות	סך-הכל ממתינות	
27	13	אב
41	37	אם
18	13	אחאים
5	4	סב/סבתא
15	13	מורה בבית-הספר
30	31	מדריכים במסגרת בלתי-פורמלית
18	21	חברים
17	23	חונכים
20	35	אחר

¹ האחוזים אינם מסתכמים ל-100, מכיוון שניתן היה לציין יותר מגורם אחד.

לוח 20: השתתפות הורי הנערות בטיפול, לפי סך-כל הממתינות והמטופלות (באחוזים)

סך-הכל מטופלות	סך-הכל ממתינות	
5	4	השתתפות במסגרת קבוצת הורים
50	66	השתתפות במסגרת פרטנית
100	100	סך-כל ההורים המשתתפים בטיפול^א
52	66	רק האם משתתפת
10	10	רק האב משתתף
38	24	שני ההורים משתתפים
45	44	להורים יש נכונות לשתף פעולה בטיפול בנערה (רבה או רבה מאוד)

^א אחוז מתוך הנערות שהוריהן משתתפים בטיפול.